

Zgodovinsko društvo Ormož

Zgodovinski zapisi

Letnik I (2004)

Št. 1

Zgodovinski zapisi

Izdalo: Zgodovinsko društvo Ormož

Naklada: 200 izvodov

Uredniški odbor:

- Robert Belec – odgovorni urednik
- Zdenka Plejnšek
- Franc Šulek

Lektoriranje: Nadica Granduč

Računalniško prelom: Zvonko Kustec

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

KAZALO

ROBERT BELEC ZGODOVINSKIM ZAPISOM NA POT	4
JANKO SEVER 1941- 2003	5
FRANC KRNIJAK ZGODOVINSKO DRUŠTVO ORMOŽ.....	6
JOŽE RAKUŠA VINARSKA ZADRUGA "LJUTOMERČAN", SV. BOLFENK PRI SREDIŠČU 1921 - 1932 ¹	8
ZDENKA PLEJNŠEK POLITIČNO DOGAJANJE V ORMOŽU IN OKOLICI MED LETI 1918 IN 1941	9
FRANC KRNIJAK PERCZELOVO PISMO SREDIŠČANOM	18
TONE LUSKOVIČ ZADRUŽNA IN KMETIJSKA PODJETJA V OBČINI ORMOŽ 1898 - 2000.....	19
FRANC ŠULEK SV. JOŽEF Z OTROKOM.....	30
PETER LUKNJAR KATASTRSKA OBČINA HUM V LETU 1824	32
NEVENKA KORPIČ ETNOLOŠKA ZBIRKA IN SPREMLJAJOČE RAZSTAVE V GRADU PRI VELIKI NEDELJI.....	43
RAJKO TOPOLOVEC BIL SEM DIJAK DIJAŠKEGA DOMA V ORMOŽU	47
STANE HORVAT ZAČETKI ŠOLSKEGA POUKA PO OSVOBODITVI NA KOGU.....	51
FRANC KRNIJAK ORMOŠKI IKAR.....	56
MIRAN FIŠER PRIPRAVE NA VOJNO SO SE ZAČELE Z MSNZ	58
MAG. JURIJ FERME POVZETEK GRADIV POSTAJE MILICE ORMOŽ O OSAMOSVOJITVENEM PROCESU IN VOJNIH DOGODKIH V OBČINI ORMOŽ V LETU 1991.....	62
ERNEST PLEH DIVERZANTSKI VOD TO ORMOŽ V VOJNI ZA SLOVENIJO	69
VINKO ŠTEFANČIČ ML. VOD TO ORMOŽ PRI VAROVANJU BARIKADE POD HUMOM	72
MIRAN FIŠER USTANOVITEV OBMOČNEGA ZDRUŽENJA VETERANOV VOJNE ZA SLOVENIJO ORMOŽ	73
FRANC KRNIJAK RUDOLF MAISTER - VOJANOV	77
FRANC KRNIJAK IZ PORUMENELEGA TISKA.....	77

ZGODOVINSKIM ZAPISOM NA POT

Med člani Zgodovinskega društva Ormož, in tudi v širši javnosti, že precej časa obstaja zamisel o periodičnem izdajanju publikacije, ki bi nam prinašala prispevke z našega, zgodovinsko tako bogatega področja, kot je območje ormoške občine. Namen Zgodovinskih zapisov je seznanjati domačo in slovensko javnost z rezultati raziskovalcev, ki se ukvarjajo s področjem občine Ormož. Ne navsezadnje se je društvo odločilo za izdajo tudi zato, da ne bi zaostajali za drugimi slovenskimi področji, ki že lep čas izdajajo tovrstne časopise. Že pred enaintridesetimi leti (ob sedemstoti obletnici prve omembe Ormoža v listinah) je lokalna skupnost začela s projektom izdajanja zbornika z naslovom "Ormož skozi stoletja", ki je do danes izšel v štirih številkah. Programsko zajema zbornik številna področja in je organizacijsko in strokovno precejšen zalogaj.

Zgodovinski zapisi, katerih prva številka naj bi ugledala luč sveta prav v letošnjem letu, nosijo v sebi težnjo po izdajanju vsaj ene številke letno, če pa se bo pokazalo veliko zanimanje, pa tudi dveh ali celo več števil. Tematsko ne želimo omejevati nikogar, ki bo pokazal interes, za sodelovanje pri našem projektu. V Zgodovinske zapise spada vse, kar je pomembno za naše področje, pa naj bo tema z zgodovinsko, etnološko, sociološko, geografsko ali kakšno drugo tematiko. Prav tako ni naš namen biti kakršna koli konkurenca naslednjim izdajam zbornika "Ormož skozi stoletja", ampak želimo v sodelovanju z njim čim bolj obdelati našo preteklost, ki jo bomo, skozi zapise, posredovali rodovom, ki prihajajo. Prispevki za Zgodovinske zapise naj opisujejo vsa zgodovinska obdobja, tako organizacije kot posameznike, ljudsko izročilo, običaje itd.

V prvi številki Zgodovinskih zapisov so objavljeni tudi prispevki o osamosvojitveni vojni za Slovenijo. Živi spomini, ki so za marsikaterega sodelujočega še kako pretresljivi, prispevajo k vsebinski pestrosti Zgodovinskih zapisov.

Saj, kakor pravi stari latinski rek "Historia magistra vitae est" (zgodovina je učiteljica življenja), je ukvarjanje z lastno preteklostjo poučno, pa tudi marsičesa koristnega se lahko naučimo iz napak svojih predhodnikov. To so ugotovili že stari Grki, pri katerih je pred več kot dvema tisočletjema in pol začel Herodot, eden prvih nam znanih zgodovinopiscev, s sistematičnimi popisi dogodkov, ki so podlaga našemu današnjemu poznavanju grške preteklosti.

Vse, ki boste sodelovali pri obujanju in zapisovanju preteklih dogodkov, prisrčno vabimo k sodelovanju. Na višjih in visokih šolah se je nabralo precejšnje število diplomskih, magistrskih in doktorskih del, ki jih bo vredno objaviti. K sodelovanju vabimo tudi vse tiste, ki prispevkov iz kakršnih koli razlogov ne morete prispevati (tehnični, časovni,...), imate pa kakršne koli ostanke preteklosti, za katere menite, da zaslužijo pomembno mesto v naši zgodovini in bi z njimi želeli seznaniti širšo javnost. Z veseljem vam bomo pomagali.

Upam, da bodo Zgodovinski zapisi lahko premagovali težave in ovire in bodo kolikor toliko redno opravljali svoje poslanstvo.

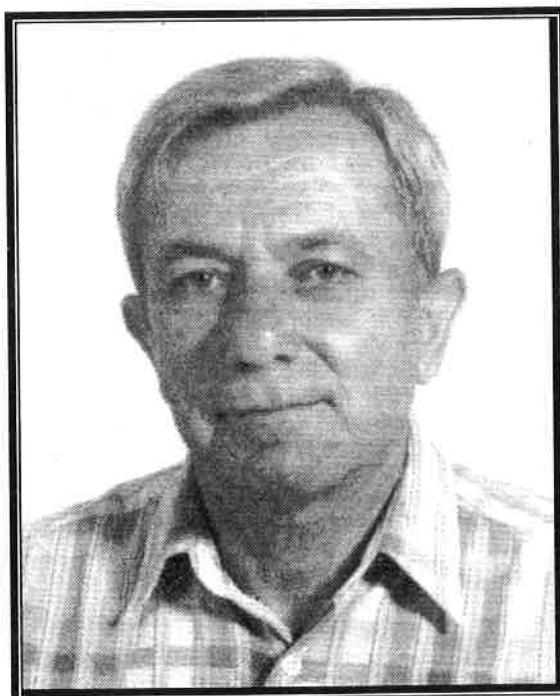
Predsednik Zgodovinskega društva Ormož

*Robert Belec,
univ. dipl. zgodovinar*

JANKO SEVER 1941- 2003

Umrl je naš član. Nenadoma, zato smo bili v prvem trenutku močno pretreseni in žalostni. Janko se je rodil v Loperšicah 11. avgusta 1941 kmečkim staršem, zato je bil določen za naslednika. Po osnovni šoli na Humu in nižji gimnaziji v Ormožu se je vpisal na Srednjo kmetijsko šolo v Mariboru. To je uspešno končal in nato nekaj časa doma kmetoval. Čas, nenaklonjen kmetijstvu, ga je odvrnil od kmetije, zato se je vpisal na izredni študij na PA v Mariboru. Tukaj je uspešno končal študij zemljepisa in zgodovine. Njegovo prvo delovno mesto je bilo na osnovni šoli pri sv. Tomažu in nato na OŠ Ormož- vse do njegove smrti.

Na Humu sta si z ženo zgradila lično hišo in v družinskem sožitju ob dveh hčerkah obdelovala vinograd.

Ob ustanovitvi Zgodovinskega društva Ormož sta se z ženo Majdo vključila v društvo in že ob 130-letnici Ormoškega tabora je Janko tvorno, s svojim strokovnim znanjem, sodeloval pri njegovi počastitvi.

Njegov prerani odhod od nas je pustil v našem društvu praznino, saj bi z njegovo strokovno pomočjo veliko lažje dosegli cilj društva, ki je pred nami. Pogrešali ga bomo.

Franc Krnjak

ZGODOVINSKO DRUŠTVO ORMOŽ

- kronološki zapis -

Potreba po ustanovitvi ustreznega društva v Ormožu, ki bi ohranilo in negovalo vse tisto, kar še ni popisano in objavljeno, ki bi varovalo in opozarjalo javnost na tiste zgodovinsko etnološke posebnosti Ormoža in njegove širše okolice, je tlela že dlje časa med naključnimi srečanji nekaterih enakomislečih Ormožanov ob raznih kulturnih prireditvah in srečanjih. Malo smo se zgledovali po sorodnih sosednjih društvih Ljutomera in Gornje Radgone, ki sta že imeli ustanovljeno vsako svoje zgodovinsko društvo. Ideja je bila zanimiva in sprejemljiva za vse udeležence poznejše ustanovitve društva. Dolgo časa je trajalo, celo nekaj let, da smo se dokončno zbrali ljubitelji in pobudniki zgodovinskega društva v ormoškem hotelu. Na vabilu je pisalo: *"V četrtek, 23. januarja 1997 ob 19. uri, vabim na sestanek iniciativni odbor za ustanovitev Zgodovinskega društva Ormož.* Predsednik iniciativnega odbora je bil Samo Simonič, tehnične zadeve pa je vodil Franc Krnjak.

Vabljeni:

- Samo Simonič, Ivanjkovci 53
- Rudi Pevec, Dr. Kovačiča 1, Ormož
- Marija Lah, Poštna 3, Ormož
- Zvonko Bešvir, Cvetlična 14, Ormož
- Franc Šulek, Ljutomerska 7, Ormož
- Vera Šulek, Ljutomerska 7, Ormož in
- Franc Krnjak, Skolibrova 4, Ormož.

Sklep iniciativnega odbora je bil samo eden. Soglasno so ga podprli vsi člani, in ta se je glasil:

Ustanovni občni zbor Zgodovinskega društva Ormož bo 22. februarja 1997 ob 19. uri.

Na ta dan smo se zbrali vsi člani iniciativnega odbora v dvorani Gasilskega društva Ormož in še:

Nadica in Jože Granduč iz Ormoža, Alenka Simonič iz Strezetine, Minka Rajh iz Ormoža, Pavla Lah iz Ormoža, ki je tudi najstarejša članica društva, ter Katja in Milena Krnjak iz Ormoža. To so torej ustanovni člani Zgodovinskega društva Ormož.

Na ustanovnem občnem zboru smo izvolili organe društva. Predsednik društva je postal Samo Simonič, tajnik Rudi Pevec in blagajnik Franc Krnjak. Za

arhivarja smo imenovali Zvonka Bešvirja. Ostali člani UO so postali Janko Sever, Peter Luknjar, Jože Granduč in Marija Lah.

V nadzorni odbor so bili izvoljeni: Alenka Simonič, Pavla Lah in Franc Šulek. Pri registraciji društva na UE Ormož je bilo treba pri notarju overiti podpis desetih članov, s katerimi smo ob predložitvi statuta društva nato društvo registrirali. Podpisniki oziroma uradni ustanovitelji Zgodovinskega društva so bili:

Jože Granduč, Franc Krnjak, Rudi Pevec, Samo Simonič, Zvonko Bešvir, Marija Lah, Franc Šulek, Vera Šulek, Marija (Minka) Rajh in Nadica Granduč. Sedež društva je bil v ulici dr. Kovačiča 1, Ormož.

Člani društva so se občasno sestajali, vendar pravega zagona ni bilo. Problemi so nastali pri notarski overitvi podpisov saj je ta postopek trajal predolgo, sicer po naši krivdi, vse do pomladi 1999. leta. V tem času se je spremenila zakonodaja, tako da ni bilo več potrebnih deset podpisnikov-ustanoviteljev, temveč trije, in tudi predolg čas med overovatelji pri notarju ni bil v skladu z veljavno zakonodajo. Zato smo morali društvo ustanoviti še enkrat (fiktivno), kot datum uradnega ustanovnega zbora društva pa šteje 19. april 1999. leta.

Nezadržno se je bližal čas obletnice ormoškega tabora. Časa je bilo premalo in tudi finačno smo bili nesposobni, da bi uresničili zamisel primerne počastitve obletnice tabora. Sprejeli smo predlog Rudija Pevca. Prav na datum obletnice tabora, ki se je datumsko in dnevno pokrival z izvirnim dnevom z nedeljo-smo organizirali okroglo mizo o taborskem gibanju na Slovenskem. Okrogla miza je potekala v živo v studiu ormoške KTV, na njej pa so sodelovali eminentni zgodovinarji: akademik dr. Vasilij Melik, doc. dr. Stane Granda iz Zgodovinskega inštituta Milka Kosa, mag. Ivan Rihtarič iz G. Radgone, prof. Viktor Vrtnjak iz Maribora, prof. Anton Ratiznojnik iz Ljutomera in prof. Ivan Lovrenčič s Ptujja. Povezovalac okrogle mize je bil, žal že pokojni, naš član Janko Sever. Ob tej priložnosti smo izdali jubilejno videokaseto, kot dokument tistega časa. Kljub finančnim težavam, ki so pestile društvo, smo v sodelovanju s prijateljskima društvoma iz G. Radgone in Ljutomera pripravili 6. in 9. decembra 2001 obletnico zgodovinarja Mateja Slekovca z odkritjem

spominske plošče na pročelju župnišča na Grabah. Spomin na zgodovinarja Slekovca so s svojo prisotnostjo počastili vidni eminentni razumniki in avtoritete iz Slovenije: akademik dr. Vasilij Melik, doc. dr. Stane Granda, rektor mariborske univerze dr. Ludvik Toplak, ordinarij-mariborski škof dr. Franc Kramberger, ki je daroval spominsko sveto mašo in blagoslovil spominsko ploščo, dr. Ivan Rihtarič, prof. Aleš Arih, prof. Anton Ratiznojnik, veliki Prlek prof. Viktor Vrbnjak, višji bibliotekar Jakob Emeršič, ravnatelj gimnazije Ljutomer prof. Ozvald Tučič, župan Markovcev Franc Kekec, poslanec dr. vet. med. Alojz Sok in dr. Jože Bešvir. Pozdravno sporočilo in opravičilo je poslal župan Ljutomera. Prisotni so bili vsi dekanijski duhovniki in prleški literat-rojak ter prelat dr. Stanko Janežič. Sodelovala je tudi KS Središče s svojim predsednikom ing. Martinom Habjaničem. Čez en teden smo v organizaciji zg. društva G. Radgona odkrili Slekovcu spominsko ploščo na njegovi farni cerkvi v Negovi.

V letu 2003 je društvo zopet malo zaživelo. Ob 130. obletnici rojstva slovenskega filozofa, humanista in pedagoga dr. Karla Ozvalda smo v njegovem rojstnem Središču pripravili lepo razstavo. Razstava je bila v sklopu krajevnega praznika Središče ob Dravi. Razstavi v spomin M. Slekovcu in dr. K. Ozvaldu je pripravil Pokrajinski muzej Ptuj s svojima strokovnjakinjama Nevenko Korpič in Zdenko Plejnshek. Tudi tukaj je bilo prisotnih lepo število vidnih gostov - naših starih znancev-in sorodniki Ozvalda. Na Slekovčevi in Ozvaldovi prireditvi je bilo bolj malo drugih obiskovalcev.

Po dolgem času smo izpeljali 1. občni zbor društva. Ta je bil v ponedeljek 30. junija 2003 na starem "elektru" v Cvetlični ulici. Obisk je bil zadovoljiv, tako da smo lahko izvolili novo vodstvo društva. Tako je postal predsednik društva Robert Belec, tajnik Zvonko Bešvir in blagajničarka Tamara Hodžar. V program dela društva smo si zastavili samo eno nalogo: izdajo prve številke **Zgodovinskih zapisov** - glasila Zgodovinskega društva Ormož, ki je pred vami.

Ob koncu tega zapisa je prav, da objavimo tudi celostno poročilo društva ob njegovem prvem občnem zboru:

Društvo je pričelo s svojim delovanjem v letu 1999. V tem letu smo poskušali počastiti na najbolj skromen način 130. obletnico tabora v Ormožu.

V ta namen smo pričeli z zbiranjem sredstev, ki so nam bila potrebna za izvedbo projekta.

S pomočjo dotacije občine Ormož in nekaterih sponzorskih sredstev se je nabralo 233.300,00 sit.

Sredstva so bila porabljena za izdajo spominske kasete ob 130 letnici tabora v Ormožu in za organizacijo okrogle mize, ki se je odvijala v Ormožu.

Celotni stroški za navedeni projekt so znašali 174.064,60 sit, tako da nam je v blagajni ostalo 59.235,40 sit.

V letu 2000 je delo društva nekako mirovalo. Na koncu leta je bilo stanje v blagajni 64.435,40 sit.

V letu 2001 smo se v društvu odločili za projekt širšega pomena. Ob 160-letnici rojstva zgodovinarja Mateja Slekovca smo se odločili za postavitev spominske plošče v Središču ob Dravi. Za navedeni projekt, ki ni bil majhen zalogaj, smo zbirali sponzorska sredstva. Sredstva so nam nakazale občine Markovci, Gorišnica, Ljutomer, TSO Ormož, LD Središče ob Dravi, KS Središče in poslanec Alojz Sok. Tako smo zbrali 310.000,00 sit. Izvedba projekta nas je stala 247.322,80 sit. Ob koncu leta nam je ostalo 64.846,00 sit.

V letu 2002 društvo ni pridobilo nobenih sredstev. Razpolagali smo s sredstvi iz preteklega leta, in sicer v vrednosti 64.846,00 sit. Z navedenimi sredstvi smo pripravili predstavitev doktorske disertacije Ivana Rihtariča iz Radencev. Istočasno smo pripravili predstavitev knjige našega rojaka Rajka Topolovca - z naslovom Kraj prišlekov in aprila 2003 jubilejno razstavo slovenskemu filozofu in kulturnemu pedagogu Karlu Ozvaldu. Za navedene projekte smo porabili glavnino sredstev, tako da nam je na dan 30.06.2003 ostalo le 3.454,00 sit.

V Ormožu, 30. junija 2003

Jože Rakuša

VINARSKA ZADRUGA "LJUTOMERČAN", SV. BOLFENK PRI SREDIŠČU 1921 - 1932¹

V času krize pri prodaji vina kot posledice preobilne pridelave te svetopisemske pijače, ki mnogim pomeni preživetje, mnoge pa je zaradi nezmernega uživanja spravilo v grob, bi v tem prispevku rad opozoril na to, kako so se pri prodaji vina organizirali in znašli naši predniki. To bom storil na primeru Vinarske zadruga "Ljutomerčan", sv. Bolfenk pri Središču, ki so jo leta 1921 na sedanjem Kogu ustanovili takratni tamkajšnji vinogradniki. Edini vir za to zgodbo je moj oče, sedaj že mnogo let pokojni, Martin Rakuša. V času ustanovitve zadruga in njene tako imenovane Centralne založne kleti v hiši njegovega očeta, prav tako Martina Rakuše st. v Obrežu, je bil star 15 let. V tej kleti je veliko delal vseh 11 let in z njo živel, saj je tako pomagal svojemu očetu, edinemu kletarju v tej kleti, in se pri tem sam veliko naučil. Zgodbo sem prvič zapisal v novoletni številki Večera leta 1985.

Vinski letniki 1917, 1920 in 1921 so bili izredno kakovostni in količinsko bogati, saj so vinogradi, potem ko je bila trtna uš premagana, spet dokaj obilno zarodili. Vino se je kljub temu, predvsem zaradi ponudbe cenejših dalmatinskih vin in vin iz Banata, težko prodajalo. Vinogradniki pa so se pričeli organizirati v zadruga tudi zaradi skupnih in zato cenejših obnov vinogradov. Koliko članov je štela Vinarska zadruga "Ljutomerčan", se Martin Rakuša ni več spomnil. Zatrnil pa je, da je bila večina članov s sedanjega širšega območja Koga, njen predsednik pa je bil Robert Košar, vinogradnik in publicist s Koga. Založna klet, ki je lahko sprejela od 10 do 12 vagonov vina, je imela lastne vinske sode, ki jih je kupila

zadruga. Način dela v njej je bil tak, da si je član zadruga pred trgatvijo vsako leto izbral sode, ki jih je nameraval napolniti. Ko je to storil, so na vsak sod namestili leseno tablico in na njo napisali, čigavo vino je, sorto in ceno. Vso skrb za mošt in kasneje vino je prevzela klet, vinogradnik pa je dobil pridelek plačan, ko je bilo vino prodano.

Rakuševa hiša v Obrežu med 2. svetovno vojno, v kateri je bila založna klet.

V kleti, poslovala je 11 let, je bil prva štiri leta redno zaposlen sodar. Za preostali čas so najeli sodarskega pomočnika, ki je delal le po potrebi, in za to dobil od vsakega prodanega litra 5 par. Toliko so priznavali tudi stroškov vinogradnikom za dovoz mošta v klet ter kleti za prevoz vina na železniško postajo Središče, odkoder je vino potovalo h kupcem. Največ jih je bilo iz Ljubljane in okolice. Kupci so v klet prihajali osebno, ko so si zaupali, pa so vino naročali na osnovi poslanih vzorcev. Klet je občasno pripravila tudi vinske sejme. Najuspešnejši je bil 1925. leta, saj so na njem prodali 8 vagonov vina, po ceni od 8 do 12 din za liter. Najboljši odjemalci so bili gostilničarji Košar, Bricelj in Zupančič iz Ljubljane. Veliko tega vina so popili tudi gostje ljubljanskega hotela Slon, saj je njegov oskrbnik Mastnak letno kupoval 10 do 20 tisoč litrov iz te kleti. Dobri kupci so bili Alojz Mihelčič, gostilničar iz Celja, Avgust Dolinšek iz Hrastnika za tamkajšnji gostilni Roš in Sokolski dom, vino so pošiljali tudi v Rogaško Slatino in v Čakovec na Hrvaško, večje količine so tudi pokupili domači kupci, katerim so ga dostavljali peš ali s kolesom na dom.

¹ Pričujoči zapis o organiziranosti vinogradnikov vzhodnih Jeruzalemsko-Ormoških goric takoj po prvi svetovni vojni nam poroča spomin, iztrgan pozabi, tedaj še skoraj otroka Martina Rakuše ml. Spominski zapis je zanimiv za zgodovinski oris tedanjega gospodarstva s poudarkom na vinogradništvu in vinotrtstvu. Uredniškemu odboru se je zdel prispevek zanimiv, zato ga je uvrstil med objavljene prispevke, kljub temu da se je tik pred redakcijo našla popolna dokumentacija od ustanovitve do neslavnega propada Vinarske zadruga. V glavnem se spomini skladajo s shranjenim arhivom, ki je bogat in kaže takratno dejansko stanje Zadruga. Zato bo o Vinarski zadrugi, na podlagi obstoječih dokumentov, temeljit zgodovinski prikaz v naslednjih "Zgodovinskih zapisih".

Nekaj naših za takratne razmere velikih vinarjev in vinskih trgovcev je vina že stekleničilo v buteljke. Da bi se s tem ukvarjala kakšna zadruga, tako kot se je klet Vinarske zadruge "Ljutomerčan", sv. Bolfenk pri Središču, se Martin Rakuša ni spomnil. Zato lahko domnevamo, da je v tem primeru šlo za prvo zadružno vino v buteljkah na Slovenskem. Takrat so stekleničili samo stara stabilna vina. Zaradi obvezne čim popolnejše higijene je bil postopek stekleničenja izredno zahteven. Ob pomanjkanju enoloških pripomočkov pa so imeli težave tudi z zamaševanjem steklenic. Kljub temu so prve etikete za šipon in muškadni silvanec - sauvignon, na svoje buteljke nalepili že 1921. leta. Klet je imela tudi svoj železni pečat z monogramom, ki je bil odtisnjen na vseh njenih vinskih sodih ter na manjših vinskih etiketah, ki so jih lepili na vrat buteljke.

Za to vinsko klet so se takrat zanimali strokovnjaki s področja vinarstva. Ogledala si jo je skupina učencev takratne gostinske šole iz Ljubljane. Kletar Martin Rakuša st. je kot takratni župan v Obrežu zadrugi pomagal tako, da zadružnikom vseh enajst let njenega obstoja ni zaračunal najemnine. Toda kljub vsemu je 1932. leta Zadruga propadla. Posamezni njeni člani so namreč v zadružnem imenu pričeli prodajati "neka čudna vina, neznanega porekla", kot se je spominjal Martin Rakuša ml. Ime Zadruge je bilo tako omadeževano, kar je od kleti v Obrežu ostalo, so preselili v Središče v skladišče pod pošto, kar se je nato vse skupaj nekam porazgubilo. Posamezniki so tako spridili "Zajamčeno pristna ljutomerska vina

vinarske zadruge Ljutomerčan", kot je pisalo na napisni tabli založne kleti v Obrežu. Vendar to ni bila škoda samo za takratno gospodarstvo. Ilustrirani Slovenec, izrezek iz tega časopisa je Martin Rakuša v času našega pogovora z njim še hranil, saj je bila v njem objavljena tudi fotografija hiše, v kateri je bila klet, je namreč takrat med drugim zapisal: "Naša zadružna organizacija je ponos Slovenije in najmočnejša opora slovenskega naroda v njegovem težkem boju za gospodarski obstanek".

Martin Rakuša je tudi pri svojih 79 letih starosti pri delu v vinski kleti še uporabljal lesene vrče ali ročke, čeprav so že takrat bili muzejski eksponati. Fotografiji hrani avtor zapisa.

O Vinarski zadrugi "Ljutomerčan" so poročali tudi drugi takratni časopisi, kot so Slovenski gospodar, Naše gorice in Kmetovalec.

Zdenka Plejňšek

POLITIČNO DOGAJANJE V ORMOŽU IN OKOLICI MED LETI 1918 IN 1941

Članek prikazuje politično dogajanje v mestu Ormož in njegovi neposredni okolici med leti 1918 in 1941. Poudari odnos večine Ormožanov do življenja v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev ter njihov odnos do vladajoče rodbine Karadorđevićev. Natančneje nam tudi predstavi vse župane Mestne občine Ormož v obravnavanem obdobju.

1. Uvod

29. oktobra 1918 je bila razglašena ustanovitev Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. 1. decembra 1918 se je Država SHS združila s Srbijo in Črno goro v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Leta po prvi svetovni vojni so bila za Slovence zaznamovana z življenjem v Kraljevini SHS, pozneje v Kraljevini

Jugoslaviji. Vse to se je odražalo tudi med ormoškim meščanstvom, katerega večji del je izražal veselje do združitve s svojimi južnimi sosedi.

2. Leta med prvo in drugo svetovno vojno

Kljub dejstvu, da so politični voditelji in narodni poslanci s časopisjem in zborovanji pripravljali ljudi na velike zgodovinske dogodke, je prišel preobrat v Ormožu enako nepričakovano za Nemce kakor za Slovence. Za Nemce, ker sploh niso mislili, da se bodo končno vendarle morali umakniti s svojih gospodujočih položajev, za Slovence pa, ker še niso doumeli bistva politične svobode, ki jim jo je prinesla izgubljena vojna Avstrije. Dotedanji ormoški občinski odbor, v katerem je sedelo 12 Nemcev, je imel svojo

zadnjo "nujno" sejo 3. novembra 1918. Na njej so sklenili, da se bodo obrnili na voditelje jugoslovanske stranke, da jih vzame v zaščito ter zavaruje meje; da bodo odpustili dotedanjega občinskega tajnika in redarja ter jima dali odpravnino ter, da bodo prodali hišo Ferdinanda Kada¹ zdravniku dr. Alojzu Heissu. Te sklepe je gerentski sosvet občine Ormož čez nekaj dni razveljavil.²

V imenu Narodnega sveta je vodstvo županskih poslov Mestne občine Ormož prevzel ormoški odvetnik dr. Ferdo Lašič.

Dr. Ferdo Lašič se je rodil 27. maja 1879 v Koračicah pri Sv. Tomažu, blizu Ormoža. Obiskoval je gimnazijo v Mariboru, ki jo je končal leta 1900. Po končanem pravnem študiju se je posvetil službi sodnika, ki pa jo je kmalu zapustil, in pristopil k odvetniškemu poklicu. Ko je končal koncipientsko³ prakso, je postal 25. aprila 1912 odvetnik ter odprl pisarno v Ormožu. Po prvi svetovni vojni je novembra 1918 kot gerent prevzel v imenu Narodnega sveta vodstvo županskih poslov v Ormožu ter ostal v tej funkciji do avgusta 1920. Naslednje leto se je preselil v Maribor, kjer je umrl 17. aprila 1938.⁴

Dr. Ferdo Lašič. ZAP, Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, R-70, str. 89.

Dr. Ferdo Lašič je bil imenovan kot gerent⁵, "dodanih" pa mu je bilo 6 prisednikov kot gerentski sosvet. Ta sosvet se je v teku naslednjih dveh let razširil na 11 članov, nekaj jih je tudi izpadlo in na njihova mesta so bili imenovani drugi. Prvi gerentski sosvet je razpravljajal najprej o vprašanju prehrane v Ormožu. Sklenil je popisati "dojne" krave in določil cene mleka, jaje in mesa.⁶

Ormožani so izražali veliko zadovoljstvo ob razpadu Avstro-Ogrske in se veselili novega življenja v skupni državi s svojimi južnimi sosedi. To se je odražalo tudi na sejah občinskega odbora. Tako je župan dr. Ferdo Lašič 28. junija 1919 "odprl" sejo z naslednjim govorom:

"Zbrali smo se danes v proslavo Vidovega dneva⁷. Vsem vam je znan pomen Kosovega polja⁸, kjer smo v tisti nesrečni bitki izgubili svobodo za 650 let. Padel je junaški car Lazar, njegova hrabra vojska je bila premagana in srbski narod je prešel v sužnost. Ni pa obupal, izpolnil je zakletev na Kosovem polju ter je pod vodstvom prednika našega kralja, Črnega Jurija⁹,

¹ Ferdinand Kada se je rodil 28. aprila 1830 v Ormožu. Bil je pomembna in dolgo let vodilna osebnost Ormoža. V javnem življenju Ormoža ga lahko prvič zasledimo leta 1869. 29. junija tega leta se je namreč udeležil posvetovanja o prireditvi velikega ljudskega tabora v Ormožu, ki je potekal 9. avgusta. Približno 30 let je deloval v mestnem občinskem odboru, bil mnogo let ormoški župan in načelnik okrajnega zastopa. Bil je med ustanovitelji ormoške hranilnice in dolgoletni predsednik njenega ravnateljstva in drugih gospodarskih društev. 12. septembra 1878 je bil v mestno-trški skupini izvoljen za poslanca v štajerski deželni zbor. Deželni poslanec je bil do leta 1884. Za zasluge Ormožu in okolici je bil od cesarja Franca Jožefa I. odlikovan z zlatim križcem za zasluge s krono. Ormoška mestna občina pa ga je imenovala za svojega častnega občana. Umrl je 19. februarja 1905. Po smrti je vse svoje premoženje zapustil ormoški mestni občini za njene reveže. Iz hvaležnosti pa mu je zato občina postavila lep nagrobnik in tudi plačevala neki ženski za njegovo vzdrževanje. (Zgodovinski arhiv Ptuj (dalje: ZAP), Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, R – 70, str. 103 in 104.)

² ZAP, Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, R – 70, str. 31.

³ Koncipient – zastarel izraz, ki se je ponavadi uporabljal v zvezi odvetniški koncipient (odvetniški pripravnik).

⁴ Glej: Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, str. 49.

⁵ Gerent – od vlade začasno imenovani predstojnik občinske uprave.

⁶ Glej: Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, str. 32.

⁷ Vidov dan – 28. junij, srbski nacionalni praznik.

⁸ V bitki na Kosovem polju 28. junija 1389 je osmanski sultan Murat I. uničujoče porazil Srbe pod kraljem Lazarjem. Po Obiličevem umoru sultana so Osmani iztrebili skoraj vse srbsko plemstvo. (Kronika človeštva, Ljubljana, 1996, str. 342.)

⁹ Pod vodstvom Karadžorđe Petrovića (Črnega Jurija) se je začel 1804 leta prvi srbski upor proti Turkom, uporniki so

strl suženjske okove. V teku svetovne vojne je izgubil srbski narod 30% moških; umrlo je 20% žena, otrok in starčkov, tako da je izginila polovica naroda. In vendar je ta hrabri narod vztrajal, na Vidov dan mu je zašla svoboda, danes je vstala. Srb je osvobodil Slovence in brate Hrvate. Kaj bi se zgodilo z nami, da nismo zedinjeni v Kraljevini SHS? Razkosali bi nas, razdelili med naše sovražnike. Posledic ne moremo niti predvideti. Vse dolgujemo srbskemu narodu. Tako slavimo Vidov dan prvič v svobodni domovini, v svobodni državi. V prihodnosti pa morajo biti osvobojeni tudi ti naši bratje, ki še danes zdihujejo pod tujim jarmom, oni bratje, katerih se nas je oropalo. Zedinjenje mora biti nekoč popolno. Treba bo dela, vztrajnega, neustrašnega dela in zaupanja v bodočnost. Voditelj srbskega naroda v svetovni vojni je bil kralj Peter. Kljub vsem nesrečam ni nikdar obupal. Vztrajal je s svojim junaškim narodom, ni se uklonil in, ko slavimo danes prvič v svobodni državi njegov god, Vas pozivam, da damo duška našemu navdušenju za domovino in našega kralja Petra I."¹⁰

Dr. Jožef Šerbec. ZAP, Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, R-70, str. 89.

Za dr. Ferdom Lašičem je 2. avgusta 1920 prevzel županske posle dr. Josip (Jožef) Šerbec, živinozdravnik, vendar je že na seji 19. decembra 1920 dal odpoved. Gerentske posle pa je opravljal do občinskih volitev maja 1921. Dr. Jožef Šerbec se je rodil 15. junija 1890 v Rajhenburgu. V Ormožu je služboval kot živinozdravnik od januarja 1919 do julija 1927, ko je bil prestavljen v Mursko Soboto. Vrsto let je bil tudi vodja Ljudske knjižnice v Ormožu.¹¹

Dr. Franc Strelec. ZAP, Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, R-70, str. 89.

V novi državni skupnosti so bile prve volitve mestnega občinskega odbora maja 1921. leta. Izvoljenih je bilo 16 moških, za župana pa je bil imenovan notar dr. Franc Strelec.

Dr. Franc Strelec se je rodil 30. januarja 1873 v Moškanjcih. V Ormož je prišel kot javni notar iz Gornje Radgone kmalu po smrti prejšnjega notarja dr. Ivana Geršaka (februarja 1911). Na prvih občinskih volitvah v novi (jugoslovanski) državni tvorbi, ki so bile maja 1921, je bil izvoljen za mestnega župana. Zaradi nesoglasij v občinskem odboru in deloma zaradi bolezni je avgusta 1923 odložil županske posle.

zavzeli Beograd in obnovili srbsko državo. Upor se je končal 1813 leta, Karađorđe je pobegnil v Avstrijo. Po vrnitvi leta 1817 pa so ga umorili na ukaz Miloša Obrenovića. (Kronika človeštva, Ljubljana, 1996, str. 652.)

¹⁰ ZAP, fond: MOO, škatla št. 26, ovoj št. 92, Zapisniki sej s prilogami – 1919.

¹¹ Glej: Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, str. 49.

Prevzel jih je prvi občinski svetovalec Ivan Veselič. Nekaj časa je še deloval v upravnem odboru kletarskega društva in bil dolgoletni starosta (načelnik) sokolskega društva v Ormožu. Dr. Strelec je umrl 19. aprila 1924.¹²

Izvoljeni mestni občinski odbor je iz svoje srede izvolil gospodarski odsek za hiše in ceste, stavbni, obrtni, prehranjevalni, zdravstveni odsek, pregledovalce računov. Občinski odbor je na svojih sejah, ki večkrat niso bile sklepčne, razpravljal o občinskem proračunu, pobiranju občinskih doklad in pristojbinah, občinskih taksah, sejemskih in tehničnih pristojbinah, ubožnem skladu, upravljanju in prodaji občinskih zemljišč, najemninah v občinskih hišah in njihovih popravilih itd.¹³

Avgusta 1924 so potekale ponovne volitve v občinska zastopstva. V Ormožu so izvolili 17 odbornikov. Za župana je bil izvoljen Ivan Veselič, trgovec in posestnik. Za občinske svetovalce pa so bili izvoljeni: Ludvik Kuharič, posestnik in trgovec, Jakob Kovačič, posestnik na Dobravi, Filip Horvat, gostilničar in Ludvik Hodžar, posestnik na Dobravi.¹⁴

Ivan Veselič se je rodil 29. aprila 1869 v Sodincih pri Veliki Nedelji. Bil je vinogradnik, trgovec in posestnik, ki je prevzel županske posle kot prvi občinski svetovalec za dr. Francem Strelcem leta 1923. Pozneje je bil še dvakrat izvoljen za župana in je v tej funkciji ostal še v času šestojanuarske diktature vse do občinskih volitev 15. oktobra 1933, ko je bil še enkrat izvoljen v občinski odbor. Veselič je bil edini sin malega bajtarja, zato si je že v rani mladosti moral služiti kruh z delom pri kmetih in po vinogradih. Ko je bil star 16 let pa se je začel učiti trgovinskih poslov. V prostem času je z veseljem segal po knjigah in se sam izobraževal.

Kot samouk se je naučil govoriti nemško, rusko in francosko. Dopisoval si je s Slovensko matico v Moskvi, ki mu je brezplačno pošiljala različne knjige. Leta 1910 se je preselil v Ormož in prevzel trgovino na Glavnem trgu. Bil je zaveden Slovenec (značilno za njegovo poznavanje slovenske knjige je bilo, da je dal svoja dva sinova krstiti po psevdonimu Josipa Stritarja: Boris in Miran) in vseslovansko orientiran. Kot tak se je udeleževal vsesokolskih zletov v Sofijo, Moskvo, Prago, zaradi česar je bil ves čas politično sumljiv in zaradi tega tudi večkrat zaslišan in zaprt. Svoje trgovsko podjetje v Ormožu je že med prvo

svetovno vojno razširil. Še bolj pa pozneje, ko si je za potrebe svoje lastne vinske trgovine zgradil v Mestni grabi veliko vinsko klet, v katero je lahko spravil do 3000 hl vina. Dolga leta je bil podstarosta sokolskega društva, podpredsednik "gremija" (združenja oseb z enakim poklicem) trgovcev ter odbornik oz. član raznih gospodarskih ustanov in narodnih društev. V začetku druge svetovne vojne so ga Nemci odpeljali na Borl, a so ga, z ozirom na njegovo visoko starost in bolehnost, kmalu izpustili. Umrl je 14. oktobra 1948 pri Borlu, pokopan pa je v Ormožu.¹⁵

Ivan Veselič. ZAP, Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, R-70, str. 89.

4. decembra 1927 so potekale četrte občinske volitve, na katerih je bil za župana ponovno izvoljen Ivan Veselič.

Z ministrsko odredbo 8. septembra 1933 je bil k Ormožu priključen Hardek. Prejšnje upravne občine Frankovci, Hum in Pušenci ter kraj Pavlovci od upravne občine Hardek in kraj Zgornji Šalovci od upravne občine Šalovci pa so bile združene v novo upravno občino Hum, ki ji je bil z ministrsko odredbo 21. marca 1934 določen sedež v Pušencih.¹⁶

Prebivalstvo s to združitvijo seveda ni bilo zadovoljno, ker ni odgovarjala terenski izoblikovanosti, pa tudi ne gospodarskim in kulturnim potrebam prizadetih krajev. Končno so tudi državne oblasti spoznale, da se je uredba iz leta 1933 preveč ozirala na politične težnje lokalnih dejavnikov in bila prenačljena. Zato je bila z uredbo kraljevega

¹² Glej: Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, str. 49.

¹³ Glej: Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, str. 33.

¹⁴ Glej: Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, str. 34.

¹⁵ Glej: Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, str. 49.

¹⁶ Glej: Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, str. 35.

ministrstva 1. septembra 1937 občina Hum ukinjena in, razen Zgornjih Šalovcev, vsa priključena k občini Ormož.¹⁷

Na volitvah, ki so potekale 15. oktobra 1933, sta se za vodstvo občine potegovali Slovenska ljudska stranka in Jugoslovanska nacionalna stranka. Končno sta se sporazumeli za enotno kompromisno kandidatno listo, katere nosilec je bil dr. Anton Hrovat. Za kompromisno listo je glasovalo 80% volivcev.¹⁸

Dr. Anton Hrovat se je rodil 13. januarja 1886 v Šmarju pri Jelšah. Bil je zdravnik v Ormožu in ordinarij bolnice od 1. avgusta 1919. Župan občine je bil od 15. oktobra 1933 do 23. decembra 1935, ko ga je kraljeva banska uprava razrešila službe pri občini zaradi nezdržljivosti službe banovinskega zdravnika s funkcijo občinskega predsednika. Umrli je 3. septembra 1948.¹⁹

Konec let 1934 je bil zaznamovan s smrtjo kralja Aleksandra I. V poznih večernih urah 9. oktobra 1934 je namreč vso državo pretresla vest o njegovi tragični smrti v Marseillu.²⁰

V Ormožu je bila 10. oktobra 1934 žalna seja občinskega odbora, na kateri je predsednik – župan dr. Anton Hrovat navzoče nagovoril z nagovorom, ki je izražal veliko sentimentalnost in žalost ob izgubi kralja, ter je ob izražanju te žalosti uporabljal številne, na videz, neprimerne primerjave:

"Strašna tragedija, ki je zajela naš vladarski dom in neizprosna usoda, ki je neusmiljeno zajela celo Jugoslavijo, nas je združila k tej žalni seji. Zla vest, da je padel od zločinske roke On, na katerega so bile uprte oči vsakega Jugoslavana kot na očeta in modrega voditelja naše države, je zadela v kri in mozeg vsakega iskrenega državljana. Kri nam ledeni v žilah in glava išče zastoj trenutno pravega izhoda iz žalostne situacije, ki je nastala z njegovo smrtjo za nas. Prenehalo je biti ono srce, ki je objemalo v ljubezni vsakega člana jugoslovanskega plemena. V težkem položaju sedanosti smo izgubili modrega vodjo, ki je bil edini sposoben dovesti državno ladjo iz razburkanega morja v srečnejši pristan. Ne smatram

se sposobnega

*osvetliti velikega pomena Njegovega Veličanstva, blago pokojnega kralja Aleksandra I. in rodu Karađorđev za jugoslovanski narod, dovolite pa mi, da vršim komemoracijo v prav skromni obliki."*²¹

Nato je sledil opis težav, ki jih je moral pretrpeti srbski narod vse od Kosovega polja naprej ter vloga dinastije Karađorđevićev v njegovem prizadevanju za svobodo. Župan je govoril tudi o pomenu Aleksandrovega dela v prvi svetovni vojni in o njegovi ideji, da ustvari močno in enotno državo Jugoslavijo. Nato je govor nadaljeval z besedami:

*"Ni pa ostal v novi državi kralj Aleksander I. samo srbski kralj, temveč je postavil jugoslovansko misel kot granitni kamen svoje države. Vsi deli jugoslovanskega plemena so bili v njegovem srcu enako blizu. Vsi naj bi postali enakovredni elementi nove Jugoslavije. In sedaj, ko je duševno združil jugoslovanska plemena in gotovo hotel kronati to združitev z dosego velikih ugodnosti za ves Balkan, je moral izdihniti svojo blago dušo, ki je hrepenela le po sreči in blagostanju Jugoslavije. Tik pred dosego visokih ciljev je prenehalo biti njegovo srce, čigar poslednji utrip je bil določen za srečo Jugoslavije. Z željo "Čuvajte Jugoslavijo" se je končalo njegovo življenje, ki ni poznalo zaprek in truda, kadar je šlo za srečo in dobrobit naše lepe Jugoslavije. Pravično je, da napolnjuje zaradi izgube Njegovega Veličanstva kralja Aleksandra I. naša srca neizrazna bol, vendar pa nam je dana z njegovo zadnjo željo tudi sveta dolžnost, da stojimo trdneje za njegove visoke vzore in delujemo do zadnjega diha po njegovih visokih intencijah za srečno Jugoslavijo. Slava največjemu Jugoslovnanu."*²²

Člani ormoškega občinskega odbora so ob tej priložnosti tudi prisegli zvestobo novemu kralju Petru II.

¹⁷ Glej: Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, str. 35.

¹⁸ Glej: Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, str. 37.

¹⁹ Glej: Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, str. 50.

²⁰ Aleksander I. Karađorđević, od 1921 leta kralj Jugoslavije (do 1929 Kraljevine SHS), je med državnim obiskom v Franciji, skupaj s francoskim zunanjim ministrom, postal žrtev atentata ustašev, hrvaških ekstremističnih nacionalistov. (Kronika človeštva, Ljubljana, 1996, str. 920.)

²¹ ZAP, fond: MOO, škatla št. 29, ovoj št. 109, Zapisniki sej občinskega odbora s prilogami – 1934.

²² Glej: Zapisniki sej občinskega odbora s prilogami – 1934.

*kralj Peter II. Čuvajmo Jugoslavijo.*²⁴

Po njegovem govoru so učenci meščanske šole zapeli državno himno; moški pevski zbor Sokola pa je ubrano odpel "Hej Slovani" in s tem zaključil slovesnost ob posaditvi spominske lipe v Ormožu.²⁵

Za dr. Antonom Hrovatom je predsednik občine postal Ludvik Kuharič. Bil je rojen 27. julija 1883 v Šardinju. Bil je trgovec, industrijalec (v svoji lasti je imel parno žago) in posestnik. Ker je bil občinski dobavitelj, je kraljeva banska uprava tudi njega 5. marca 1936 predsedniške funkcije pri občini razrešila.²⁶

Ludvik Kuharič. ZAP, Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, R-70, str. 89.

Leta 1936 so bile volitve novega občinskega odbora. Za predsednika občine je bil izvoljen Franc Hanželič.

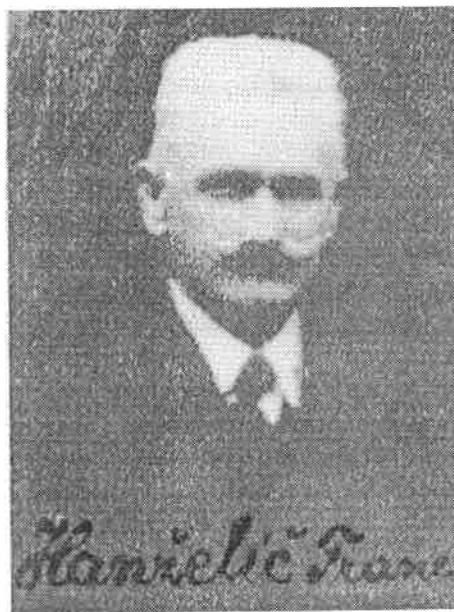
Franc Hanželič se je rodil 10. februarja 1878. Stanoval je na Hardeku, št. 19, ukvarjal pa se je s kmetovanjem. Po končani osnovni šoli je obiskoval mariborsko sadjarsko in vinarsko šolo. Za Kuharičem je prevzel predsedstvo občine 17. marca 1936 ter ostal v tej funkciji do aprila 1941. Zavzemal je pomembna mesta v javnem življenju. Leta 1896 je bil med ustanovitelji slovenskega gasilskega društva na Hardeku, leta 1912 je postal njegov načelnik in bil v tej funkciji do leta 1941. Leta 1914 je bil izvoljen za načelnika ormoške gasilske župe, ki jo je vodil do leta 1935, ko je bila ukinjena. Redna letna skupščina Jugoslovanske gasilske zveze ga je 1930 leta izvolila za svojega častnega člana in ga 1937. odlikovala z gasilskim križcem III. stopnje. Za državljanske

²⁴ Glej: Zapisniki sej občinskega odbora s prilogami – 1934.

²⁵ Glej: Zapisniki sej občinskega odbora s prilogami – 1934.

²⁶ Glej: Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, str. 50.

zasluge na polju gasilstva ga je kralj Aleksander odlikoval z redom sv. Save – IV. stopnja. Po drugi svetovni vojni je prejel za svoje delo na področju gasilstva še več odlikovanj. Leta 1910 je bil izvoljen za župana občine Hardek in to funkcijo opravljal do 1933., ko je bila občina ukinjena in vas združena z Ormožem. V jeseni tega leta je bil izvoljen v odbor nove občine. Po prvi svetovni vojni je bil nekaj let načelnik okrajnega zastopstva, načelnik cestnega odbora, načelnik krajevnega šolskega odbora, načelnik zdravstvenega okrožja, načelnik živinorejskega selekcijskega društva, načelnik ormoške podružnice lovskega društva za Slovenijo ter dolgoletni odbornik in blagajnik Ljudske hranilnice in posojilnice ter član drugih gospodarskih in posvetnih društev. Aprila 1941 so ga Nemci odstavili ter razrešili vseh funkcij, 11. junija odpeljali na Borl, od tam pa v Maribor, kamor so za njim pripeljali še njegovo ženo. Iz Maribora so ga odpeljali na Hrvaško, od tam je potem prišel v Ljubljano, kjer je ostal do konca vojne.²⁷

Franc Hanželič. ZAP, Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, R-70, str. 89.

V "poslovni" dobi tega odbora je kraljeva banska uprava proglasila Ormož za turistični kraj. Zato je bilo njegovo delo usmerjeno zlasti k izboljšanju podobe mesta. Tako so modernizirali in razširili državno ali "veliko" cesto, ki je potekala iz Maribora skozi Ormož proti Čakovcu. Sprejeli so tudi nekaj higienskih predpisov, in sicer: da morajo biti prostori pred gostilniškimi lokali vedno čisti, da morajo njihovi lastniki skrbno odstranjevati vse ostanke krme in živalske odpadke, da po cesti ne smejo razsipavati

²⁷ Glej: Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, str. 50.

gnoja, ko ga vozijo skozi mesto na njive, da avtomobili ne smejo prehitro voziti, da se morajo greznice prazniti samo ponoči itd.²⁸

Volitve novega občinskega odbora so potekale 27. marca 1938. Za predsednika je bil ponovno izvoljen Franc Hanželič, posestnik na Hardeku. Z izvoljenim odborom pa Ormožani niso bili zadovoljni. Menili so, da se pri svojem delu za korist občine ne bo dovolj oziral na specialne interese Ormoža kot mesta. Zato so ustanovili svojo podobčino, ki je imela mestnega starešina in svetovalce, svoj proračun ter uradno štampiljko kot "Uprava mesta Ormoža" s starim mestnim grbom v sredini. Mestnega starešina in svetovalce podobčine je volil krajevni zbor njenih volivcev. Podobčina je upravljala mestno občinsko imovino. Uprava podobčine pa je delovala do aprila 1941.²⁹

Novi občinski odbor se je intenzivneje ukvarjal z zahtevami svojega podeželskega območja. Predvsem so se ukvarjali z vprašanjem občinskih cest (leta 1937 je bilo v vsej občini 2 254 m občinskih cest I. reda in 17 063 m cest II. reda). Z denarjem podobčine so v Ormožu uredili cesto in izpeljali kanalizacijo od Kletarske gostilne³⁰ do transformatorja, predstavili zid pri dvorišču Horvatove gostilne in zgradili javno stranišče³¹, naredili nekaj novih pločnikov ter uredili in pogramozili cesto pod Hajndlom. Rekonstruirali so del občinske ceste v smeri od opekarne proti Pušincem. Na Humu so ceste obnavljali deloma s stolčenim kamnom iz tamkajšnjih kamnolomov ter jih ponekod razširili in zavarovali proti plazenju. Rekonstruirali so občinsko cesto od "velike ceste" v "gajšču" na breg do šole in cesto, ki pelje iz Pušincev pod Humom proti Šalovcem. Na podoben način so tudi v drugih krajih popravljali občinske ceste ter obnavljali mostove čez potoke in jarke. Navadna vzdrževalna dela so opravljali vaščani sami. Občinske ceste so v posameznih vaseh nadzirali pomožni cestarji in o njihovem stanju poročali občinskemu odboru.³²

Na drugem mestu je bila skrb za kmetijstvo. Občinski odbor je skrbel za plemensko živino, podpiral živinorejske razstave z denarnimi sredstvi, podpiral podružnico sadjarskega društva v njenem delovanju (zlasti pri zatiranju sadnih škodljivcev). Njegov

strokovni in svetovalni organ v splošnih kmetijskih zadevah je bil občinski kmetijski odbor.

Z ozirom na svetovne dogodke po 1. septembru 1939, ko je že vsem grozila vojna in so tudi pri nas vedno več obveznikov klicali pod orožje, je občinski svet zaradi podpore družinam oseb poklicanih na vojaško službo izvolil enega člana z enim namestnikom v okrajni odbor pri okrajnem sodišču za delitev rednih podpor in pozneje še poseben odbor za dajanje izrednih podpor.

Izvolili so tudi krajevni odbor za zaščito pred letalskimi napadi. Na njegovo pobudo je občina junija 1940 pričela z gradnjo javnega zaklonišča in podzemeljskih rogov v Mestni grabi. Sokolsko društvo, ki je bilo lastnik zemljišča, je dovolilo izdelavo rogov, izvoženi material pa so morali splanirati in pokriti z rušo ali posejati s travo. Po načrtu je bilo v rovu prostora za sedenje 80 oseb, ali za 200 oseb, ki bi stale. Nad glavnim rovom naj bi bilo po načrtu 8 metrov ilovice, ki bi zagotavljala varnost. Delo se je vršilo pod strokovnim vodstvom rudniškega obratovodje iz Vičancev – Franca Kovača in poklicnih rudarjev. Potreben jamski les je dala na voljo občina.³³

Z ozirom na potrebe državne obrambe je postala obvezna tudi telesna vzgoja mladine. Le-to je že prej gojilo sokolsko društvo, telovadni odseki pri prosvetnih društvih in gasilske čete. Sedaj so uvedli še strokovne nadaljevalne šole.

Istočasno so se krčile tudi zaloge živil. Na trgu jih je bilo vedno manj, njihove cene pa so naraščale. Zato je občina že oktobra 1939 izvolila 5-članski odbor za pobijanje draginje in brezvestne špekulacije, ki je vsaj do neke mere omejil naraščanje cen življenjskih potrebščin. Naslednje leto je bil, kot samostojna poslovna ustanova občine, ustanovljen preskrbovalni urad za preskrbo prebivalstva z življenjskimi potrebščinami. V tem času je bil ustanovljen tudi občinski odbor Rdečega križa in odbor Unije za zaščito otrok.³⁴

25 seja občinskega odbora, ki je potekala 10. marca 1941, je bila zadnja pred izbruhom druge svetovne vojne. Na njej so razpravljali o občinskem proračunu za leto 1941/1942.

²⁸ Glej: Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, str. 39.

²⁹ Glej: Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, str. 40.

³⁰ Kletarska gostilna je stala na mestu današnje Ptujске ceste 16a.

³¹ Javno stranišče je stalo pred današnjim hotelom.

³² Glej: Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, str. 40.

³³ ZAP, fond: MOO, škatla št. 30, ovoj št. 118, Zapisniki sej občinskega odbora – 1940.

³⁴ Glej: Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, str. 41.

Odtisi občinskih pečatov med leti 1918 in 1941.
ZAP, Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, R-70, str.
38.

3. Sklep

Življenje prebivalcev Ormoža in njegove neposredne okolice je bilo vpeto v okvir širših političnih dogodkov. Tako je v letih neposredno po prvi svetovni vojni večina Ormožanov izražala veliko veselje in zadovoljstvo ob razpadu Avstro – Ogrske. Veselili so se življenja v skupni državi s svojimi južnimi sosedi in prisegali zvestobo vladajoči dinastiji Karađorđevićev. V letih približevanja druge svetovne vojne pa so tudi Ormožani občutili strah pred bližajočo se katastrofo in v ta namen sprejeli kar nekaj ukrepov.

Viri in literatura

- Zgodovinski arhiv Ptuj (dalje: ZAP), Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormoža, R-70.
- ZAP, fond: Mestna občina Ormož (dalje: MOO), škatla št. 26, ovoj št. 92, Zapisniki sej s prilogami – 1919.
- ZAP, fond: MOO, škatla št. 29, ovoj št. 109, Zapisniki sej občinskega odbora s prilogami – 1934.
- ZAP, fond: MOO, škatla št. 30, ovoj št. 118, Zapisniki sej občinskega odbora – 1940.
- Kronika človeštva, Ljubljana, 1996.

Povzetek

Ob nastanku Države Slovencev, Hrvatov in Srbov ali kasnejše Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev Kraljevine Jugoslavije je večina Ormožanov izražala veliko zadovoljstvo ob združitvi z južnimi sosedi. Izražali so tudi pokornost vladajoči dinastiji Karađorđevićev in ob smrti kralja Aleksandra I. leta 1934 tudi veliko sentimentalnost in žalost. V

novonastali državi je novembra 1918 vodstvo županskih poslov mestne občine Ormož prevzel ormoški odvetnik dr. Ferdo Lašič, ki je bil imenovan kot gerent. Na tem mestu je ostal do 2. avgusta 1920, ko je županske posle prevzel živinozdravnik dr. Jožef Šerbec, ki pa je že 19. decembra 1920 dal odpoved. Prve volitve mestnega občinskega odbora v novi državni skupnosti so potekale maja 1921. Izvoljenih je bilo 16 moških, za župana pa je bil imenovan notar dr. Franc Strelec. Županske posle je opravljal do avgusta 1923. Avgusta 1924 so potekale ponovne volitve v občinska zastopstva. V Ormožu so takrat izvolili 17 odbornikov. Županske posle pa je prevzel trgovec in posestnik Ivan Veselič, ki je to delo opravljal do volitev 15. oktobra 1933. Takrat je bil za župana izvoljen zdravnik dr. Anton Hrovat. Njemu je na mestu župana 23. decembra 1935 sledil trgovec in posestnik Ludvik Kuharič. Leta 1936 so bile ponovne občinske volitve, na katerih je bil za predsednika občine izvoljen kmet in posestnik Franc Hanželič. Leta je županske posle opravljal do začetka druge svetovne vojne aprila 1941. Na mestu župana Mestne občine Ormož se je tako med leti 1918 in 1941 izmenjalo sedem posameznikov. V letih približevanja druge svetovne vojne je občinski svet zaradi podpore družinam oseb poklicanih na vojaško službo izvolil enega člana z enim namestnikom v okrajni odbor pri okrajnem sodišču za delitev rednih podpor in pozneje še poseben odbor za dajanje izrednih podpor. Izvolili so tudi krajevni odbor za zaščito pred letalskimi napadi. Na njegovo pobudo pa je občina junija 1940 pričela z gradnjo javnega zaklonišča in podzemeljskih rovov v Mestni grabi. Oktobra 1939 je občina izvolila tudi 5-članski odbor za pobijanje draginje in brezvestne špekulacije, ki je vsaj do neke mere omejil naraščanje cen in življenjskih potrebščin. Naslednje leto je bil, kot samostojna poslovna ustanova občine, ustanovljen še preskrbovalni urad za preskrbo prebivalstva z življenjskimi potrebščinami. Občinski odbor je imel svojo zadnjo sejo pred izbruhom druge svetovne vojne 10. marca 1941. Na njej so razpravljali o občinskem proračunu za leto 1941/1942.

Franc Krnjak

PERCZELOVO PISMO SREDIŠČANOM

Pismo madžarskega vojskovodje, ki je bilo objavljeno v ČZN leta 1904, sicer v nemškem jeziku, je sedaj pred Vami v prevedeni slovenski verziji. Zanimiv dokument nam sporoča, s kakšnimi težavami se je moral ubadati poveljujoči vojak, in s tem potrjuje vojaško pravilo, da je propaganda v vojni pomemben dejavnik.

Burna evropska meščansko-buržoazna revolucija leta 1848 ni prizanesla niti manj obljudenim področjem. Militantno-revolucionarni duh ni zaobšel naših krajev, saj so ti bili na stičišču treh narodov najprej podvrženi vojaškemu vpadam in pohodom. To nam potrjujejo zgodovinski dokumenti daljne in bližnje preteklosti. Tako leta 894 divji Madžari skoraj iztrebijo svet med Muro in Dravo in nato čez dvesto let zagospodarijo v teh krajih. Prleška zemlja ječi pod turškim škornjem davnega 1396. leta. Ravno pri Središču so tega leta turške formacije prvič stopile na štajerska tla. Sto let pozneje divji Kruciati pod vodstvom Jurija Dosa¹ v imenu vstaje proti Turkom napadejo in opleniijo Štajersko. Dvesto let pozneje pa Rakoczyjevi² Kruci iz čakovske smeri pustošijo po ormoškem območju in Prlekiji. Skozi ta koridor se pozneje pomikajo vse vojske in drhali, največ pa seveda v času I. svetovne vojne, ko so deli ogrske armade šli v okope na Sočo. Ob povratku pa so se na srečo vračali v vagonih, tako kot so se vozili tja, iz katerih so tu in tam streljali, vendar večje škode domačemu prebivalstvu niso prizadejali. Pa še vpad jugovojske junija 1991. leta, ko je šlo za osamosvojitve Slovenije, je bil iz te smeri. Vojska je terorizirala prebivalstvo Središča, celoten vzhodni predel občine-kot samo mesto Ormož.

V tem času, torej v letu 1848, je hrvaški ban Josip Jelačić-Bužinski pred Dunajem krotil Madžare. Na Štajersko je iz Čakovca skozi Središče vdrl madžarski

general Perczel. S pretvezo, da je hrvaški general Burić izigral nekakšno pogodbo, verjetno o nenapadanju. Perczel že 26. oktobra pošlje pismo Središčanom, v katerem jim sporoča, da si želi z njimi dobrega sosodstva in da ne namerava vdreti na Štajersko. Celo proti upornim Hrvatom bo milosten. Opozarja jih, naj ne širijo neresničnih novic o njegovem namenu napada in naj ne vznemirjajo svojega prebivalstva. Pismo je napisano v staronemškem jeziku, pisec je bil nevešč nemške pisave, zato je bilo pismo težko prevesti. Za Čakovec je uporabil Madžarsko ime Czakathurm, za svoj podpis pa zapisal Perczell-m. p. Obrist.

Civilnemu in spoštovanemu uradu v Središču³

Pravkar sem sprejel sporočilo o zloglasnem obrekovanju prebivalcev Štajerske, da moje zmagovalne čete vznemirjajo in vzpodbujajo sovražno razpoloženje, češ da bi te armadne čete prekoračile mejo Štajerske. Za preprečitev nadaljnjih nesporazumov se čutim dolžan določeno razlago spoštovanega urada zanikati, da ima pod mojo komando armada namero deželo in ljudstvo z invazijo obremeniti, s čimer je Ogrska vedno in posebej v zadnjem času v soglasju. V nasprotju sem izdal prošnjo za vzpostavitev komercialne zveze in za dobro sosodstvo-od strani komandanta strateške armade.

Zjutraj-27. sledi dokončna odločitev zaključka, s čimer bi nujnim uradom in sploh pridnim prebivalcem Štajerske napovedal med Ogrsko in Štajersko trenutno nesoglasje⁴.

Prosim spoštovani urad za pomirjenje in vzpostavitev starega prijateljstva prebivalcev Štajerske in za zagotovilo, da bo Ogrska svojo prostost do zadnje kaplje krvi branila, toda nikdar ne bo prekoračila meje sosednjega ljudstva. Ta sklep bo Ogrska obdržala samo v skrajni sili ali provokaciji.

¹ Ta priimek je pogost v naših krajih. V priimek Dosa so Slovenci v sredino besede vstavili črko g ali k in tako je še danes Dogša ali Dokša pogost priimek v celotni občini. Blizu mu je tudi priimek Bokša ali Bogša, ki je tudi lahko nastal iz priimka Dosa.

² Ob zadnjem krvavem obisku Krucev 1704. leta se je menda njihov vodja Rakoczy zaljubil in nato poročil z mlado Majoškovicco s Placa v Središču, drugi brat pa v Obrež. Od takrat naj bi bil v Obrežu priimek Rakuša (verjetno tudi v širši okolici), ki so ga domači prebivalci zopet po svoje prikojili.

³ Izvirnik pisma (kopija) je pri avtorju, povzeto iz ČZN.

⁴ Ta stavek ni povsem jasan, ne da se ugotoviti, kaj je hotel madžarski častnik sporočiti središkemu trškemu uradu. V obmejnih naseljih je bila stalna nevarnost sovražnih vpadov in pustošenja, zato je lokalna oblast vzpostavljala stike z vojaškim poveljstvom. Enako se je ponovilo ob času slovenske osamosvojitve 1991. leta, ko se je središka lokalna oblast šla na svojo pest pogovarjat o nenapadanju trga.

Jaz in moja armada bomo strogo sledili ukazu Boga in nikomur ne bomo prizadejali nič hudega, česar ne želim sam sebi ali svoji ljubljeni domovini.

Perczell m.p.

Czakathurm, am 26. October 1848 Obrist

Štirinajst dni pozneje, 8. novembra 1848, pa v deževnih jutranjih urah nenadoma udari na Ormož. Premik vojske skozi Središče je bil miren in konspirativen. Kolesa vozov in topov so imeli ovite s slamo, da so tako blažili ropot. Tudi sicer so bili vojaki zamaskirani, najpogosteje v branjevke. Pri Ormožu so prve avstrijske straže uničili ter se napotili proti Ptujju. Perczel je nameraval pri Ptujju prestopiti Dravo in se napotiti uničiti hrvaško vojsko v Varaždin, saj si tega ni upal narediti neposredno pri Varaždinu, Hrvati so imeli Dravo močno zastraženo. Strategijo mu je preprečil avstrijski vojskovodja Nugent, ki je imel topniške in infanterijske položaje na vzpetini v Ormožu nad Lento proti Veliki Nedelji. Vnel se je srdit boj, ki je ponehal komaj pozno zvečer. Poraženi Madžari so nato pobrali svoje mrtve in ranjene in se po isti poti vrnili, od koder so prišli. Nazaj grede so v Središču na silo jemali tržanom hrano, hujše stvari pa so počeli med Ormožem in Središčem. Nekemu tržanu je vojak vzel lonc svinjske masti, v katerem je imel ta skrit prihranek v srebru. Mož je takoj šel za njim ter ga v Čakovcu našel, ko je po mestu ponujal, seveda za denar, njegov lonc svinjske masti. Brez pomisleka je stopil do prodajalca in se pogodil ter ga odkupil. Prav pogumno in zvito dejanje. Perczel je po porazu pri Vilagosu (Madžarska), avgusta 1849. leta, pobegnil iz dežele.

Viri:

- ČZN, 1904.
- Trg Središče, 1910.
- Rudek Rakuša, fotograf, Obrež.

Povzetek

Omenjeno pismo, ki ga je pisal madžarski general središkemu trškemu zastopu, je vsebovalo grožnjo kot pomiritev prebivalcev obmejnih krajev. Visoki madžarski častnik je s svojimi enotami taboril v bližini Nedelišča, ki je danes skoraj povezano s Čakovcem. Seveda so prebivalci Središča hodili v Medjimurje po opravkih in tako prinašali novice o madžarski vojski, ki vkopana čaka na povelje. Po vsem sodeč so ti prebivalci ali nasprotna propaganda naredili iz muhe slona in povzročili strah med Središčani in okoliškimi prebivalci. To je prišlo na uho madžarskemu generalu Perczelu, poveljniku teh enot, ki je takoj ukrepal s tem pomirjujočim pismom, v katerem so bili tudi elementi grožnje. Zbal se je sicer, da ne bi prišlo do kakšnih neljubih dogodkov, ki bi mu preprečili tajni napad na avstrijske enote v bližini Ormoža. To mu je sicer uspelo 8. novembra 1848, vendar so ga Avstrijci nad Ormožem vrgli nazaj, od koder je prišel. Madžari so hoteli pokoriti Hrvaško ravno takrat, ko je bil slavni ban Jelačić pred Dunajem, vendar je bilo severno krilo Hrvaške ob naravni oviri Dravi močno zastraženo. Zato je Perczel upal, da bo le-te prelisicil tako, da bo prestopil reko Dravo pri Ptujju in udaril Hrvatom v hrbet. Namera je padla v vodo in poražen general se je vrnil na Madžarsko. Med vračanjem vojaštva so naši kraji zelo trpeli.

Tone Luskovič

ZADRUŽNA IN KMETIJSKA PODJETJA V OBČINI ORMOŽ 1898 - 2000

Povzetek

Prispevek predstavlja zgodovinski razvoj organiziranih oblik delovanja različnih zadrugh, državnih, družbenih in današnjih kmetijskih podjetij v občini Ormož, s posebnim poudarkom na vinogradništvu in vinarstvu.

Zgodovina teh podjetij se je pričela pisati z ustanovitvijo Kletarskega društva Ormož v letu 1898, nadaljevalo se je z Vinarsko zadrujo Ormož v letu 1945, vinogradniškimi delovnimi zadrugami in kmetijskimi gospodarstvi po drugi svetovni vojni.

Vse te razdrobljene organizacijske oblike so se v obdobju od leta 1959 do 1962 združile v Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož, ki je do leta 1990 povezoval celotno zasebno in družbeno kmetijstvo v občini Ormož.

Uvod

Vinogradništvo in vino sta bolj kakor kar koli drugega, zaznamovala življenje ljudi in krajev na območju Ljutomersko-Ormoških gor.

Kdor hoče razumeti silno navezanost ljudi na najzlahtnejšo rastlino, na ta plemeniti dar narave,

mora imeti pošteno srce, plemenito dobroto in iskreno ljubezen do krajev, kjer raste vinska trta, in do ljudi, ki pridelujejo najslajši plod narave.

Poznati pa mora tudi preteklost, vzpone in padce, trdo delo in žalje na rokah vinogradnikov in vinarjev.

Daleč nazaj v preteklost je treba seči. Vinska trta je v naših krajih zgodovinsko izpričana že iz časa Keltov, ki so častili boga Sucella. Kelti so vinsko trto prinesli iz Galije v Panonijo, v katero je takrat spadal tudi svet med Muro in Dravo.

Iz zapisov rimskega pisatelja Straba je mogoče razbrati, da so Rimljani ob zasedbi naših krajev v letih 15. pr. n. št. tod že našli vinsko trto.

Cesar Domitian (81 – 96 n. št.) je iz bojazni, da vinska trta v provincah ne bi izpodrinila pridelave žit, odredil, da je treba izkrciti nad polovico vseh vinogradov v provincah.

Odredbe niso v celoti izvajali. Rešitev za vinogradništvo je prišla šele s cesarjem Probusom (276 - 282 n. št.), ki je bil doma iz Sirmiuma (današnje Sremske Mitrovice). Probus je dovolil sajenje žlahtne vinske trte na območju celotne Panonije. Takrat je to provinco tudi poimenoval z nazivom "vino nobilis districtis".

Slovenska plemena, ki so se po preseljevanju narodov, ko je bilo vinogradništvo ponovno močno prizadeto, okoli leta 590 tod stalno naselila, so opustošeno vinogradništvo znova razširila.

Leta 864 pride veliko vinogradniških površin v last Salzburške škofije. Okoli leta 907 pride območje Ljutomersko-Ormoških goric pod oblast Madžarov, ki so te posesti zadržali vse do leta 1199.

Po zmagi nad Madžari v 13. in 14. stoletju velik del sedanjih Ljutomersko-Ormoških goric ponovno preide v nemške roke, in sicer v last Salzburžanov, križniškega reda, admontskega samostana, drugih cerkvenih in fevdalnih redov ter nekaterih, predvsem tujih, veleposestnikov.

Takšna posestna struktura se je praktično ohranila do konca II. svetovne vojne.

Z vinogradništvom in vinarstvom je povezana tudi zgodovina Kmetijskega kombinata Jeruzalem Ormož. Dolga desetletja je bil Kmetijski kombinat največje posestvo in največja delovna organizacija v Ormožu.

Korenine njenega nastanka segajo daleč nazaj, pisalo se je leto 1898, ko je bilo v Ormožu ustanovljeno Kletarsko društvo, ki je delovalo do konca II. svetovne vojne.

Po vojni je poslanstvo Kletarskega društva prevzela

Vinarska zadruga, ki se je v letu 1960 priključila h Kmetijskemu kombinatu.

Izvajanje "revolucionarne" zakonodaje po II. svetovni vojni je povzročilo nastajanjem različnih in številnih zadružnih in državnih gospodarskih podjetij.

Vse te razdrobljene organizacijske oblike so se v letih od 1959 do 1962 povezale v Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož, ki je do leta 1990 povezoval celotno zasebno in družbeno kmetijstvo v občini Ormož. Po izvedenem lastninskem preoblikovanju v letu 1996 se je zaključilo obdobje "velikega" kmetijskega kombinata v Ormožu, nastale so tri samostojne delniške družbe.

Ali je to "razbitje" bilo potrebno in koristno, bo pokazal čas.

"Tisti, ki se iz zgodovine ničesar ne nauči, je obsojen, da jo mora ponavljati."

Kletarsko društvo Ormož

Kletarsko društvo Ormož je bilo ustanovljeno 25. septembra 1898 na pobudo dr. Ivana Geršaka, ki je bil sklicatelj ustanovnega občnega zbora. Na občnem zboru so ustanovili odbor, ki se je konstituiral 1. oktobra 1898. Ustanovitev društva je dovoljeval Zakon o zadrugah avstrijskega državnega zakonika z dne 9. aprila 1873.

V sodnem registru Okrožnega sodišča v Mariboru je bila 14. oktobra 1898 vpisana zadružna pogodba, s katero je bila ustanovljena zadruga Kletarsko društvo v Ormoži.

Vpisana novoustanovljena zadruga je bila zadruga z omejeno zavezo: "Friedauer Kellerverein registrierte Genossenschaft mit beschränkter Haftung" - s sedežem v Ormožu, za nedoločeno dobo.

Namen zadruge je bil "pospeševati napredek in razvoj vinarstva s kupovanjem in prodajanjem grozdja in vina, z napravo vzornih vinogradov, pivnic, skladišč, tudi zunaj ormoškega okraja, in podpiranjem članov v teh strokah gospodarstva.

"Načelstvo" zadruge je bilo sestavljeno iz naslednjih "udov":

- gospod Franc Hanželič, posestnik v Hardeku, načelnik
- gospod dr. Ivan Geršak, c.k. biležnik v Ormoži
- gospod Alojz Mikl, trgovec v Ormoži
- gospod Martin Stanič, posestnik v Hardeku

➤ gospod Anton Šoštarič, posestnik v Pavlovcih.¹

Da bi Kletarsko društvo čim učinkoviteje opravljalo svoj osnovni namen – hitro prodajo grozdja in vina, je 29. aprila 1899 v nekaterih točkah dopolnilo svoja združna pravila. Tako je v tretji točki Pravil zapisano: "*Pospeševati napredek in razvoj vinarstva s kupovanjem in prodajanjem grozdja in vina, z napravo vzornih vinogradov, pivnic, skladišč tudi izven ormoškega okraja s podpiranjem članov v teh strokah gospodarstva. Ta društveni namen se pospešuje tudi s tem, da Kletarsko društvo toči svoja vina v svojih krčmah pod svojim imenom ne le v Ormožu, ampak tudi v drugih avstrijskih krajih.*"²

Vinarska zadruga Ormož (1898)

Vinarska zadruga Ormož je naslednica Kletarskega društva Ormož.

Ker je bilo med drugo svetovno vojno vodstvo Kletarskega društva razpuščeno in so si ga prilastili dr. Brodar in drugi člani ormoškega Kulturbunda, je na ustanovni skupščini 10. septembra 1945, ki jo je vodil Martin Puklavec, bila ustanovljena Vinarska zadruga z.o.j. v Ormožu. Ustanovitveno izjavo je podpisalo 26 ustanoviteljev. Ta zadruga je prevzela vse aktivno in pasivno premoženje prejšnje zadruge ter vse člane, skupno z njihovimi deleži.

Zadružni delež je znašal 50 dinarjev na hektar vinogradniške površine in se je moral vplačati ob vstopu v članstvo. Vsak zadružnik je jamčil še z dvakratnim zneskom vpisanih deležev.

Delavski svet Vinarske zadruge Ormož je na zasedanju, dne 16. oktobra 1959, soglasno sklenil, da se Vinarska zadruga Ormož s 1. 1. 1960 pripoji k Vinogradniškemu gospodarstvu Jeruzalem Ormož.³

Nastanek državnih in združnih kmetijskih organizacij

V programu socialnih reform, ki so bile razglašene v času NOB, je bila ob zahtevi po nacionalizaciji rudnih bogastev, industrije, bank in trgovine postavljena tudi zahteva po dosledni izvedbi agrarne reforme pod geslom: "Zemljo tistemu, ki jo obdeluje!"

AVNOJ je že leta 1944 z odlokom zaplenil imetje vseh aktivnih okupatorjevih sodelavcev. Med njimi je

bilo mnogo veleposestnikov nemške narodnosti (Fischerau, Ornik, Fürst, križniški red). Sama zaplemba je bila izvršena po osvoboditvi, leta 1945.

Po II. svetovni vojni je bila z Zakonom o agrarni reformi razlaščena vsa zemljiška posest bank, podjetij, delniških družb, cerkva, presežek zemljiških posestev, nekmetov nad 3 ha in presežek zemljišč kmečkih posestev nad 45 ha.

S poznejšimi zakonskimi predpisi je bilo zaseženo ali odkupljeno še več zemlje privatnih lastnikov. Na osnovi posebnih predpisov so s sodnimi odločbami zaplenili del posestev ali celotna posestva kmetom, ki niso izpolnjevali obvezne oddaje živil (mesa, žita, masti) zaradi špekulacij ali sovražne politične dejavnosti.

Zakon o kmetijskem zemljiškem skladu je določil, da kmet ne more imeti več kot 10 ha ornih površin (njiva+vinograd+sadovnjak). Presežek orne zemlje nad 10 ha je bil odvzet. Odvzete površine so bile ocenjene, kmetje so dobili državne bone, izplačljive v desetih letnih obrokih. Osnovni namen zakona je bil, da ob sprostivni nakupa in prodaje zemlje (prej sta nakup in prodaja bila mogoča le s posebnim dovoljenjem) prepreči nastajanje novih velikih kmetij, ki bi izkoriščale tujo delovno silo.

Zakon o odpravi viničarskih razmerij je odpravil ostanek viničarskih odnosov. Vinogradniku, ki je imel viničarja, je država odkupila vinograd, sadovnjak, njive in hišo, v kateri je viničar stanoval (torej ne celotno posestvo) ter ga predala državnemu kmetijskemu gospodarstvu. Hiše so lahko odkupili tudi bivši viničarji.

Državno kmetijsko gospodarstvo (KG) je bilo organizirano po vzorcu ruskega "sovhoza". Osnova KG je bila praviloma v večjih kompleksih zaokrožena, zaplenjena fevdalna veleposest, ki so ji pripojili množico večjih ali manjših parcel, oddaljenih tudi do 10 km in več. Podjetje je vodil direktor, ki ga je imenoval minister. Delavci so imeli iste pravice kot delavci v tovarnah. Leta 1950 je bilo tudi na KG uvedeno delavsko samoupravljanje. Najvišja oblika KG je bil kmetijski kombinat, ki je imel poleg proizvodnih obratov tudi pridelovalne obrate, trgovino s kmetijskimi pridelki, službo ali organizacijo kooperacije s privatnimi kmeti in razne lastne storitvene obrate.

Splošne kmetijske zadruge so ustanavljali po vaseh, na osnovi vloženega deleža, z določenim večkratnim jamstvom. Po odpravi privatne trgovine so kombinati prevzeli vaške trgovine.

KZ so imele tudi razne pospeševalne odseke (npr.

¹ Dr. Ivan Geršak: Ormoški spomini, 1902.

² Zadružna pravila Kletarskega društva Ormož – Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP) in arhiv Jeruzalem Ormož.

³ Zadružna Pravila Vinarske zadruge Ormož in ZAP.

živinorejske) pa tudi hranilno-posojilniško službo in storitvene obrtne obrate (mizarstvo, krojaštvo ...).

Splošne kmetijske zadruge so prevzele vlogo bivših privatnih trgovcev in obrtnikov ter so imele nalogo pospeševanja kmetijske proizvodnje na individualnih kmečkih gospodarstvih. Zadrुžne ekonomije (ZE) so bile praviloma manjše proizvodjalne enote (poljedelske, sadjarske, živinorejske) pri KZ.

Kmetijske delovne zadruge (KDZ, KOZ) so bile organizirane po vzorcu ruskih "kolhozov". Po nastanku ločimo dva tipa teh zadrug. Prvi tip KDZ so ustanavljali bivši agrarni interesi in viničarji s tistih kmetijskih površin, ki so jih dobili iz sklada agrarne reforme. Drugi tip KDZ so ustanavljali individualni kmetje, ki so se na tak način marsikje hoteli izogniti visoki obvezni oddaji kmetijskih pridelkov in sorazmerno napetim davčnim dajatvam.

V prvem tipu KDZ se je uveljavil kolektivni princip upravljanja, medtem ko so pri drugem pogosto ohranili individualno gospodarjenje, saj jim je bila zadruga le zunanja forma. Obe vrsti KDZ sta zaradi ohranitve primitivnega načina obdelave, razdrobljenih površin, pomanjkanja strokovnjakov in kapitala, velikokrat pa tudi zaradi notranje neurejenosti in nediscipline članstva, gospodarili slabo in kljub pomoči države poslovali z izgubo. Kljub nekaterim zelo pozitivnim primerom dobrega gospodarjenja so bila zadrुžna polja in vinogradi običajno slabo obdelani in so bili zato namesto pozitivnega vzgleda predmet kritik individualnih kmetov.

Ekonomije podjetij in zavodov so bile v prvih letih po vojni manjši proizvodjalni obrati, ki so obsegali 15–20 ha. Dobili so jih večji industrijski kolektivi. Na teh ekonomijah so deloma z lastnim delom (popoldanskim in nedeljskim), deloma pa s stalnimi delavci pridelovali dodatno prehrano. Ko je bila ukinjena racionirana prehrana (živilske karte) in izboljšana splošna preskrba, so te ekonomije priključili k drugim kmetijskim organizacijam.

Državno posestvo Jeruzalem (1945)

Leta 1945 je bilo ustanovljeno prvo državno posestvo imenovano "Državno posestvo Jeruzalem", ki je poslovalo kot samostojni obrat v sestavi direkcije kmetijskih gospodarstev LR Slovenije. Sedež posestva je bil najprej pri Svetinjah, nato pa na Jeruzalemu.

Po popisu iz leta 1949 je imelo posestvo 350 ha skupnih površin, 38 govedi, 39 prašičev in 115 kokoši. Posestvo je letno obnavljalo do 8 ha vinogradov. V nekaj letih od ustanovitve so se hektarski pridelki grozdja zvišali za več kot 10 hl po hektarju vinograda.

Leta 1952 se je državno posestvo preimenovalo v Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem.

Takrat je imelo posestvo že 509 ha skupnih površin, ki jih je obdelovalo 115 stalno zaposlenih delavcev in 120 sezoncev.

Do leta 1955 je državno posestvo obnovilo več kot polovico vinogradniških površin.⁴

Vinogradniška zadruga z.o.j. Svetinje (1946)

Ustanovljena je bila 10. februarja 1946. V letu 1948 se je preoblikovala v Vinogradniško obdelovalno zadrugo (VOZ). "Vinski vrhovi" z.o.j., Veliki Brebrovnik.⁵

Vinogradniška zadruga z.o.j. "Kerenčič" - Kog (1946)

Ustanovljena je bila 1. aprila 1946 s sedežem na Temnarju. Delovala je do 9. avgusta 1953, ko se je začel likvidacijski postopek, tako da je bila zadruga 7. oktobra 1954 izbrisana iz sodnega registra. Zadruga je obsegala območje sv. Miklavža, Hermance, Brebrovnik, Vuzmetince, Jasrebce, Vitan, Vodrance, Gomilo, Lačaves in Stanetince.⁶

Vinogradniška zadruga z.o.j. Litmerk (1946)

Ustanovljena je bila prav tako v letu 1946 in je imela zemljiške posesti na Litmerku, Lešnici, Hardeku in v Ormožu. Pozneje je ta zadruga dobila še posest v Bratonečicah, Koračicah, Savcih, Seniku, Lešnici, Litmerku in v Rakoveh.⁷

Razvoj splošnega zadrुžništva

Tako kot drugod po Sloveniji se je razvoj splošnega zadrुžništva na ormoškem območju pričel že v letu 1945, ko so bile ustanovljene prve splošne kmetijske zadruge. Nekatere od teh so delovale sprva kot nabavne in prodajne zadruge. Največji razmah splošnega zadrुžništva je značilen za leti 1947 in 1948, ko je nastala množica kmetijskih zadrug (KZ).

Razvoj različnih oblik zadrुžništva je v prispevku omenjen predvsem iz razloga, ker so nekatere zadrुžne organizacije bile neposredno povezane z vinogradništvom in vinarstvom, pozneje pa so postale

⁴ Miroslav Novak: Jeruzalemske gorice v 20. st., str. 179 in arhiv Jeruzalem Ormož – Poslovna poročila 1945 - 1955.

⁵ Zadrुžni register - Okrožno sodišče Maribor.

⁶ Zadrुžni register - Okrožno sodišče Maribor.

⁷ Poročila o ustanovitvi vinogradniških zadrug – Pokrajinski arhiv Maribor (PAM).

sestavni del Kmetijskega kombinata Jeruzalem Ormož.

Nabavna in prodajna zadruga z.o.j. Ormož (1945)

Ustanovljena je bila 28. julija 1945. Obsegala je okoliš Velike Nedelje, Sv. Lenarta, Sv. Tomaža, Sv. Miklavža, Središče in Kog. Zadrुžni delež je znašal 150 din, člani so jamčili s 3-kratnim zneskom vplačanega deleža. Pristopne izjave je že ob ustanovitvi podpisalo 838 članov. Prvi predsednik je bil Ivan Masten iz Pušincev. Zadruga se je pozneje preoblikovala v Kmetijsko zadrugo z.o.j. Ormož.

Nabavna in prodajna zadruga z.o.j. Središče (1947)

Ustanovljena je bila 23. marca 1947 in je obsegala območje Središča, Obreža, Grab, Šalovcev, Godenincev, Vodrancev in Vitana. V letu 1948 je prišlo do decentralizacije dejavnosti velikih zadrug. Osamosvojila se je KZ Obrež, ki je zajela vasi Obrež, Grabe in Šalovce. Vodranci in Vitan se priključijo k novoustanovljeni KZ Kog.⁸

Iz podatkov zadrुžnega registra so bile v tem času ustanovljene naslednje KZ z omejeno odgovornostjo (z.o.j.):

- KZ Ormož
- KZ Ivanjkovci
- KZ Tomaž
- KZ Šalovci
- KZ Središče
- KZ Sejanci
- KZ Velika Nedelja
- KZ Kog
- KZ Obrež
- KZ Trnovci – Rucmanci
- KZ Podgorci
- KZ Ključarovci (Ormož)
- KZ Osluševci
- KZ Lahonci⁹

Večji vpliv na družbeno-geografske in socialne spremembe je pomenilo ustanavljanje kmetijskih delovnih zadrug (KDZ). Med ljudmi se je za te zadruge bolj uveljavilo ime kmetijske obdelovalne zadruge ali skrajšano KOZ.

⁸ Zadrुžni register – Okrožno sodišče Maribor.

⁹ Zadrुžni register – Okrožno sodišče Maribor.

KDZ so nastajale prvenstveno z združevanjem zemlje kmetov. Prišlo je do velike razvejanosti teh zadrug, saj so bile ustanovljene praktično v vsaki vasi.

Tako so bile od 1948. leta dalje na ormoškem območju ustanovljene naslednje KDZ ali KOZ.

Vinogradniška obdelovalna zadruga "Kerenčič" z.o.j., Miklavž pri Ormožu (1948)

Sedež te zadruge je bil na Temnarju (Hermanci 56), ustanovljena je bila po sklepu skupščine 11. aprila 1948 in vpisana v sodni register 23. avgusta istega leta. Članski delež je znašal 50 din, člani so jamčili z 10-kratnim zneskom vpisanega deleža. Leta 1954 (sklep občnega zbora 9. 8. 1953) je zadruga prišla v likvidacijski postopek. Iz registra je bila izbrisana 7. 10. 1954.¹⁰

Vinogradniška obdelovana zadruga "Vinski vrhovi" z.o.j., Veliki Brebrovnik (1948)

Zadruga je bila ustanovljena na ustanovni skupščini 2. 5. 1948, v sodni register pa je bila vpisana 23. 8. 1948. Sedež te zadruge je bil v Velikem Brebrovniku 57. Prvi predsednik upravnega odbora je bil Martin Viher. Članski delež je znašal 50 din, jamstveni pa 5-x. Po sklepu občnega zbora zadruge, ki je bil 7. 3. 1952, je ta vinogradniška zadruga prenehala delovati z izbrisom iz registra zadrug 19. 9. 1952.¹¹

Vinogradniška obdelovalna zadruga z.o.j., Litmerk (Savinšek) (1946)

Agrarni interesi z območja Litmerka in Lešniškega vrha so leta 1946 ustanovili delovno zadrugo, ki je razen v prvih letih, uspešno poslovala. Leta 1954 se je v okviru zadruge pričelo razmišljati o reorganizaciji, predvsem zaradi tega, da bi se izboljšali organizacijska in kadrovska struktura. Pomanjkanje ustreznega strokovnega kadra je bilo zelo veliko. Tako je bil sprejet sklep, da se zadruga preoblikuje v Zadrुžno vinogradniško gospodarstvo Litmerk in deluje kot samostojno podjetje.¹²

Vinogradniška obdelovalna zadruga "Berceja"

Ta zadruga je nastala nekoliko pozneje kot ostale vinogradniške obdelovalne zadruge, in sicer na ta

¹⁰ Zadrुžni register – Okrožno sodišče Maribor in arhiv Jeruzalem Ormož.

¹¹ Zadrुžni register – Okrožno sodišče Maribor in arhiv Jeruzalem Ormož.

¹² Zadrुžni register – Okrožno sodišče Maribor in arhiv Jeruzalem Ormož.

način, da sta se združili KZ Ivanjkovci in del Vinogradniške obdelovalne zadruge Vinski vrhovi.¹³

V združni register so bile prijavljene še naslednje zadruge:

- KOZ z.o.j. Osluševci
- KOZ z.o.j. Cvetkovci
- KOZ z.o.j. Ivanjkovci
- KOZ z.o.j. Središče ob Dravi
- KOZ z.o.j. Žerovinci
- KOZ z.o.j. Krčevina – Brebrovnik
- KOZ z.o.j. Lahonci
- KOZ z.o.j. Ključarovci pri Ormožu
- KOZ z.o.j. Miklavž pri Ormožu
- KOZ z.o.j. Kog (Sv. Bolfenk na Kogu)
- KOZ z.o.j. Koračice – Sv. Tomaž
- KOZ z.o.j. Sejanci¹⁴

Obdobje od 1953 - 1958

Spremenjena politika do kmetijskega združništva je povzročila proces likvidacije kmetijskih delovnih zadrug. Nekatere so bile likvidirane, druge so se reorganizirale v kmetijska gospodarstva (KG) ali pa so se priključile k že obstoječim KG.

Z novimi zakonskimi ukrepi so KG dobila množico praviloma majhnih in po vsej občini razpršenih parcel. Ker so se kmetje lahko sami odločali, katere dele posestva bodo oddali, so KG dobila sorazmerno slabe in oddaljene parcele zemljišč ter novo delovno silo, ki ni mogla imeti polne zaposlitve.

Čeprav so KG v tem obdobju že dobila nekaj sodobnejše mehanizacije (traktorje) ter so se pričele prve akcije za arondacijo in proizvodno specializacijo, se je med drugim predvsem zaradi socialnega varstva nove delovne sile – viničarjev, še vedno ohranjala polikultura proizvodnja, z visoko stopnjo ročnega dela. Hektarski pridelki so na površinah KG sicer bili višji od kmečkih in tudi kvalitetnejši, vendar so tudi stroški proizvodnje bili neprimerno višji. Ceno so bremenili visoki izdatki slabo mehaniziranega, na majhne obdelovalne enote razbitega in nespecializiranega tehnološkega procesa, ter sorazmerno številni administrativni aparat. Primanjkovala so investicijska sredstva, tista redka, ki

so bila na voljo, pa so bila strogo namenska in včasih celo vsiljena za ne dovolj premišljene gradnje in večinoma pod neugodnimi kreditnimi pogoji. Nekatera KG so zaradi takšnega stanja poslovala z izgubo, ki je bila predvidena celo s planom.

Velike možnosti za zaposlitve v mestih in slabe razvojne perspektive na kmetijah so sprožile proces množičnega odhajanja kmečke mladine v mesta, kar je povzročilo hitro prestrukturiranje kmečkih gospodarstev.

Takšno stanje je v vinogradniških in kmečkih gospodarstvih nujno terjalo postopke arondacije in leta 1954 so bile ustanovljene arondacijske komisije. Arondacije so bile enostavnejše v ravninskih predelih, kjer so se pričeli kmalu oblikovati kompleksi njivskih površin. Težje je bilo z arondacijami v vinskih goricah, kjer so bili v arondacijske postopke vključeni tudi bivši agrarni interesenti, ki so leta 1946 dobili zemljo od sklada agrarne reforme. Takratno delitev zaradi političnih motivov je zdaj zamenjala arondacija, ki so jo narekovali predvsem ekonomski motivi.

Kljub ugodnim posledicam arondacij, ki so ustvarile pogoje za hitrejšo uvajanje težje mehanizacije in sodobnejše kolobarjenje na večjih površinah, so nekatera gospodarstva še vedno bolehala zaradi malokmetijskega koncepta in slabo ali le delno specializirane proizvodnje ter ekonomsko pomanjkljive investicijske politike. Če temu dodamo še strokovno in kadrovsko siromaštvo in vedno bolj zaostrene razmere na trgu, se ni treba čuditi, da je bila življenjska doba VG in KG sorazmerno kratka. V drugi polovici leta 1958 so stekle priprave za povezovanje teh gospodarstev, ker so oblastne in politične strukture ocenile, da bi se povezan in ekonomsko močnejši gospodarski subjekt lažje spopadal s takratnimi političnimi in tržnimi razmerami. Tako je s 1. 1. 1959 nastalo novo kmetijsko gospodarstvo, ki je združilo takratna vinogradniška in kmetijska gospodarstva:

- Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem
- Združno kmetijsko gospodarstvo Ivanjkovci
- Kmetijsko gospodarstvo Ormož
- Kmetijsko gospodarstvo Središče
- Združno vinogradniško gospodarstvo "Jože Kerenčič" Miklavž
- Združno vinogradniško gospodarstvo Litmerk.

Novo gospodarsko podjetje je bilo registrirano pod imenom Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem.

¹³ Združni register – Okrožno sodišče Maribor in arhiv Jeruzalem Ormož.

¹⁴ Združni register – Okrožno sodišče Maribor in arhiv Jeruzalem Ormož.

Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem (1952)

Podjetje je bilo ustanovljeno z odločbo OLO Ljutomer, št 57/52, z dne 11. 2. 1952 in je bilo registrirano 7. 10. 1955 pod Zadr. II/68 v Murski Soboti. Pred tem je poslovalo pod nazivom "Državno posestvo Jeruzalem", in sicer kot samostojni obrat (od 1945) v sestavi Direkcije kmetijskih gospodarstev LR Slovenije.¹⁵

Glavni dejavnosti Vinogradniškega gospodarstva Jeruzalem sta bili vinogradništvo in sadjarstvo, postranski pa poljedelstvo in živinoreja. V letu 1957 se je dejavnost še razširila na uslužnostne prevoze z motornimi vozili.

Podjetju so bila ob ustanovitvi dodeljena iz SLP predvsem zemljišča, z dolgoletnimi nasadi (vinogradi in sadovnjaki), nekaj zgradb in kleti, zelo skromno orodje brez vsake mehanizacije in brez živine. Površine zemljišč so bile nearondirane, podjetje ni imelo upravnega in tudi ne gospodarskega posloplja. Upravni center je bil od leta 1948 na Svetinjah, pozneje se je preselil na Jeruzalem. V tem času se je pričela urejati cesta Jeruzalem – Svetinje, ki je bila v bistvu kolovoz in ob najmanjšem dežju neprevozna. Ostali prostori so se preurejevali v skladu s potrebami. V bližini uprave je bil urejen otroški vrtec, ki je deloval do leta 1955. Od leta 1954 naprej so potekale intenzivne priprave za napeljavo industrijskega toka s postavitvijo transformatorja za povečanje kletnih kapacitet z novo vinsko posodo, silnico in gradnjo nove trdne ceste Jeruzalem – Cuber, povezovala je podjetje z upravno-političnim centrom, ki je bil takrat v Ljutomeru.

V teh letih se je spremenil tudi odnos do sadjarstva, opravljena je bila sanacija starih sadovnjakov, nastajali so novi strnjeni kompleksi z jabolčnimi nasadi.

V času 1948 – 1949 se je na Jeruzalemu zgradil nov goveji hlev za 40 glav živine, s silosi, cisternami za vodo, gnojščem in lopo za seno. 1949 je bil zgrajen tudi kurnik, vendar je bila kokošjereja zelo hitro ukinjena, zgradba pa je bila preurejena v kolarsko delavnico.

Površine so se med letom in tudi sicer zelo spreminjale, ker sodišča še niso rešila vseh pritožb bivših lastnikov, ki so se nanašale na izvajanje zakona o zemljiškem maksimumu in odpravi viničarskih odnosov.

Delo je bilo organizirano na štirih deloviščih, in sicer:

Cerovec – Veličane; Jeruzalem – Brebrovnik; Miklavž – Ilovci in Plešivica.

Obnove vinogradov so bile v začetnem obdobju, do leta 1953 skromne in nenačrtne. Intenzivne obnove se pričnejo leta 1954 in zajamejo letno 8 – 12 ha. Do leta 1958 je bilo v okviru tega gospodarstva obnovljeno cca 40 ha, predvsem v Cerovcu, na Plešivici, v Veličanah, pri Miklavžu, v Brebrovniku in na Jeruzalemu. V obnovljenih vinogradih so bili pridelki od 50 – 80 hl na hektar.

Zadružno kmetijsko gospodarstvo Ivanjkovci (1954)

Nastalo je 1.1.1954 po sklepu okrajne zadružne zveze Ljutomer iz KOZ Ivanjkovci in zemljišč, ki so bila odkupljena po zakonu o kmetijskem zemljiškem maksimumu in odpravi viničarskih odnosov. Gospodarstvo je obsegalo naslednja delovišča: Vinski vrh, Mali Brebrovnik, Pavlovski Vrh, Strezetino, Lahonce, Cerovec, imelo pa je tudi traktorski park.¹⁶

Direktor gospodarstva je bil Franc Vogrinec, Lojzka Slana pa računovodkinja.

Površine, s katerimi je gospodarilo ZVG Ivanjkovci, so se iz leta v leto spreminjale iz že omenjenih razlogov. Ob združitvi je gospodarstvo upravljalo s 663 ha zemljišč.

Katastrski podatki se sicer nekoliko razlikujejo; po teh je imelo gospodarstvo skupno 739 ha zemljišč. Razlika nastaja predvsem pri nerodovitnih oz. neproduktivnih površinah, nekaj več pa je po teh podatkih tudi gozdov, in sicer 202 ha.

Gospodarstvo preneha delovati kot samostojno podjetje, ko se s 1. 1. 1959 združi z ostalimi kmetijskimi in vinogradniškimi organizacijami v novo podjetje VG Jeruzalem Ormož.

Zadružno vinogradniško gospodarstvo Litmerk (1955)

ZVG Litmerk je bilo ustanovljeno 3. septembra 1955 in je bilo vpisano v sodni register 21. 10. 1955 pod št. I – 65 v registru podjetij in obrti Ptuj.¹⁷

Nastalo je iz bivše VDZ Litmerk, ki se je reorganizirala na osnovi odločbe okrajne zadružne zveze na Ptuj. Gospodarstvo je prevzelo vso aktivo in pasivo, skupaj z zemljišči, in je bilo razdeljeno na dve delovišči: Litmerk in Lešniški Vrh. Zemljiške

¹⁵ Zadružni register – Okrožno sodišče Maribor

¹⁶ Zadružni register – Okrožno sodišče Maribor in arhiv Jeruzalem Ormož.

¹⁷ Zadružni register – Okrožno sodišče Maribor

površine, s katerimi je gospodarilo gospodarstvo, so obsegale skupaj dobrih 170 ha vinogradov.

Na posestvu je bilo 30 redno zaposlenih delavcev in 15 sezoncev, ki so delali povprečno po 7 mesecev na leto.

Zadružno vinogradniško gospodarstvo "Jože Kerenčič", Miklavž pri Ormožu (1954)

ZVG "Jože Kerenčič", Miklavž je nastalo iz reorganizirane vinogradniške obdelovalne zadrage z istim imenom. Začetek delovanja je bil 1. 1. 1954, registrirano pa je bilo to posestvo 7. septembra istega leta. Proizvodnja je potekala na 440 ha zemljišč. Od tega je bilo 189 ha vinogradov (148 rodnih), ki so dajali pridelek povprečno 37,2 hl na hektar, kar je pomenilo samo 0,84 kg na trto. Delo v trsnici je bilo organizirano na 30 arih (30.120 kosov cepljenk).

Posestvo je imelo 81 ha sadovnjakov, od tega je bilo rodnih 72 ha. V sadovnjakih je bilo zasajenih 5.694 kosov dreves jablan, 553 kosov hrušk in 435 kosov sliv. Njive (10 ha) in travniki (4 ha) so v pretežno vinogradniško sadjarskem gospodarstvu pomenili le koristno dopolnilo.

Na posestvu je stalno delalo 133 delavcev in 6 uslužbencev, 43 je bilo stalnih sezoncev, ki so opravili 67.288 ur, priložnostno pa je delalo še 73 delavcev (182.062).

Posestvo je imelo za prevoze na težko dostopnih krajih 3 pare konj, ki so opravili 6.963 ur, 2 tovorna avtomobila TAM, 2 poslovni enoti (gostišče Miklavž in trgovino z vinom v Mariboru) ter enoto gozdarstvo.

Leta 1957 je gospodarstvo uspelo zaključiti obsežen arondacijski program in vsa zemljišča strniti v 4 komplekse. Med investicijskimi posegi tega gospodarstva je treba omeniti adaptacijo kleti na Temnarju, ki je stala 1.267.333 takratnih dinarjev in je bila končana leta 1957. Tega leta so bili za klet nabavljeni novi vinski sodi s kapaciteto 153.322 l, kar je stalo 6.873.452 din. Delavski svet je štel 21 ljudi, upravni odbor pa 7.

Kmetijsko gospodarstvo Središče (1953)

Kmetijsko gospodarstvo Središče je ustanovil Okrajni ljudski odbor Ptuj, z odločbo št. I-2172/1 - 53, z dne 9. 6. 1953. V sodni register je bilo gospodarstvo vpisano 6. 5. 1955. Osnovni dejavnosti sta bili poljedelstvo in živinoreja, kar se je odvijalo na 255 ha površin. Struktura zemljišč je bila naslednja: 119 ha gozdov, 75 ha njiv, 33 ha travnikov, 25 ha pašnikov, 3 ha pa je bilo nerodovitne zemlje. Na posestvu je bilo

stalno zaposlenih 24 delavcev in 7 sezoncev.

Gospodarjenje ni bilo najbolj vzorno, izgube so bile leto za leto in samo v zadnjih treh letih pred združitvijo je bilo "prigospodarjeno":

- leta 1956 486.467 din izgube
- leta 1957 704.621 din izgube
- leta 1958 2.989.953 din izgube

V letu 1958 si je gospodarstvo najelo kredit v višini 5.648.000 din, in sicer 2.337.000 din za obratna sredstva, 3.311.000 din pa je bil dopolnilni kredit. S takšno klavno bilanco se je gospodarstvo združilo v novonastalo podjetje Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem - Ormož.

Kmetijsko gospodarstvo Ormož (1953)

Kmetijsko gospodarstvo Ormož je nastalo po sklepu Okrajnega LO Ptuj v letu 1953, iz farne zdravilnih zelišč (Gosad), občinske ekonomije in zemlje, ki jo je zajel zemljiški maksimum. Obsegalo je dve delovišči: Velika Nedelja-Sejanci in Ormož: Osnovni dejavnosti sta bili poljedelstvo in živinoreja. Gospodarilo je s skupno 314,27 ha površin.

Osnovna značilnost te posesti je bila velika razdrobljenost parcel. Tako so bile po podatkih iz leta 1954 površine razdeljene na 170 parcel in šele leta 1958 so bile strnjene v delovišču Ormož na 8 parcel, v delovišču Velika Nedelja-Sejanci pa prav tako na 8 parcel. Gospodarstvo je redilo povprečno 30 glav živine, vendar kapacitete niso bile izkoriščene, saj bi reja lahko zajela do 150 glav.

Kmetijsko gospodarstvo Ormož je gospodarilo slabo. Tako je leta 1956 ustvarilo 5.820.000 din izgube, leto pozneje 2.427.591 din in leta 1958 za 1.806.150 din izgube.

Ob koncu prikaza in predstavitve zadružnih in kmetijskih gospodarstev, ki so se združila naj omenim še en pomemben mejnik, ki je zaznamoval obdobje od leta 1953 do 1958.

V letu 1954 so člani takratnih vinogradniških zadrug postali prvič zdravstveno in pokojninsko zavarovani. S socialnega vidika je šlo za revolucionarno novost in velik napredek.

Obdobje od 1959 do 1962

S prvo večjo združitvijo kmetijskih in vinogradniških gospodarstev se proces nadaljnje ekstenzivne širitve družbenega sektorja kmetijstva ni ustavil. Do kmeta se je še vedno vodila politika trde roke. Ekonomičnost poslovanja je čedalje bolj pridobivala na veljavi, zato

so se v letih 1960, 1961 in 1962 k Vinogradniškemu gospodarstvu Jeruzalem Ormož pričeli priključevati številni manjši obrati in kmetijske zadruge. Tako se je v letu 1962 v register gospodarskih organizacij vpisal nov gospodarski subjekt – Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož.

KK Jeruzalem je podedoval razdrobljeno zemljiško posest, ki je izjemno ovirala uvajanje proizvodne specializacije in sodobnejše proizvodne tehnologije. Arondacije so tako postale ekonomska nujnost.

Družbena kmetijska posest hitro postane zgled kmetom. Ekstenzivna rast industrije še vedno pospešuje beg mladine iz vasi v mesta. Tradicionalna navezanost na zemljo, sorazmerno nizke plače in nezaupanje v stalnost zaposlitve prispevajo k temu, da si novi industrijski delavci želijo ohraniti nekaj zemlje. Nastaja nova kategorija dvoživkarjev delavcev-kmetov. Širša okolica mest doživlja hitro deagrarizacijo, v oddaljenih predelih (Slovenske gorice, Haloze ...) pa se pojavi depopulacija.

Struktura kmečkih gospodarstev se hitro spreminja, zato raste število mešanih in ostarelih gospodinjstev. Kmetom pričinja primanjkovati delovna sila, zato opuščajo intenzivne površine in proizvodnjo ter prodajajo dele posestev, ki jih kupuje KK.

V pokrajinski sliki prihaja do večjih sprememb, nastajajo terasni nasadi vinogradov in sadovnjakov, velike površine specializirane poljedelske proizvodnje, rastejo novi gospodarski objekti KK.

Strokovno in kadrovsko siromaštvo ter vedno bolj zaostrene razmere na tržišču so, na pobudo takratnih oblastnih in političnih dejavnikov, povzročile združevanje kmetijskih in vinogradniških gospodarstev v novo organizacijo Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem Ormož.

Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem Ormož (1959)

Podjetje je bilo ustanovljeno na podlagi sklepov delavskih svetov bivših gospodarstev VG Jeruzalem, ZVG Ivanjkovci, ZVG "Kerenčič", Miklavž, ZVG Litmerk, KG Ormož in KG Središče, ki so na svojih zasedanjih sklenili, da se združijo v skupno gospodarsko organizacijo Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem

Občinski ljudski odbor Ormož je na zasedanju Zbora proizvajalcev in Občinskega zbora 26. decembra 1958 potrdil sklepe vseh delavskih svetov in izdal Odločbo št 04/1-4515/2-58, s katero je dovolil, da je novo podjetje pričelo poslovati s 1. 1. 1959. Sedež podjetja je bil najprej v Ivanjkovcih, nato pa je bil preseljen v

Ormož.

V letih 1960, 1961 in 1962 se je tej delovni organizaciji pridružilo – pripojilo več obratov različnih dejavnosti:

- Točilnica Maribor,
- Vinarska zadruga Ormož (1961),
- Gozdarstvo (prevzem gozdov od GG Dravinja Ptuj),
- Oljarna Središče,
- dejavnost odkupa grozdja,
- dejavnost kooperacije z individualnimi proizvajalci,
- Žaga Ormož in
- družbena prehrana Abonent.

Kmetijski kombinat Jeruzalem-Ormož (1962)

Zaradi tako raznovrstnih dejavnosti, ki so bile združene v Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem Ormož, se je le-to preimenovalo v Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož. Registracija te nove delovne organizacije je bila opravljena 8. 1. 1962 pri Okrožnem gospodarskem sodišču Maribor.

KK Jeruzalem Ormož je obsegal 17 ekonomskih enot (EE), glavne dejavnosti so bile: vinogradništvo, sadjarstvo, kletarstvo, poljedelstvo, živinoreja, gozdarstvo, prodaja alkoholnih pijač na debelo in drobno, proizvodnja jedilnega olja, vrtnarstvo, prevoznništvo in kooperacija z individualnimi proizvajalci.

Po številu zaposlenih je bil KK največje podjetje v Ormožu in tretji največji KK v Sloveniji.

V letu 1962 je bilo zaposlenih 1048 delavcev, od tega 7 z visokošolsko izobrazbo in 39 s srednjo strokovno izobrazbo.

V naslednjih letih je število zaposlenih nihalo in je doseglo najnižjo stopnjo v letu 1969, ko je bilo v KK zaposlenih samo 495 delavcev. V poznejših letih je število zaposlenih ponovno naraščalo in je v letu 1989 doseglo številko 800. Od leta 1990 se je število zaposlenih ponovno zmanjševalo.

V tem obdobju so na območju, ki ga pokriva današnja občina Ormož, delovale še tri kmetijske zadruge, in sicer:

- Kmetijska zadruga Ormož,
- Kmetijska zadruga Središče in
- Kmetijska zadruga Tomaž.

Obdobje od 1962 do 1990

Kmetijska zadruga "Kombinat Jeruzalem Ormož" (1962)

Zelo hitro je bilo ugotovljeno, da na tako majhnem prostoru ni racionalno imeti toliko kmetijskih organizacij. Zaradi tega sta se KZ Tomaž in KZ Središče najprej pripojili k KZ Ormož, nato pa se je v skladu s predpisi Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož pripojil h Kmetijski zadrugi Ormož. Tako je z vpisom v zadrugi register, dne 12. 9. 1962, uradno nastala delovna organizacija **Kmetijska zadruga "Kombinat Jeruzalem Ormož"**. (Odločba Občinskega ljudskega odbora je bila izdana 30. 8. 1962). KZ "Kombinat Jeruzalem-Ormož" je v letu 1962 imel 18 ekonomskih enot, 3 samostojne obrate (Gozdarstvo, Mlin in oljarna v Središču ter Žaga) in obrat družbene prehrane Abonent.

- V letu 1963 sta se odcepila samostojna obrata Žaga in Gozdarstvo. Gozdarstvo se je 1. 7. 1963 priključilo h gozdnemu gospodarstvu Maribor, Žaga pa 15. 10. 1963 k podjetju Marles Maribor.
- V letu 1966 so bile ekonomske enote (EE) ukinjene, nastali so obrati, in sicer:
  - obrat Vinogradništvo,
  - obrat Kooperacije,
  - obrat Živinoreja.
- Ob teh obratih sta bili še organizirani Enota za gospodarjenje s stanovanjskimi hišami in Enota skupnih služb.

Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož (1967)

V letu 1967 se je KZ "Kombinat Jeruzalem Ormož, na temelju Zakona o spremembah in dopolnitvah temeljnega zakona o kmetijskih zadrugah ponovno preimenoval v Kmetijski kombinat Jeruzalem-Ormož.

- Leta 1962 je bila sklenjena pogodba o skupnem vlaganju za proizvodnjo jagod med Jeruzalem Ormož in firmo JO Nicolai iz Belgije. Sodelovanje s tem partnerjem traja še danes, vendar ne več na področju pridelave jagod, ampak na področju sadjarstva.
- Leta 1968 se je KK Jeruzalem Ormož pripojil k izvoznemu podjetju Slovenija vino Ljubljana in posloval pod imenom: **Izvozno podjetje Slovenija vino Ljubljana, obrat s samostojnim obračunom "Jeruzalem Ormož"**.

Ta obrat je imel 4 DE (delovne enote), in sicer: Vinogradništvo, Živinorejo, Kooperacijo in Blagovni promet ter enoto skupnih služb in stanovanjsko enoto.

- V letu 1969 je bil zgrajen **Hotel Ormož**, ki je bil 11. oktobra vključen v DE gostinstvo v okviru EE Kooperacija. V tem letu so delovali 3 EE (Vinogradništvo, Živinoreja in Kooperacija).
- V letu 1970 je bila **ukinjena klavnica**, ker ni ustrezala minimalnim sanitarno-tehničnim pogojem. Iz DE so se ponovno oblikovale ekonomske enote (EE) Vinogradništvo, Kmetijstvo, Kooperacija in Uslužnostne dejavnosti.
- Novembra 1973 so se EE Vinogradništvo, EE Živinoreja, EE Uslužnostne dejavnosti ter Delavnice organizirale v **Temeljno organizacijo združenega dela (TOZD) Kmetijstvo Ormož**, v okviru sestavljene organizacije združenega dela Slovin Ljubljana.

Skupnost TOZD Jeruzalem Ormož (1973)

TOZD Kmetijstvo in TOZD obrat za kooperacijo Ormož, ki je nastal iz EE Kooperacija, sta se leta 1973 povezali v **Skupnost TOZD Jeruzalem Ormož**.

Ta organizacijska oblika je bila "trn v peti" SOZD-u Slovin, ker je omogočala relativno največjo samostojnost med vsemi združenimi podjetji v okviru Slovin. Šlo je za izvirno ormoško rešitev, saj takšnih oblik organiziranja Slovenija takrat praktično ni poznala. Skupne službe so bile oblikovane kot samostojna organizacijska enota v okviru Skupnosti TOZD. V sklopu TOZD – Obrat za kooperacijo je kot posebna enota poslovala Hranilno-kreditna služba (HKS).

Naslednja večja organizacijska sprememba je bila leta 1978, ko se je TOZD Kmetijstvo razdelilo na tri nove temeljne organizacije, in sicer:

- TOZD Vinogradništvo,
- TOZD Kmetijstvo,
- TOZD Gostinstvo.

TOZD obrat za kooperacijo se je preimenoval v **Temeljno organizacijo Kooperacija Ormož (TOK)**.

Posebej se je formirala Delovna skupnost skupnih služb (DSSS).

V tem času (konec 1976 in v 1977. letu) je prišlo do poskusa oblikovanja – povezovanja ljutomerskega in ormoškega kmetijstva. Vodstvi obeh kmetijskih organizacij sta v letu 1977 pripravili konkreten predlog za nove TOZD, ki ne bi poznale občinskih meja.

Poskus je propadel zaradi ljutomerskih političnih dejavnikov in ob veliki asistenci SOZD-a Slovin, ki se

je zbal, da bo nastalo preveliko in premočno kmetijsko posestvo, ki ga ne bo več mogoče držati na vajetih.

Takšna oblika organizacije je živela do leta 1990, s to izjemo, da je **Hranilno-kreditna služba (HKS)** postala samostojna organizacija, ki so jo ustanovile vse TOZD.

Leto 1990 pomeni za delovno organizacijo Slovin KK Jeruzalem Ormož leto podjetniške preobrazbe.

Na pobudo delavskega sveta delovne organizacije je v drugi polovici 1989. leta posebna skupina strokovnih delavcev KK Jeruzalem Ormož pripravila "Pismo o nameri pravno organizacijskega preoblikovanja", ki so ga 17. 11. 1989 podpisali vsi vodilni delavci. V tem pismu je bila opredeljena prihodnja poslovna filozofija, ki je izhajala iz določil novo sprejetega Zakona o podjetjih in začetek kapitalskih povezav.

Obdobje od 1990 do 2000

Skupno podjetje Jeruzalem Ormož d.o.o. (1990)

Na referendumu, ki je bil 15. decembra 1989, je bil sprejet statutarni sklep o preoblikovanju, ki so ga izglasovali zaposleni v TOZD Vinogradništvo, TOZD Kmetijstvo, TOZD Gostinstvo in DSSS. Na osnovi tega sklepa so se temeljne organizacije preoblikovale v podjetja – družbe z omejeno odgovornostjo (d.o.o.) in za opravljanje skupnih dejavnosti ustanovile **Skupno podjetje Jeruzalem Ormož d.o.o.**

- **Temeljna organizacija kooperantov** se je z referendumsko odločitvijo v mesecu marcu 1990 (25. 3. 1990) odločila za izločitev iz dosedanje delovne organizacije ter se ni povezala v novo organiziran poslovni sistem Jeruzalem Ormož. S 1. 7. 1990 se je temeljna organizacija kooperantov (TOK) preoblikovala v samostojno podjetje **Kmetijska zadruga Ormož**.
- Podjetja oziroma družbe Vinogradništvo, Vinarstvo, Sadjarstvo; Kmetijstvo in Gostinstvo so zaradi vzpostavitve kapitalskih odnosov odstopile 33 % svojih poslovnih skladov skupnemu podjetju Jeruzalem Ormož. Te odstopljene deleže poslovnih skladov je skupno podjetje trajno vložilo nazaj v podjetja in si na ta način pridobilo kapitalske pravice v teh treh podjetjih. Nastale so torej štiri družbe z omejeno odgovornostjo. Dosežena je bila koncentracija strateškega vodenja poslovanja na eni strani, na drugi strani pa decentralizacija vodenja konkretnih poslov (na podjetniškem nivoju).

Skupno podjetje Jeruzalem Ormož d.o.o. je bilo registrirano 30.6.1990 pri registrskem sodišču v Mariboru, registracija družb Vinogradništvo, Vinarstvo, Sadjarstvo, Kmetijstvo in Gostinstvo pa je bila opravljena šele 19.11.1990 (zaradi preobremenjenosti registrskega sodišča). V septembru je bilo skupno podjetje Jeruzalem Ormož registrirano tudi za zunanjetrgovinsko dejavnost in vpisano v register Zunanjetrgovinske organizacije pri zvezni carinski upravi v Beogradu.

Ne glede na formalni akt – sklep sodišča o registraciji, so nove družbe, v spremenjeni organizacijski obliki, pričele formalno delovati s 1.6.1990.

Novo nastali poslovni sistem Jeruzalem Ormož se ni več vključil v sistem Slovin in je od 1.1.1990 deloval samostojno.

Po šestih letih delovanja družb z omejeno odgovornostjo je na osnovi Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij, 11.11.1996, prišlo do ustanovitve delniških družb. Izpeljan je bil proces privatizacije in nastale so tri popolnoma samostojne delniške družbe:

- Jeruzalem-Ormož, Vinogradništvo, Vinarstvo, Sadjarstvo (VVS) d.d.
- Jeruzalem-Ormož, Storitve, Agrar, Trgovina (SAT) d.d.
- Jeruzalem-Ormož, Trgovina, Gostinstvo, Turizem (TGT) d.d.

Z organiziranjem delniških družb se je končalo obdobje povezanosti ormoškega kmetijstva v okviru enega poslovnega sistema. Vse tri gospodarske družbe danes poslujejo ločeno in sodelujejo le na osnovi poslovnih interesov.

Literatura in viri

- Borut Belec: Ljutomersko Ormoške gorice – Založba Obzorja 1962, strani 32-44, 185-211.
- Miroslav Novak: Jeruzalemske gorice v 20. stoletju, strani 174-191 (diplomska naloga).
- Vladimir Bračič: Viničarstvo – GO, leto XII. št. 2, Ljubljana 1965.
- Miroslav Novak: Prispevek k novejši gospodarski zgodovini Jeruzalemskih goric – Ormož skozi stoletja IV - 1993, strani 295-307.
- Ivan Cvetko: Vinogradništvo Ormoško - Ljutomersko območje – Ormož skozi stoletja I. 1973, stani 244-260.
- Ivo Zupanič: Zgodovina vinogradništva Slovenskih goric – Maribor 1969, strani 28-34.
- Arhivski dokumenti Jeruzalem-Ormož - Zgodovinski arhiv Ptuj, Pokrajinski arhiv Maribor:
  - o Inventurni zapisnik

- Poslovna poročila
- Zaključni računi
- Registrski sklepi
- Zapisniki organov upravljanja.
- Krajevni leksikon Slovenije - Ljubljana 1995.
- Kronika OŠ Ivanjkovci.
- Kronika OŠ Miklavž.
- Kronika OŠ Kog.

Zaključek

Predstavitev organiziranosti ormoškega kmetijstva preko različnih oblik zadružne, državne, družbene in današnje organiziranosti je zanimiva predvsem zaradi različnega vrednotenja posameznih razvojnih faz. Mogoče je "zgodovinska distanca" še premajhna za objektivno vrednotenje, vendar je nesporno dejstvo, da je kmetijstvo v občini Ormož doživelo največji

razvoj, ko je bilo v enem podjetju povezano takratno družbeno in zasebno kmetijstvo.

Vključevanje zadružne organiziranosti v ta prispevek je potrebno tudi zaradi tega, ker je že prva organizirana oblika v okviru Kletarskega društva Ormož nakazovala potrebo po povezovanju za doseganje boljših rezultatov na področju vinogradništva in vinarstva.

Vse, kar se je v letih 1959 do 1962 povežalo v Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož, ne glede na različne organizacijske oblike, je predstavljalo v dolgih desetletjih svojega delovanja čvrst gospodarski sistem. Različni viharji so majali njegove korenine, bili so vzponi in padci, kljub vsemu pa je ta sistem odigral pomembno vlogo v razvoju kmetijstva v občini Ormož.

Franc Šulek

SV. JOŽEF Z OTROKOM

*Zaklad, ki ga odkriješ le z naporom
enega potovanja, je malo vreden.*

*Pravi zaklad je tisti, za čigar iskanje
se ti zdi vse tvoje življenje prekratko.*

(Stara mehiška modrost)

Mnogi kulturnometniški spomeniki Ormoža so doživeli v preteklosti žalostno usodo. Eno največjih izgub v zgodovini je utrpel Ormož s propadom frančiškanske cerkve in samostana. Ali je s. Jožef z otrokom iz porušene cerkve?

Letos februarja mineva 31 let, odkar mi je uspelo rešiti pred uničenjem zanimivo baročno statuo sv. Jožefa z otrokom v naročju. V zadnjem času sem zasledil kar nekaj netočnosti in napačnih razlag v zvezi z njo v literaturi, zato sem se odločil podati nekaj dejstev o najdbi, o reševanju in postavitvi statue na novo mesto in še o čem, kar bi morebiti zanimalo sedanje in bodoče rodove.

Pozimi 1973. leta so me takratni stanovalci Salegove hiše (po nekdanjem lastniku Alojzu Salegu) na Kereničevem trgu 6 v Ormožu, kjer stoji danes Mercatorjeva blagovnica (TIMA), obvestili, da je v kletnih prostorih vzidan velik kamnit kip. Nemudoma sem si ga ogledal in ugotovil, da je vgrajen v temelje imenovane hiše, ki so bili v preteklosti del vzhodnega mestnega obzidja, tik ob mestnih grajskih vratih (danes mostovž).

Stara Salegova hiša – danes MERCATOR (Foto Hozyan)

Pod obzidjem je bil do začetka 18. stoletja mestni jarek, ki je ločil utrjeno mesto Ormož od utrjenega grajskega kompleksa. V 18. stoletju so mestni jarek zasuli, na obzidju pa gradili hiše. Tudi omenjena Salegova hiša je bila zgrajena prav na temeljih tega obzidja. To je bila pritlična zgradba, v katero je bil vhod z zahodne strani. Vhod v klet pa je bil z vzhodne dvoriščne strani hiše. Klet je bila precej prostorna, v isti višini kot dvorišče, tako da je bil vanjo možen dostop z lažjim transportnim sredstvom.

Pogled na Kerenčičev trg danes (Foto Franc Šulek)

Kip na mestu v kleti po petem dnevu reševanja (Foto Jože Rakuša)

Kmalu po ogledu kipa in proučitvi možnosti za svoje prve arheološke podvige sem sklenil, da ne smem predolgo odlašati. Vedel sem namreč, da bodo hišo rušili in na njeno mesto postavili novo. Zavzeto sem se lotil kopanja, ki je trajalo od 13. do 20. februarja 1973, kljub temu da nisem imel ravno veliko izkušenj

s tako zahtevnim delom, saj sem bil takrat mlad učitelj v OŠ Središče ob Dravi, ne pa arheolog ali kaj podobnega. Trudil sem se s kladivom in železnim drogom v rokah, v poznih popoldanskih in večernih urah, pri medli svetlobi brlečih sveč. Delo je bilo zelo naporno, kajti kip je bil vzdignjen v močne kamnite bloke. Delati sem moral trdo, hkrati pa paziti, da ne bi kipa poškodoval. Vse poškodbe, ki so še danes opazne, so nastale že prej, kar dokazuje fotografija J. Rakuše, novinarja Večera, 17.2.1973.

Sv. Jožef pri vhodu v cerkev Sv. Jakoba v Ormožu (Foto Franc Šulek)

Ko sem razbil kamnite bloke v ozadju, sem ugotovil, da ima kip na hrbtni strani kamniti oporni steber, neizklesan del kamnite mase. Pazil sem, da ga ne bi poškodoval, ker bi se tako lahko poškodoval tudi kip. Po šestih dneh naporenega dela mi je končno uspelo ločiti kip od ozadja in podkopati temelj. Z železnim drogom sem ga premaknil s stojšča, kar pa sploh ni bilo enostavno.

Skrbno sem načrtoval tudi prevoz, da ne bi bilo poškodb statue pri transportu. Sposodil sem si tim gumivoz – platonar. Pri tem zahtevnem opravilu so sodelovali tudi Jože Borak, Franci Zemljič, Boris Polak in Dušan Gerlovič. Odločil sem, da bomo

peljali težek kip pod arkade v zahodnem traktu gradu na dvorišču. Kip smo uspešno pripeljali na grajsko dvorišče in ga postavili na načrtovano mesto. Menil sem namreč, da bo tam na varnem, zavarovan pred morebitnim uničenjem.

Srečen z občutkom, da sem opravil neko pomembno delo, pa sem doživel veliko razočaranje, ko sem namreč zvedel, da sem bil v odsotnosti deležen kritike na politični koordinaciji občine Ormož, češ da nabožni kip pač ne spada v grad, kjer je sedež ateistične (komunistične) oblasti. Zaradi tega so komunalci naslednje leto (1974) premestili kip v cerkev sv. Jakoba, kjer se še danes nahaja pri vhodu v cerkev. Veličasten je, a potreben bi bil temeljite obnove.

Detajl kipa s poškodbami (Foto Franc Šulek)

Ko sem si kip te dni podrobneje ogledoval, sem opazil še nekaj pomembnih podrobnosti. Visok je 175 centimetrov. Sv. Jožef je oblečen v tradicionalno

Peter Luknjar

KATASTRSKA OBČINA HUM V LETU 1824

V prispevku so obravnavane meje KO Hum, seznam lastnikov zemljišč in stavbnih parcel in nekaj vzporednic s sedanostjo.

Na naših tleh so se med leti 1750 in 1824 v kratkem času zvrstili trije katastri, s katerimi so uredili davek na zemljišča.

Najstarejši je tako imenovani terezijanski kataster. Vsako agrarno gospodarstvo je moralo vložiti

oblačilo, v naročju drži dete, križ in šopek. Gornji del križa je odlomljen. Tudi desna roka deteta je odlomljena. Na spodnjem delu šopka je vidna letnica 1731. Barve, ki so bile v temni kleti še dokaj izrazite, so zbledele in izginjajo.

Ob koncu naj še izrazim svoje predvidevanje, kako je prišel kip v temelje hiše na ormoškem obzidju. Menim, da so ga vzdali tja po letu 1786, ko sta bila ukinjena ormoški frančiškanski samostan in cerkev. Vrednejše premoženje samostana in cerkve so razdelili med samostane v Varaždinu, Ptujju, Mariboru in drugam. Po letu 1798 je bila porušena tudi cerkev. Verjetno je ta kip rešil in ga dal vzdati v temelje lastnik hiše. Dopustne so še druge predpostavke.

V upanju, da je trditev točna, bi bil to eden redkih ostankov nadvse bogate arhitekture in umetnosti frančiškega samostana in cerkve v Ormožu in še en dokaz o bogati zgodovini mojega rojstnega kraja.

Literatura:

- Ormož in okolica, vodnik, 1990, (stran 28)
- Vodnik po kulturni in naravni dediščini občine Ormož, 1998, (stran 24)
- Ormož skozi stoletja III, 1988, (stran 86)

Povzetek

Leta 1973 je bil uspešno rešen pred uničenjem 175 cm visok baročni kip sv. Jožefa z otrokom v naročju, ki je stal v kleti hiše na Kerenčičevem trgu 6 v Ormožu. Kip je bil potem premeščen na grajsko dvorišče, od tam pa kmalu v ormoško cerkev sv. Jakoba, kjer se nahaja še danes.

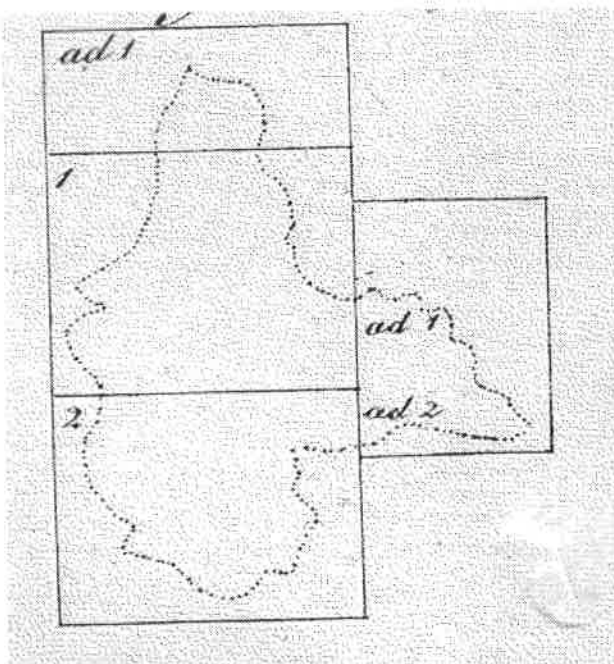

in zaris zemljišč. Temeljne katastrske mape tvori izrisana parcelizacija v merilu 1:2880. V prilogah "delovodnikov" so zbrani podatki o posameznih zemljiščih po parcelnih številkah, abecedni seznam lastnikov parcel, seznam stavbnih parcel in opisi mej katastrske občine. Za večino slovenskega podeželja je v rabi ureditev, ki je nastala na podlagi franciskejskega katastra, le v mestih se postopoma uvaja nov kataster v merilu 1:1000.¹

Slika 1: Oznaka na katastrski mapi Huma iz leta 1824

Katastrske izmere so bile na Štajerskem opravljene v letih 1819 do 1825.² Iz arhivskega gradiva, ki ga hranijo v Arhivu republike Slovenije v Ljubljani, je razvidno, da je katastrska mapa Huma nastajala med leti 1823 in 1825.

Slika 2: Oris mej na katastrski mapi s prikazom posameznih listov mape

Med številnimi dodatki v delovodniku sta zanimiva dva opisa mej katastrske občine Hum. Datiran je samo mlajši v Leibnitzu dne 8. aprila 1825, sledi prevod drugega, starejšega opisa:

"Predhodni opis mej občine Hum"

Občina Hum meji na naslednje občine: Brebrovnik, Vinski vrh, Šalovci, Loperšice, Frankovci, Pušenci in Pavlovci.

Brebrovnik: meja se začne pri tromejnem kamnu št. 1, ki stoji ob vogalu gozda Matija Kikla, na stičišču vinske poti s cesto proti Sv. Miklavžu. Meja se drži smeri ceste do tromejnega kamna št. 2, ki je postavljen na vogalu med njivama Miklavža Terstenjaka in Matija Štifterja. Tukaj se konča občina Brebrovnik in se prične

Vinski vrh: tu se meja obrne desno in sledi meji med prej omenjenima njivama in naprej ob jarku pri parcelah Ivana Bežana, Jožefa Severja, Antona Henčka, Miklavža Terstenjaka, Ivana Peserla, Martina Podgorelca, Martina Zdravca, Jožefa Paušnerja in Andreja Vukoviča. Na humski strani poteka ob parcelah Matija Štifterja, Uršule Štampar, Tomaža Štermana, Martina Podgorelca, Martina Zdravca in Lovrenca Ivanuša. Sledi strugi, ki ločuje parcele Veita Zorjana in Lovrenca Ivanuša ter Matija Terstenjaka in Ivanuša. Tako pridemo do tromejnega kamna št. 3, ki je postavljen na vogalu Terstenjakovega travnika nad tako imenovanim Libanjskim potokom. Tukaj se konča občina Vinski vrh in se pričnejo

Šalovci: meja se vije po sredini omenjenega potoka, do stičišča parcel Tomaža Majcna in Jožefa Plavca. Od tu gre do tromejnega kamna št. 4, kjer se konča občina Šalovci in se pričnejo

Loperšice: meja poteka po gozdu med parcelami Jožefa Plavca in Tomaža Majcna, Franca Mandelsteina iz Gradca, Jerneja Kuhariča, Blaža Paniča, Jožefa Mastena, Ivana Zdravca, Jožefa Prapotnika, Matija Serca in Jurija Meznariča. Meja nato sledi sredini poti mimo hiše zadnjega imenovanega, do gospodarskega poslopja Jakoba Perca, kjer zapusti cesto v smeri mejnika št. 5. Nato preseka Perčev sadovnjak, sadovnjak Jurija Mastena, pašnik Marije Cvetkovič do mejnika št. 6, ki stoji na začetku travnika. Meja se drži roba tega travnika, do točke kjer se srečata parceli Marije Cvetkovič in Franca Mandelsteina, kjer zapusti rob parcel in poteka po sredini cestnega jarka. Tukaj se na vogalu travnika Jožefa Mastena nahaja mejnik št. 7. Meja se obrne desno in se drži struge do mejnika št. 8, ki stoji na stičišču parcel Jožefa Puklavca, Matjaža Malca in Martina Podgorelca. Od tukaj na desno v ravni črti do

¹ Sergij Vilfan: Pravna zgodovina Slovencev, str. 370

² Sašo Radovanovič: Trg Ljutomer v luči franciskejskega katastra, str. 18

mejnika št. 9 ob humski cesti in nato desno po sredini slednje preko madžarske trgovske ceste, kjer je na robu njive Blaža Rakuša postavljen mejnik št. 10. Meja se obrne desno in teče po sredini trgovske ceste do tromejnega kamna št. 11, ki stoji na stičišču parcel Blaža Rakuša in Mihaela Pavliniča, kjer se konča občina Loperšice in se pričnejo

Frankovci: meja se nadaljuje proti zahodu po sredini madžarske trgovske ceste do Frankovskega potoka, kjer je na levi strani postavljen tromejni kamen št. 12. Tukaj se konča občina Frankovci in se pričnejo

Pušenci: od tukaj se meja nadaljuje v desni smeri in se drži struge Frankovskega potoka do mejnika št. 13, ki stoji na travniku Ivana Skolibra. Nato se drži jarka med parcelami Tomaža Simuniča in Martina Jeremica ter Tomaža Vernika, kjer je na robu jarka mejnik št. 14. Meja preseka travnik Martina Jeremica v ravni črti do mejnika št.15, ki stoji ob šalovski poti na stičišču travnikov Jurija Ozmeča in Franca Klausnerja. Meja sledi meji med omenjenima parcelama, preseka Ozmečev travnik do mejnika št. 17, ki stoji na robu tega travnika ob gozdu Martina Skolibra. Nato teče ob robu travnika Veita Skolibra do njegovega dvorišča, kjer stoji ob vogalu travnika Antona Rauterja z Ormoža mejnik št. 18. Meja se obrne v levo in gre ob robu travnika do tromejnega kamna št. 19, ki stoji na vinski cesti ob vogalu gozda Mihaela Prapotnika in Antona Žibrata. Tukaj se konča občina Pušenci in se pričnejo

Pavlovci: od tukaj se meja drži sredine Vinske ceste do tromejnega kamna št. 1, kjer se je začel opis.

Spisal: Franz von Schlogel

Priče:

Občina Hum: Anton Vaupič, župan, Tomaž Majcen, Jurij Masten, predstavnika

Občina Brebrovnik: Martin Škorjanec, župan, Jožef Vernik, Mihael Vučina, predstavnika

Občina Vinski vrh: Jožef Medik, župan, Matija Štifter, Franc Piberčnik, predstavnika

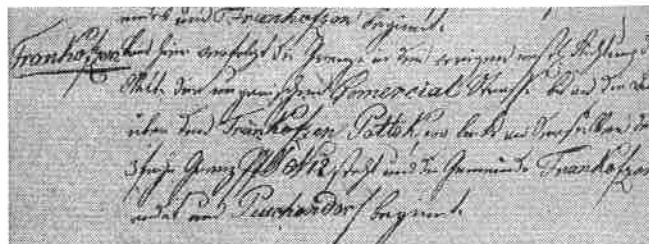
Občina Šalovci: Marko Krajnc, župan, Franc Ivanuša, Blaž Ivanuša, predstavnika

Občina Loperšice: Jurij Babič, župan, Jožef Plavec, Jurij Kociper, predstavnika

Občina Frankovci: Filip Raušl, župan, Anton Podgorelec, Lovrenc Munda, predstavnika

Občina Pušenci: Tomaž Simonič, župan, Mihael Prapotnik, Filip Masten, predstavnika

Občina Pavlovci: Blaž Keček, župan, Lovrenc Herženjak, Lovrenc Vaupotič, predstavnika"

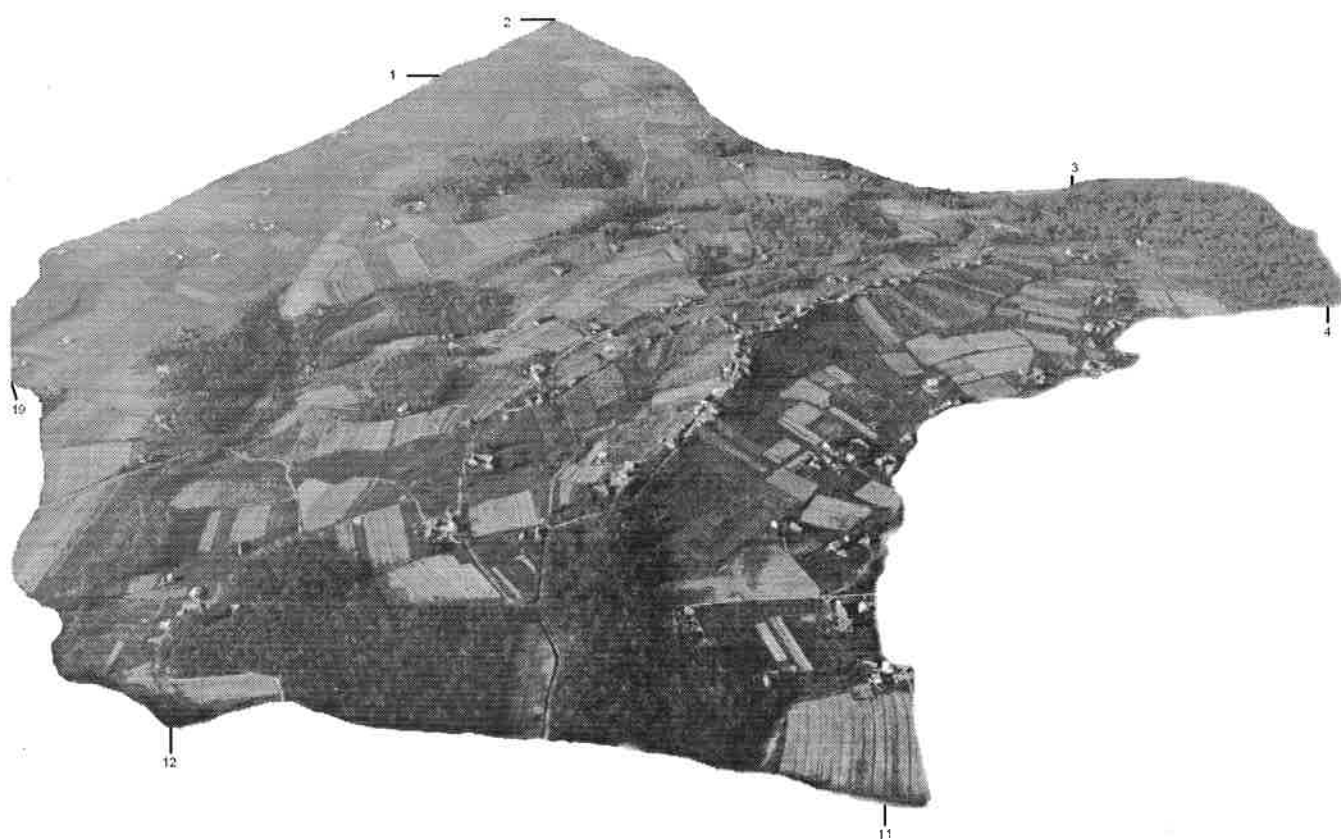
Slika 3: Opis meje katastrske občine Hum z mejo katastrske občine Frankovci. Besedilo se v nemškem originalu, zapisanem v gotici, glasi: "Frankofzen Von hier verfolgt die Grenze in den vorigen westl. Richtung die Mitte der ungarischen Komercial Strasse bis an die Brücke über den Frankofzen Pottok, wo links an derselben der 3 fache Grenzpfloch N12 steht und die Gemeinde Frankofzen enden und Puschendorf beginnt"

Opis mej, z dne 8.aprila 1825, je nastal po meritvah, ki so jih opravili na podlagi starejšega zapisa. To je razvidno iz podatkov, saj so poleg lastnikov obmejnih parcel podane vse razdalje in koti, pod katerimi zavije mejna črta.

Primer za mejo ob Šalovcih:

"...Šalovci: od tukaj gre meja desno pod kotom 120° po sredini Libanjskega potoka, ki se vije skozi gozd. Nedaleč od stičišča parcel Tomaža Majcna in Jožefa Plavca je na razdalji 744,6 klaftra tromejni kamen št. 4, kjer se konča občina Šalovci in se pričnejo..."

Prvi mejnik je stal ob križišču ceste Pavlovci – Miklavž s stransko cesto, ki pride iz Pušincev, meja gre v smeri proti Miklavžu, kjer pred gostiščem zavije desno in poteka do mosta ceste Hum – Šalovci čez potok Humeč, kjer je stal tretji mejnik. Meja sledi potoku skozi gozd in zavije desno iz gozda proti cesti na južni strani Huma, nato se večinoma drži te ceste do križišča z glavno cesto Ormož – Središče ob Dravi, kjer spet zavije desno. Od tukaj gre ob cesti v smeri Ormož do dvojnega ovinka v "Kravjeku", kjer spet zavije desno in sledi strugi potoka v smeri proti kmetiji Keček, kjer se vrne na cesto iz Pušincev proti cesti v smeri Miklavž.

Slika 4: Fotografija Huma z južne smeri, brez sosednjih katastrskih občin in z označenimi tromejnimi kamni.

Fortifikations- Nummer.	Benennung der Section.	Des Eigenthümers	
		Haus- Nro.	Nahme, Stand und Wohnort.
92	I	9	Dotzoreletz Judoth v. Lauerer in Belmünz.
	II		126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134.
			225, 226, 227, 228.

Slika 5: Primer vpisa v abecedni seznam lastnikov.

Sledi abecedni seznam lastnikov humskih parcel z dne 5. april 1825. Vrstni red je enak kot na viru, zaradi nemško zapisanih priimkov lastniki niso povsod navedeni po abecedi:

Zap. št.	Priimek in ime	Kraj	Hišna št.	Stan	Parcelne številke
1	Aleksič Miklavž	Hum	16	kmet	316, 317, 318, 319, 344, 345, 346, 347
2	Aleksič Marko	Hum	56	gornik	292, 730, 731, 732, 733, 734, 735
3	Aleksič Ana	Obrež	35	kmetica	426, 427, 428

Zap. št.	Priimek in ime	Kraj	Hišna št.	Stan	Parcelne številke
4	Bernik Štefan	Pušenci	28	gornik	432
5	Bauer Jožef	Ormož	1	župan	371, 376
6	Borko Martin	Pušenci	27	kmet	560, 561, 562,
7	"Gemaine" Hum				789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802
8	Gradišnik Ivan	Vinski vrh	52	kmet	8, 9
9	Herženjak Lovrenc	Hum	64	gornik	186
10	Herčko Anton	Brebrovnik	127	kmet	12, 13
11	Horvat Uršula	Loperšice	29	kmetica	596, 644, 645, 646, 647
12	Janič Martin	Brebrovnik	124	kmet	90, 91
13	Janežič Simon	Brebrovnik	brez	kmet	11
14	Jaušovec Mihael	Hum	26	gornik	78, 79, 80, 229, 230, 231
15	Jaušovec Jožef	Hum	8	kmet	118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 131, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172
16	Jarkovič Matija	Brebrovnik	132	kmet	81, 82
17	Jerenic Martin	Hum	2	½ kmet	365, 366, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 492, 493, 494, 502, 503, 504
18	Jerenic Mihael	Hum	86	gornik	24
19	Jerenic Mihael	Hum	89	kmet	377, 378, 379
20	Ivanuša Andrej	Hum	12	kmet	452, 453, 454
21	Ivanuša Lovrenc	Hum	18	½ kmet	44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 73
22	Ivanuša Lovrenc	Hum	15	kmet	257, 258, 259
23	Ivanuša Lovrenc	Hum	57	kmet	760, 761, 762, 763
24	Ivanuša Gregor	Loperšice	6	kmet	710, 711
25	Ivanuša Martin	Brebrovnik	14	kmet	188, 189, 190, 191
26	Ivanuša Štefan	Hum	53	gornik	736, 737, 738, 739, 740, 741
27	Kelemina Mihael	Hum	78	kočar	595, 628, 629, 651, 653, 654
28	Keček Blaž	Pavlovci	4	kmet	569, 570, 571
29	Keček Katarina	Hum	61	kočarka	532, 533, 534
30	Keček Jakob	Pavlovci	1	kmet	397a, 397b, 398, 399, 400, 402, 404
31	Cerkev Sv. Janeza				608
32	Cerkev Ormož				675, 676
33	Kirič Martin	Frankovci	24	kmet	517, 518
34	Kolarič Ivan	Obrež	1	kmet	712, 713
35	Kovačič Gera	Obrež	15	kmetica	563, 564, 3 565

Zap. št.	Priimek in ime	Kraj	Hišna št.	Stan	Parcelne številke
36	Kovačič Jožef	Ormož	47	meščan	305, 306, 307
37	Kovačič Lovrenc	Pavlovci	15	kmet	157, 158, 159, 160, 161, 162, 163
38	Kuharič Blaž	Hum	52	gornik	295, 296, 297, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752
39	Kuharič Matija	Pavlovci	7	kmet	551, 552, 553
40	Kuharič Arne	Loperšice	10	kmet	277
41	Kuharič Veit	Frankovci	38	kmet	554, 555, 556
42	Lah Anton	Brebrovnik	70	kmet	4, 5
43	Lesjak Jožef	Hum	8	kmet	716, 717
44	Lesnjak Blaž	Hum	58	gornik	280, 770, 771, 772, 773
45	Lesnjak Jožef	Hum	26	gornik	413, 418, 419, 420, 421, 706, 707
46	Lesnjak Jožef	Pušenci	15	kmet	396
47	Lihtenvalder Jožef	Loperšice	2	kmet	278
48	Lipič Barbara	Ormož	36	meščanka	540, 541, 542
49	Majcen Matija	Pavlovci	18	kmet	114, 115, 117, 185
50	Majcen Ivan	Krčevina	7	gornik	414
51	Majcen Tomaž	Loperšice	66	kmet	273, 274
52	Malec Miklavž	Loperšice	6	gornik	592, 593, 594
53	Mandelstein Terezija	Gradec	65,76,4 4		276, 356, 357, 358, 673, 674, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688
54	Masten Jurij	Hum	31	¼ kmet	387, 388, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 543, 544, 545, 572, 573, 574, 665, 666, 667
55	Masten Jurij	Hum	84	kmet	605
56	Masten Helena	Hum	76	gornica	659
57	Masten Filip	Hum	74	gornik	652, 655, 656, 657, 658
58	Masten Jožef	Hum	19	gornik	180, 181, 237, 238, 325, 326, 327, 328 329, 330
59	Masten Matija	Pušenci	87	gornik	586, 587, 588
60	Masten Ivan	Hum	19	kmet	241, 242, 243
61	Masten Jurij	Hum	64	kmet	632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 784,785
62	Meško Matija	Hum	24	gornik	382, 383, 384
63	Meznerič Marija	Hum	40	gornica	359, 360
64	Meznerič Gregor	Hum	59	gornik	765, 766, 767
65	Meznerič Gregor	Hum	52	gornik	774, 775, 776, 777
66	Miško Mihal	Frankovci	26	gornik	581, 582

Zap. št.	Priimek in ime	Kraj	Hišna št.	Stan	Parcelne številke
67	Munda Lovrenc	Frankovci	9	gornik	275, 505, 506, 507, 508
68	Najžer Milavž	Hum	86	kmet	617, 618, 619
69	Ozmeč Jurij	Hum	4	gornik	465, 466, 467
70	Ozmeč Matija	Šalovci	27	gornik	597, 640, 641, 642, 643
71	Ozmeč Miklavž	Hum	72	gornik	660, 663, 664
72	Panič Blaž	Loperšice	49	kmet	695, 696, 697
73	Pavlinič Mihal	Hum	brez	kmet	183, 184, 483, 484, 485, 486, 487, 488
74	Pauman Matija	Loperšice	42	gornik	313 314
75	Pauša Anton	Hum	83	gornik	260, 598, 599, 600, 601, 602
76	Pauša Blaž	Krčevina	14	kmet	262
77	Pauša Jožef	Hum	89	¼ kmet	25, 26, 27, 28, 29, 30, 34, 35
78	Pernik Tomaž	Pušenci	17	kmet	691
79	Perc Jakob	Hum	61	gornik	781, 782, 783
80	Perc Martin	Krčevina	brez	kmet	264
81	Pesrl Blaž	Hum	41	gornik	109, 110
82	Pesrl Ivan	Hum	38	gornik	17, 18, 19, 20, 21
83	Plavec Matija	Loperšice	20	gornik	690
84	Ploh Jožef	Pavlovci	27	kmet	153, 154, 155, 156
85	Plavec Jožef	Loperšice	15	kmet	302, 303, 304
86	Prapotnjak Ivan	Frankovci	29	kmet	281
87	Prapotnjak Jožef	Frankovci	48	gornik	721, 722, 723, 724, 725, 726
88	Prapotnik Mihal	Hum	67	kmet	678, 679, 680
89	Prapotnjak Marija	Hum	1	gornik	489, 490, 491, 693, 694
90	Prapotnjak Mihal	Pušenci	2	kmet	266, 720
91	Podgorelec Anton	Frankovci	37	gornik	422, 423, 424, 425, 702, 703
92	Podgorelec Jakob	Hum	9	½ kmet	126, 127, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 335, 336, 337, 338
93	Podgorelec Jožef	Hum	84	gornik	415, 416, 519, 520, 521, 557, 558, 559, 603, 604
94	Podgorelec Martin	Hum	21	½ kmet	31, 32, 33, 92, 212, 213, 214, 218, 219, 220, 515, 516, 517,
95	Podgorelec Martin	Hum	90	gornik	613, 614, 615, 616
96	Pongračič Andrej	Hum	11	kmet	76, 77, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 116, 125
97	Potočnik Jurij	Hum	13	½ kmet	61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 200, 201, 202, 250, 251, 252, 253

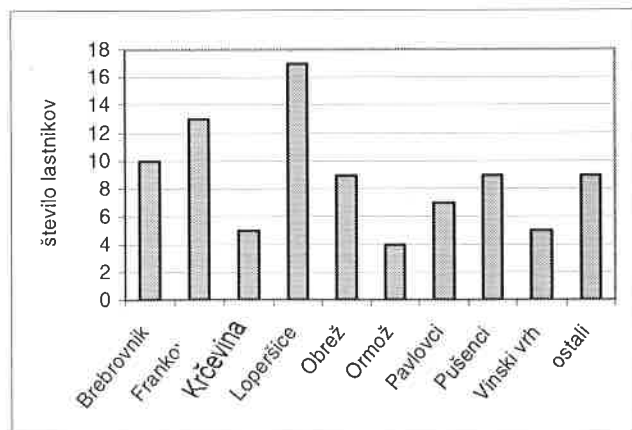

Zap. št.	Priimek in ime	Kraj	Hišna št.	Stan	Parcelne številke
98	Podplatnik Matija	Velika Nedelja	73	kmet	692
99	Puklavec Anton	Hum	75	kmet	708, 709
100	Puklavec Anton	Hum	81	kmet	620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 630, 631
101	Puklavec Ana	Loperšice	28	gornica	579, 580
102	Puklavec Blaž	Frankovci	27	kmet	606
103	Rauš Barbara	Obrež	33	kmetica	536, 535
104	Rauter Anton	Ormož	4, 8	meščan	57, 58, 239, 240, 449, 450, 451
105	Rojko Anton	Hum	brez	¼ kmet	401, 403, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 704, 705
106	Zadavec Arne	Šalovci	31	¼ kmet	367, 368
107	Zadavec Jožef	Obrež	50	¼ kmet	677
108	Šešerko Jakob	Hum	80	gornik	609, 610, 611, 612
109	Šešerko Jakob	Trgovišče	34	gornik	522, 523, 537, 538, 539
110	Žibrat Anton	Pavlovci	16	kmet	27
111	Žibrat Martin	Hum	49	gornik	88, 89, 291, 298, 299, 300, 301
112	Žnegla Tomaž	Krčevina	12	kmet	261
113	Šulak Blaž	Hum	54	kmet	283, 284, 285, 286, 287, 289, 290
114	Šalek Jožef	Frankovci	19	kmet	417
115	Žmauc Andrej	Hum	25	gornik	380, 381
116	Zadavec Ivan	Frankovci	30	kmet	279
117	Sever Lovrenc	Hum	46	gornik	321, 322, 323, 324
118	Sever Štefan	Brebrovnik	10	gornik	95, 96, 97, 331, 332, 333, 334,
119	Sever Matija	Hum	55	gornik	282, 743, 744, 753, 754, 755, 756, 764
120	Sever Blaž	Loperšice	14	kmet	143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152
121	Sever Ivan	Hum	54	kmet	294, 742
122	Zidarič Jurij	Hum	12	kmet	718, 719
123	Zidarič Jurij	Hum	32	½ kmet	442, 443, 444, 445, 524, 525, 526, 527, 528
124	Zidarič Katarina	Hum	70	kmetica	668, 669, 670
125	Zidarič Andrej	Hum	27	gornik	206, 207, 208, 429, 430, 431, 446, 447, 448
126	Zidarič Doroteja	Loperšice	1	kmetica	271
127	Zidarič Jakob	Loperšice	17	kočar	698, 699
128	Škorjanec Martin	Brebrovnik	11	kmet	6
129	Škrinjar Anton	Hum	5	gornik	460, 461, 462, 463, 464

Zap. št.	Priimek in ime	Kraj	Hišna št.	Stan	Parcelne številke
130	Skoliber Jožef	Lešnica	25	kmet	549, 550
131	Skoliber Ivan	Hum	51	kmet	509, 510
132	Skoliber Veit	Hum	5	¼ kmet	128, 129, 130, 455, 456, 457, 458, 459
133	Skoliber Mihal	Hum	77	kmet	511, 512, 513, 514, 515, 516
134	Štamper Veit	Brebrovnik	125	kmet	3, 10
135	Štager Jakob	Hum	73	¼ kmet	661, 662
136	Slanič Martin	Ljutomer	79	meščan	648, 649, 650
137	Zorjan Jurij	Loperšice	29	kmet	268, 269, 583, 584, 585
138	Zorjan Veit	Hum	16	¼ kmet	254, 255, 256
139	Zorjan Filip	Hum	26	½ kmet	107, 108
140	Zorjan Jožef	Hum	17	½ kmet	53, 54, 55, 56, 59, 60, 75, 182, 107, 203, 204, 205, 232, 233, 234, 235, 236
141	Zorjan Veit	Hum	17	½ kmet	43, 244, 245, 246, 247, 248, 249
142	Zorjan Andrej	Hum	20	kmet	198, 199, 224, 225, 226, 227, 228, 348, 349, 350, 714, 715
143	Zorjan Martin	Loperšice	26	kočar	270
144	Štebih Blaž	Hum	2	kmet	389, 390, 391, 392, 393, 394, 395
145	Štajnič Marija	Trgovišče	81	gornica	577, 578
146	Štifter Matija	Vinski Vrh	28	gornik	1, 2
147	Štiberc Ivan	Frankovci	16	gornik	607
148	Strup Matija	Hum	43	kmet	351, 352, 353
149	Terstenjak Andrej	Vinski vrh	126	kmet	22, 23
150	Terstenjak Jožef	Pušenci	60	kmet	778, 779, 780
151	Terstenjak Matija	Krčevina	10	kmet	263
152	Terstenjak Miklavž	Vinski vrh	143	kmet	14, 15, 16
153	Terstenjak Tomaž	Pušenci	12	kmet	575, 576
154	Terstenjak Tomaž	Obrež	39	kmet	689
155	Tomažič Ivan	Obrež	143	kmet	7, 85, 86
156	Tratnik Neža	Hum	90	¼ kmetica	566, 567, 568
157	Trop Matija	Hum	45	gornik	293
158	Trop Gašpar	Loperšice	1	kmet	727, 728, 729
159	Čafajcer Martin	Vinski vrh	22	kmet	84
160	Črček Matija	Obrež	34	kmet	339, 340, 341, 342
161	Turk Ivan	Središče	18	kmet	768, 769

Zap. št.	Priimek in ime	Kraj	Hišna št.	Stan	Parcelne številke
162	Vaupotič Andrej	Hum	23	gornik	221, 222, 223, 243, 385, 386
163	Vaupotič Lovrenc	Hum	68	½ kmet	111, 112, 113, 267, 757, 758, 759
164	Vaupotič Mihael	Obrež	10	kmet	546, 547, 548
165	Verhovčak Matija	Hum	65	¼ kmet	260, 589, 590, 591
166	Vajda Jožef	Frankovci	9	kmet	272, 354, 355
167	Vajda Mihael	Frankovci	7	kmet	700, 701
168	Vernik Štefan	Hum	28	¼ kmet	74, 140, 141, 142, 209, 210, 211
169	Vernik Blaž	Hum	12	¼ kmet	93, 94, 192, 193, 194, 195, 196, 197
170	Vizjak Jurij	Hum	7	½ kmet	138, 139, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179
171	Veršič Jožef	Pušenci	21	kmet	529, 530, 531
172	Bratuša Marija	Brebrovnik	141	kmetica	83
173	Vrabel Martin	Hum	69	kmet	671, 672
174	Brumen Jožef	Hum	29	kmet	308, 309, 310, 311, 312
175	Brumen Tomaž	Hum	29	kmet	320, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 468, 469, 470, 471, 472
176	Brumen Helena	Hum	44	kmetica	361, 362, 363, 364
177	Vukovič Andrej	Hum	brez	kmet	36, 37, 38, 39, 40, 41, 42
178	Cvetko Marija	Hum	63	kmetica	786, 787, 788

Kar 87 lastnikov je imelo prebivališče na Humu. Število ostalih lastnikov glede na kraj prebivanja je podan v spodnjem diagramu. Samo v treh primerih so kot lastniki omenjene pravne osebe: obe cerkvi (Sv. Jakob – Ormož in Sv. Janez Krstnik – Hum) ter humska gmajna (Gemeinde).

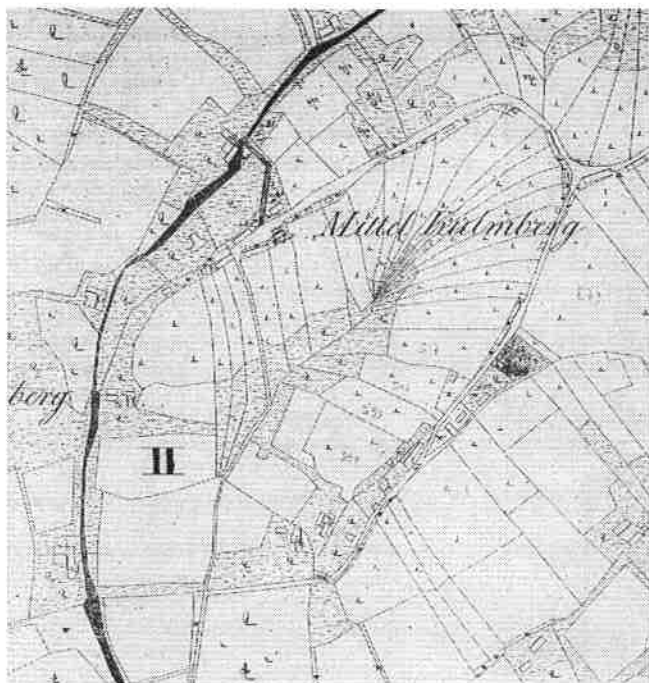
Že 21. septembra 1823 je Okrajna komisija Ormož sestavila podoben seznam 172 lastnikov, vendar še brez parcel. Seznam stavbnih zemljišč na Humu je bil narejen šele 4. februarja 1841, zato je nekaj parcel že zamenjalo lastnike. Če primerjamo takratno stanje z

današnjim, moramo vedeti, da so se hišne številke od takrat spremenile vsaj dvakrat. Parcelne številke pa so še vedno enake, kar pa ne velja povsem za parcelne številke stavbnih zemljišč. Nekaj stavb ni več, zato so te številke dobile nove stavbe na drugih lokacijah. Priimki na domačijah se spreminjajo po porokah in prodajah, zato se v večini niso ohranili na istem mestu, čeprav so skoraj vsi znani in domači.

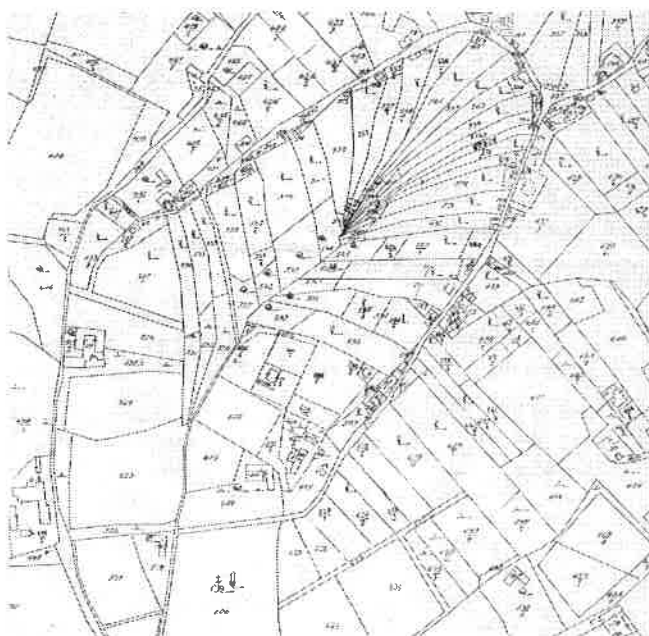
Dva primera stavbnih parcel in sedanji lastniki:

številka v mapi	4.februar 1841			danes	
	priimek in ime	stan	hišna št.	priimek in ime	hišna št.
13	Pongračič Andrej	kmet	11	Velnar Franc	30
17	Podgorelec Jakob	kmet	9	Podgorelec Franc	43

Pomemben del delovodnika tvori seznam parcel glede na namembnost in velikost. Ker se namembnost zemljišč še danes spreminja, te primerjave nisem obdelal. Velikost in oblika parcel pa je še danes enaka kot pred skoraj dvesto leti, to pokaže primerjava dela katastrskih map:

Slika 6: Katastrska mapa Hum leta 1824

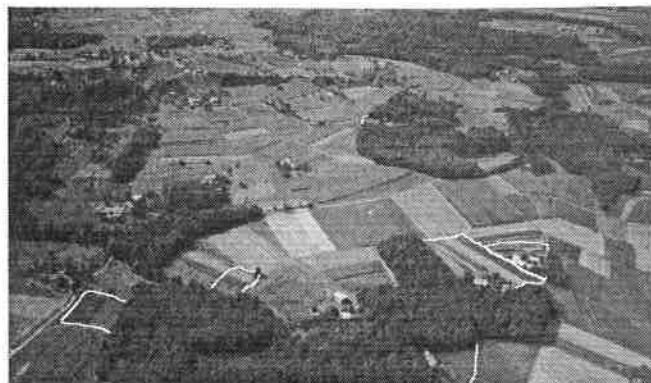

Slika 7: Katastrska mapa Hum 1990

Seveda je v tem času prišlo do delitev večjih parcel na manjše dele, vendar se je prvotna številka ohranila – npr. 525 v 525/1 in 525/2. Med večje spremembe zemljišč sodi krčenje gozdov. Na Humu je kar nekaj parcel, ki so bile v letu 1824 še gozdne, danes pa so tam že dolgo časa travniki, njive in hiše.

Na naslednji sliki so v spodnjem delu od leve proti desni označene parcele št.: 70, 194, 95, 189, 185. Prvi dve sta danes njiva oziroma travnik. Zadnje tri so se v manjšem delu spremenile v stavbne parcele za

današnje hišne št.: 31, 40 in 41. Severni del Huma se že v franciscejskem katastru imenuje "Kertschovina", kar opozarja na starejše spreminjanje gozdnih površin v kmetijska zemljišča.

Slika 8: Pogled na Hum s severne strani z označenimi parcelami, ki so bile leta 1824 gozd

Literatura

- Sergij Vilfan: Pravna zgodovina Slovencev. Od naselitve do zloma stare Jugoslavije, Slovenska matica, Ljubljana, 1961.
- Sašo Radovanovič: Trg Ljutomer v luči franciscejskega katastra, Kronika – časopis za slovensko krajevno zgodovino. Letnik 39, št. ½, 1991.
- Franciscejski kataster in delovodniki katastrske občine Hum (296), Arhiv republike Slovenije.
- Avtor fotografij 4 in 8 – Darko Kolarič.

Povzetek

Katastri se vedno znova izkažejo za zelo zanimiv zgodovinski vir, saj jih je možno obdelati iz več vidikov. Po vsem opisanem je presenetljivo, kako počasi se spreminja Hum in kako hitro se je v teh slabih dvesto letih spremenilo življenje.

Nevenka Korpič

ETNOLOŠKA ZBIRKA IN SPREMLJAJOČE RAZSTAVE V GRADU PRI VELIKI NEDELJI

V prispevku so predstavljene etnološka zbirka in razstave, ki so na ogled v gradu pri Veliki Nedelji. Vse delujejo pod okriljem Pokrajinskega muzeja Ptuj, Organizacijske enote Ormož, pod vodstvom strokovnih delavcev muzeja in vodičev pa si jih je mogoče tudi ogledati.

Velika Nedelja

Kraji, ko so danes uokvirjeni v meje ormoške občine, imajo bogato preteklost in bogata je tudi njihova kulturnozgodovinska dediščina. Mnogo tega bogastva je vsaj deloma proučenega, veliko ga je tudi na ogled.

Med kraji, ki v ormoški občini zaslužijo še posebno pozornost poznavalcev in ljubiteljev zgodovine, je Velika Nedelja med najbolj privlačnimi, če ne kar najbolj privlačna. Mogočna graščina in cerkev v njeni soseščini se vzpenjata nad ravnino in njuna podoba vznemiri popotnika že od daleč. Ob podrobnejšem ogledovanju se obe častitljivi zgradbi razkrijeta z govorico mnogih stoletij.

Od začetka 13. stoletja je Velika Nedelja sedež nemškega viteškega reda. Križniki so te kraje zaznamovali s svojo pastoralno, gospodarsko in bolnišnično dejavnostjo, še prav posebej pa jim moramo biti hvaležni, da so se izkazali kot izjemno zahtevni naročniki pri gradnjah in kasneje tudi pri opremljanju svojih zgradb. Mnogo dragocenosti, ki jo jih križniki naročali in kupovali pri najboljših umetnikih ali pa so zašle v njihovo posest po kakšni daljši poti, je predstavljenih v velikih pregledih slovenske in tudi evropske umetnosti. Velika Nedelja je zanimivo področje za raziskovalce, saj je mnogo privlačnega gradiva še vedno neproučenega. Ko brskamo med starejšimi zapisi o teh krajih, smo običajno malce razočarani. Devetnajsto stoletje, ki je s tolikšnim veseljem popisovalo krajevne znamenitosti in jih priporočalo na ogled radovednim popotnikom, je Veliko Nedeljo opisovalo dosti bolj skopo, kot bi pričakovali. Zato je tako imenovana Dajnkova kronika, ki jo v zadnjih letih proučuje Anton Ožinger, neprecenljiv vir, h kateremu so se že, in se bodo tudi v prihodnje, zatekali proučevalci velikonedeljske preteklosti. V drugi polovici 20. stoletja je raziskovanje teh krajev steklo hitreje.

Omeniti moramo vsaj dva predana zgodovinarja, ki sta temeljito razširila znanje o teh krajih. Zdaj že pokojni ravnatelj ptujskega arhiva Anton Klasinc je s sistematično objavo izbranih arhivskih virov odprl širok pogled na preteklost Velike Nedelje in drugih krajev v ormoški občini. Umetnostni zgodovinar Jože Curk pa že leta v številnih člankih razkriva likovne kvalitete posameznih spomenikov in opozarja na urbanistične vrednote naselij. Njune prispevke smemo šteti za temelje nadaljnjega raziskovanja, ki se od sedemdesetih let osredotoča okrog Ormoškega zbornika.

Grad Velika Nedelja.

Foto: Boris Farič, Pokrajinski muzej Ptuj, 2003.

Etnološka zbirka

Izjemno velikega pomena je, da prebivalci Velike Nedelje tudi sami čutijo potrebo po spoznavanju preteklosti svojega okolja. Verjetno je malo krajev v Sloveniji, kjer bi živela tako močna želja po prezentaciji materialne kulturne dediščine, kot je prisotna pri Veliki Nedelji. Začetki nastanka etnološke zbirke segajo v osemdeseta leta. Takrat se je pojavila ideja o uporabi prostorov velikonedeljskega gradu v muzejske namene. Leta 1982 je aktiv kmečkih žena organiziral pravo nabiralno akcijo starin. Med prebivalstvom je potekala organizirana akcija zbiranja predmetov in gradiva za etnološko zbirko. V sodelovanju z etnologinjo ptujskega muzeja se je v začasnem skladišču v gradu nabrala vrsta predmetov iz kmečkih domov, kakršni niso več v rabi, in zato vse prehitro

izginevajo iz naše zavesti. Leta 1986 so ob proslavi 750. obletnice kraja, v sodelovanju s Pokrajinskim muzejem Ptuj, zbirko odprli. Leta 1992 je prišlo do ponovne preureditve in posodobitve zbirke. Etnološka zbirka v velikonedeljskem gradu obsega šest prostorov, en prostor je namenjen razstavišču za občasne razstave, v grajski kapeli pa sta razstavljena gotška kipa.

V etnološki zbirki so razstavljeni predmeti materialne kulture s celotnega območja občine Ormož. V zbirki je razstavljenih okoli 1000 eksponatov. Prikazana sta kultura in vsakdanje življenje ljudi na ormoškem območju od 2. polovice 19. stoletja do današnjih dni. Predstavljena sta etnološka dediščina in način življenja prebivalcev tega območja.

V prvem prostoru etnološke zbirke je postavljena improvizirana kuhinja, ki predstavlja značilnosti takšnega prostora v preteklosti. Kuhinja ima kurišče za krušno peč, ponazorjeno pa je tudi "zavezalo", ki je služilo zapiranju peči. Na steni sta obešena sklednika s skledami, skodelicami, kozarci, z možnarjem za trenje orehov, ročnim mlinčkom za kavo idr. V kotu stoji "krušjak", stojalo za osem hlebcev kruha, ob njem pa je tudi "čelesjak", naprava za razsvetlavo oz. stojalo s smolnato trsko. Za razsvetlavo so imeli tudi petrolejke. Na policah so zložene različne posode, ki so jih uporabljali v gospodinjstvu. Lončeno posodo, ki so jo uporabljali mnogo pred kovinsko, so imeli za kuhanje hrane in za shranjevanje živil. Večji lončeni lonci so služili za konzerviranje živil, manjši pa za kuho hrane. Razstavljeni so tudi lonci za kuhanje in kisanje mleka ter razni pekači. Starejši pekači so plitve in okrogle oblike, manjši pa so bogato okrašeni, saj so jih uporabljali za pečenje potic in bidrov. Razstavljene so tudi sklede, iz katerih so jedli z lesenimi žlicami, ter razni vrči za vodo, vino, olje in kis. Trinožne kozice raznih velikosti so prav tako potrebovali pri kuhanju hrane. V kuhinji so razstavljeni še loparji, burkle, modli in številni drugi predmeti za uporabo v vsakdanjem gospodinjstvu.

Nasproti kuhinji so razstavljene "püte", posode za prenašanje pitne vode. V njih so prebivalci hribovitih krajev prenašali vodo iz dolinskega izvira. Prebivalci, ki so imeli studence blizu hiše, pa so prenašali vodo s pomočjo "vage".

Drugi prostor je t.i. "hiša" ali velika soba, v kateri je razstavljena notranja oprema oz. pohištvo. Soba je ponazorjena kot bivalni prostor. Takšna je bila "hiša" na kmetih, z veliko mizo v levem kotu. Na mizi, pogrnjeni s "krušnico", prtom iz domačega platna, stoji velika lončena skleda, iz katere so jedli z lesenimi žlicami. Na njej sta tudi steklen lovilec muh

"müšnjak" in petrolejka za razsvetlavo. V kotu nad mizo visi "bogecov kot". Okrašen je z okraski iz umetnih rož, oblikovanih iz barvastega papirja. Te so izdelovale nekoč cvečarke ali pa kar domače spretnne ženske roke, zlasti ob božiču. Ob steni stojita postelja in klop, na kateri so spali otroci. Klop so pred spanjem obrnili, da je odigrala svojo vlogo tudi ograja. Stara zibka ponazarja, kako so oblekli dojenčka, kadar so ga nesli h krstu. To opremo je uporabljalo seveda nekaj generacij. Okrog krušne peči je ogalna klop, na njej pa korito za kopanje otrok. Na krušni peči so razstavljeni različni predmeti, npr. likalniki, dükli idr. Pod klopjo so shranjeni čevlji, stolček za pod noge, usnjene gamaše in naprava za sezuvanje čevljev. V sobi so razstavljeni še likalnik, ki je služil za ožemanje in likanje perila, stojalo za obleke, tablice, stenska ura in številni okrasni predmeti. Stene krasijo slike nabožne vsebine in povečana fotografija gospodinje in gospodarja.

Prikaz "hiše" v etnološki zbirki.
Foto: Boris Farič, Pokrajinski muzej Ptuj, 2003.

Med razstavljenimi predmeti iz lesa prihaja v tretjem prostoru do izraza predvsem pohištvo, in sicer skrinje in omara. Razstavljena oblačila in drobni predmeti so spremljali življenje prebivalcev teh krajev. V skrinjah je mogoče videti stare moške in ženske obleke ter perilo, rute, zimska ogrinjala, čevlje, škornje. V predalih ob straneh pa so razni drobni predmeti, npr. molitveniki, molki, denar, ura, razni lepotni dodatki itd. Tudi omara razkazuje svojo vsebino: oblačila, perilo in gospodarjev praznični klobuk. V zbirki sta razstavljena tudi otroška postelja ter star šivalni stroj. V sobi so tudi žrmlje in stopa za luščenje prosa. Žrmlje so bile v preteklosti domači ročni mlin vsake hiše. Ob žrmljah so postavljene vreče z zrnjem, na žrmljah pa je obešena tudi tehtnica.

Četrti prostor je namenjen predstavitvi predmetov, ki so jih ljudje uporabljali v gospodarstvu. Izdelani so iz različnih materialov: iz šibja, slame, lesa in gline. Razširjeno je bilo tudi pletenje iz vrbovih šib, saj so

iz njih spleтали okrogle košare z enim ali dvema ročajema. Te so služile za različne namene. Zelo praznično so delovale okrogle košare brez ročajev, saj so nekatere po zunanjem robu tudi barvno okrasili. Košare so nosile ženske na glavi, ko so prinašale hrano delavcem na polja. Tako opremljene so odhajale z živili na trg v mesta in tekmovali ob veliki noči, katera bo imela lepšo, lepše okrašeno košaro pri blagoslavljanju živil. "Slamnjače", košare, pletene iz slame, so uporabljali v gospodinjstvu za vzhajanje kruha. V njih so sušili kvas, v večje pa so spravljali zrnje za sprotno uporabo ali pa so v njih tudi shranjevali moko in razne sadeže. Izdelovalci takšnih košar so bili kmetje sami ali pa so jih nabavili na sejmi. Najpogosteje so izdelovali košare predvsem moški v zimskem času, v dolgih zimah, saj je bil to pravi čas, da so se moški ukvarjali s takšnim delom. V sobi stoji tudi stojalo, na katerem so se v posebni posodi sušili "sireki" in na katerem so obešene lončene posode za mleko - "dükli". Vsaka hiša je imela tudi več lesenih posod, "tünk" za shranjevanje ter vlaganje mesa in zaseke. Zelo pomembna so bila tudi lesena korita raznih velikosti, "ničke". Velika korita so uporabljali ob kolinah in pri spravljanju zrnja. V srednje velikih koritih so mesili kruh, jih uporabljali za razne plodove ali v njih kopali otroke. Manjše - "kričke" - pa so se uporabljale predvsem za vzhajanje kruha in za druga opravila v gospodinjstvu.

Peti prostor je namenjen prometu, čebelarstvu in poljedelstvu. Številno orodje, npr. srpi, kose, vile, rasohe, cepci za mlatenje žita, ročne žage, lesene lopate, krampi, klepač ipd. dopolnjujejo delovno dogajanje na tem območju. Tudi čebelarstvo je bilo zelo razširjeno, kar ponazarjajo prvotni panji iz slame in preprosta stiskalnica, s katero so stiskali satje in "cedili" med. Razstavljen je tudi stiskalnica, s pomočjo katere so stiskali gozdne sadeže. Transport predstavljata dobro ohranjena voz za vleko z enim konjem in sani. Razstavljeni so tudi pripomočki, ki so sodili zraven. Promet se je v preteklosti na tem področju odvijal predvsem s konjsko, kravjo in volovsko vprego, danes pa so jih nadomestili traktorji.

Zadnji prostor v zbirki je namenjen predstavitvi vinogradništva. Le-to simbolizirajo razstavljeni stari "preši" in vrata originalne vinogradniške kleti - "klečaje". Postavljene so tudi škropilnice za galico, vrči, s katerimi so nalivali galico, puhalniki ter orodja, ki so jih uporabljali v vinogradništvu. Vinogradništvo ponazarjajo tudi sod, "šefi", "dolefke" ter stiskalnica za vino. Za "prešanje" žganja, jabolčnika in vina so uporabljali majhne sodčke, pomembni pa so bili tudi veliki sodi za shranjevanje pridelka v sadovnjakih in vinogradih.

V zbirki so slikovno predstavljene tudi klečaje, vinske kleti ali zidanice v Slovenskih goricah. Te so bile predvsem v preteklosti pravi biser tovrstne kmečke arhitekture. Bile so štirikotno zasnovane stavbe iz lesa in ilovice, krite s slamo in z značilnim lesenim "rastorom" na težkih hrastovih vratih. Klečaje so imele dvojna vrata, in sicer zunanja mrežasta iz letev ter notranja lesena. V času vretja mošta so bila notranja hrastova vrata odprta, zaprt je bil samo lesen "rastor" zidanice. Tako je bil v zidanico večji pretok svežega zraka. Klečaje so bile opremljene s prešo in sodi, uporabljali pa so jih tudi za shranjevanje vinogradniške posode in vinogradniškega orodja.

Tradicionalne pustne maske ormoškega območja

Za obiskovalce je zelo zanimiva tudi razstava tradicionalnih pustnih mask širšega ormoškega območja.

Širše ormoško področje je bilo v preteklosti zelo bogato s tradicionalnimi pustnimi maskami. Pustni dan ni bil navaden dan. Ne le, da je bil to dan norčij in šegavosti, tega dne so veljale tudi posebne zapovedi. V okolici Ormoža so verjeli, da če na pustni dan ni bilo k hiši nobene maskare, niso pridelali debele repe. Med pustnimi maskami in šegami tega območja so se v preteklosti pojavljale predvsem maske živalskega izvora (zoomorfne maske), ki so glede na pretežno podeželsko območje odražale način življenja tukajšnjih ljudi. Izražale so povezanost in odvisnost prebivalstva od kmečkega dela, zemlje in živine. Skozi te maske so želeli ljudje izraziti in zaželeti hiši dobro letino, nesnost pri kokoših ter plodnost pri živini. Med pustnimi maskami je na ormoškem področju ohranjenih še precej takšnih, ki pomenijo nadaljevanje tradicionalnih pustnih mask iz preteklosti. Tradicionalni pustni obhod predstavljajo maske: "pokač", skupina oračev, "piceki", "kokot", harmonikar, nagajivi "mrsa" in "rusa" ter njun spremljevalec, cigan s plešočim medvedom, ciganka z dojenčkom ter maski "ded" in "baba".

Maske in preobleke so ljudje v predpustnem času izdelovali in pripravljali sami. Izdelovali so ogrodja ruse, kokota ter šivali preobleke za piceke, medveda. Za maske piceka in kokota so potrebovali veliko perja, ki so ga nalepili na ogrodje in preobleko. Zato so morali perje zbirati skozi vse leto. Tradicionalne pustne maske ormoškega področja so razstavljene v etnološki zbirki v gradu pri Veliki Nedelji. Razstavljene pustne maske so izdelane po ustnem izročilu.

Medved

Medved je bila v preteklosti priljubljena živalska maska. Njegov izvor je treba verjetno iskati v časih, ko so cigani hodili po naših vaseh in vodili medvede po sejnih. V medveda se napravi fant, ki si obleče narobe obrnjen kožuh in si obraz zakrije s kožuhovinasto "larfo". Medveda spremlja gonjač (cigan), ki medveda sili, da mora plesati in zganjati razne norčije.

Picek in kokot

To sta ptičji maski. V piceka se oblečejo fantiči oblečeni v dolga krila in bele srajce. Na glavi imajo stožasto kapo iz papirja, oblepljeno z raznobarnimi papirnatimi trakovi. Obraz imajo zakrit s papirnatim naličjem. Picek zajaha leseno palico, ki ima na sprednjem koncu izrezljano petelinjo glavo. Spodnji konec je oblepljen s perjem in predstavlja rep. Zraven piceka hodi še spremljevalec. Ta je prav tako našemljen fantič. Nadene si staro obleko in klobuk, obraz pa si zakrije s papirnatim naličjem. V roki nosi grablje in košaro, v kateri so pleve, seme, ki ga poseje za dobro letino. Na vasi picek in njegov spremljevalec hodita od hiše do hiše ter na vrtu posejeta seme za dobro letino, spremljevalec pa ga z grabljami še zagrebe. V košaro spravita darove - krofe, klobase ali jajca, s katerimi ju obdari gospodinja.

Kokot naj bi prinesel nesnost pri kokoših. Fantje si nadenejo ogrodje iz lepenke, ki je oblepljeno s perjem. Kokotov spremljevalec je podoben picekovemu. Hodita od hiše do hiše in voščita srečo.

Mrsa ali kamela

V kamelo se napravi fant ali mož. V roke vzame palico s "kameljo" glavo na koncu in se ogrne z rjuho, na kateri je zadaj prišit rep. Podobnost s pravo kamelo je le majhna. Tudi kamelo spremlja v staro obleko napravljen gonjač z namazanim obrazom. Kamela teče in poskakuje in z gonjačem obiskuje znance.

Rusa

Je konjska maska. Predstavljata jo dva fanta, ki se spravita pod leseno rusino ogrodje, ki je pokrito s ponjavo. Ta je obita z ovčjo kožo. Spodnja čeljust je gibljiva. Glava se pomika s potegom na vrstico. Rusa ima zadaj rep. Ob njegovem korenu so obešeni svinjski mehurji, ki predstavljajo prašnike. Na rusinem hrbtu je lutka iz cunj. Spremljata so gonjač in pobirač. Oblečena sta v staro obleko, obraz pa imata maskiran. Rusa je neubogljiva, saj počne razne norčije, meče se po tleh, hlasta po ljudeh ipd. Njen prvotni pomen je bil želeti zdravje ljudem in plodnost pri konjih, a je že zdavnaj utonil v pozabo

Ded in baba

V deda se obleče dekle ali žena, ki si obraz napraši z moko, obleče si raztrgan suknjič in stare hlače, se pokrije s starim klobukom in v roke vzame star dežnik. Ded je včasih grbast, včasih pa šepa. Z njim hodi baba. V babo se obleče fant ali mož. Obraz si namaže z barvo, nase pa potegne staro krilo, obleče raztrgano bluzo in se pokrije s staro ruto. Močno poudarjene ima prsi. V roko vzame košarico. Baba in ded se oglašata pri znancih, kjer zaplešeta in zapojeta, govorita pa s spremenjenim glasom. Postrežejo jima z "žganico", s krofi in klobasami. Med potjo jima navadno nagajajo otroci, ki se jih ded otepa s svojim polomljenim dežnikom.

Razstava "Velika Nedelja skozi stoletja"

Razstava je tematsko razdeljena na več sklopov. V prvi sklop so zajeta arheološka izkopavanja na tem območju, kajti zaradi ugodne lege je bilo to območje naseljeno že od mlajše kamene dobe naprej. Razstavljenih je nekaj fragmentov najdb iz kamene dobe, npr. kamnite sekire, nekaj iz rimskega obdobja, npr. železna podkev in del rimske nagrobne plošče z boginjo Nereido na hipokampu. V drugem sklopu je predstavljena zgodovina kraja od 13. stoletja (od prihoda križnikov v te kraje), prav tako je predstavljena v tem delu tudi zgodovina križniškega reda, njegova karitativna vloga in gradbeni posegi, za katere so zaslužni križniki.

Tretji del razstave je namenjen predstavitvi kulturnega dogajanja pri Veliki Nedelji. V sliki in besedi so predstavljena društva, ki so delovala pri Veliki Nedelji. Takšna društva so bila npr. Katoliško slovensko bralno društvo Mir, katerega naslednik je Prosvetno društvo Simon Gregorčič iz Velike Nedelje, Marijina družba, Slovenski orliški krožek in Dekliški krožek. Poseben kotiček je namenjen tudi velikonedeljskemu župniku in dekanu Petru Dajniku, ki je zaslužen za obsežno kroniko, iz katere lahko razberemo veliko zanimivosti o dogajanjih v samem kraju in okolici v obdobju od 1840. do 1860. leta.

Razstava gotskih plastik v grajski kapeli

V grajski kapeli sta razstavljeni kamniti gotski plastiki sv. Marjete in neznane svetnice. Med podarjenimi predmeti domačinov za krajevno zbirko sta se znašli tudi omenjeni kamniti plastiki. Smemo ju šteti med redka velika odkritja, ki se dandanašnji sploh še dogodijo.

Družina Sok je oba kipa hranila na podstrešju svoje hiše v Trgovišču, potem ko je bila porušena kapelica,

v kateri sta bila nameščena. Plastiki sv. Marjete in neznane svetnice smo ob konzultaciji z dr. Emilijanom Cevcem, velikim poznavalcem gotskega kiparstva na Slovenskem, datirali v čas okrog 1420 – 1425 in ju uvrstili v tako imenovano "velikonedeljsko kiparsko skupino", ki je tesno povezana z dogajanjem na Ptujski gori. V času odkritja leta 1982 sta bila oba kipa v zelo slabem stanju, večkratne poslikave pa so zbrisale marsikatero fineso v obdelavi. Žal se je nekdo (so bili to Turki v osemdesetih letih 15. stoletja, tako kot na Ptujski gori?) v preteklosti nad svetnicama hudo znesel. Delno imata polomljene ude, odbiti glavi pa so verjetno v 19. stoletju nadomestili z novima. Restavratorski posegi, opravil jih je restavrator – specialist Viktor Gojkovič, so obema kipoma vrnili mnogo nekdanje svežine, čeprav seveda niso mogli zaceliti največjih ran.

Viri in literatura:

- Nevenka Korpič: Etnološka zbirka v Veliki Nedelji, Pokrajinski muzej Ptuj, OE Ormož, Zloženska k razstavi, Ormož 1994.
- Nevenka Korpič: Tradicionalne pustne maske ormoškega področja, Pokrajinski muzej Ptuj, OE Ormož, Zloženska k razstavi, Ormož 1997.
- Irena Mavrič: Velika Nedelja skozi stoletja, Pokrajinski muzej Ptuj, Zloženska k razstavi, Ptuj 2001.
- Marjeta Ciglenceki: Grajska kapela Velika Nedelja 21. junij 1994, Pokrajinski muzej Ptuj, Zloženska k razstavi, Ptuj 1994.

Rajko Topolovec

BIL SEM DIJAK DIJAŠKEGA DOMA V ORMOŽU

V uvodnem delu se spominjam povojnih razmer na domu v Jastrebcih, od koder sem v dvanajstem letu naredil prvi korak v mesto oziroma v svet. V nadaljevanju pišem, kako smo dijaki preživljali dneve v takratnem dijaškem domu v Ormožu. Za popestritev pripovedi pa sem se dotaknil nekaj avtentičnih zgodb in prizorov, ki so mi iz tega časa za vselej ostali v spominu.

Zdi se mi, da malo prebivalcev Ormoža, še manj pa okoličanov in zlasti še mlajših, danes ve, da je nekoč Ormož že bil neke vrste srednješolsko mesto in da je celo nekaj let imel pripadajoči internat. To bi za Ormož moralo biti zanimivo tudi danes, ko se je po sorazmerno dolgem premoru v njem ponovno ustanovila srednja šola oziroma gimnazija. Pa zato preberimo o tem nekaj zgodovinskih pa tudi sproščenih besed, ki jih je obdržal moj spomin iz

Povzetek

Na griču, nedaleč od Ormoža, stoji mogočna stavba velikonedeljskega gradu. V njem domuje etnološka zbirka Pokrajinskega muzeja Ptuj. V njej so razstavljeni predmeti materialne kulture s celotnega območja ormoške občine. Ogled etnološke zbirke pritegne veliko pozornost obiskovalcev predvsem zaradi pestrosti in nenavadnosti predmetov, ki danes žal že izginjajo iz našega vsakdanjega življenja. Predvsem pa je ogled etnološke zbirke zelo zanimiv za mlajše obiskovalce, ki se ob ogledu zbirke pogosto prvič srečajo s starimi etnološkimi predmeti. Starejši obiskovalci pa seveda pogosto obujajo spomine na svoja mlada leta. Ob etnološki zbirki pa obiskovalcem pokažemo tudi spremljajoče razstave v velikonedeljskem gradu: razstavo pustnih mask, razstavljena gotska kipa v grajski kapeli ter zgodovinsko razstavo "Velika Nedelja skozi stoletja". Obiskovalce popeljemo tudi na ogled velikonedeljske cerkve, od tukaj pa jih napotimo še na ogled znamenitosti Ormoža. Za strokovno vodstvo in razlago ob ogledu razstav ter omenjenih znamenitosti poskrbimo delavci muzeja ter usposobljeni vodiči.

Vabljeni na ogled muzejskih zbirk in razstav v grad pri Veliki Nedelji.

šolskega obdobja izpred dobrega pol stoletja.

Če besedi "nekoč" in "srednješolsko mesto" nekoliko razčlenim, moram povedati, da je Ormož, kot se je za popolnost mesta tudi spodobilo, dobil "zvišano" šolo – meščanska šola že leta 1923. (Ljutomer 1919, Radgona 1938.) Z nastopom "brezrazredne družbe" leta 1945 pa so se meščanske šole preimenovala v nižje gimnazije. Za Ormož pa je zanimivo tudi to, da je takrat dobil še pripadajočo vzporedno ustanovo – dijaški dom. Za nižje gimnazije pa se je nato pri nas slišalo le do leta 1958, ko so se z novim šolskim zakonom tudi v večjih krajih (v Okraju Ljutomer) pri Miklavžu in Križevcih ustanovile tako imenovane osemletke, do tedanje nižje gimnazije pa so se ukinile. Pripadajoči internat oziroma, kot smo mu tudi znali reči, dijaški dom pa je v Ormožu živel še krajši čas, samo do začetka leta 1951.

*Pogled na Kerenčičev trg, Razglednica, tiskana leta 1936.
Hrani: Zgodovinski arhiv Ptuj.*

Čeprav je od tedaj, ko sem se podal v svet, minilo že več kot pol stoletja, pa me še vedno spremlja občutek, da sem fant iz fare Sv. Bolfenka na Kogu. Za natančnejše pa, da sem iz Jastrebec, ki ležijo na sončni strani pobočja Koga. Ognjišče sem zapustil po četrtem razredu osnovne šole, kot še nekaj vrstnikov iz rojstnega kraja, ki jih je uka želja in tudi vizija komunizma gnala v mesta med proletarce, pa tudi vse se je takrat "delalo" tako, da kmeta kmalu več ne bo! Še zlasti iz slednjega razloga so mi starši v tem "svinčenem času za slovensko vas", ko se je tam tudi "jemalo", vse bolj vtepali v glavo že staro modrost, in sicer: "da ti samo tistega, kar imaš v glavi, ne more nihče vzeti". Da, tudi to je razlog, da so me takrat starši odpravili od doma, na katerega se dejansko nisem več vrnil.

Sicer pa to pripoved o dijaškem domu v Ormožu pišem z lahkim peresom, saj gre za doživetje samega sebe. Pišem kot nekdanji gojenec in dijak internata in nižje gimnazije, kjer sem preživel nekaj več kot dve leti, in sicer od začetka šolskega leta 1949 do ukinitve Dijaškega doma Ormož leta 1951, ko se nas je kar nekaj dijakov moralo preseliti v čisto nov dijaški dom Ljutomer. Šele pozneje se je zvedelo, da je pri tem šlo za nekakšen politični kompromis med takratnimi okrajnimi veljaki, občanov pa se takrat ta in tako ni nič vpraševalo. Spomnim se samo tega, da smo gojenci internata v Ormožu neki jesenski večer l. 1950 v učilnicah čakali posebnega gosta – bodočega upravnika novega dijaškega doma iz Ljutomera – profesorja Janka Korena ki je nastopil v vlogi novačenja svojih bodočih gojencev. Torej iz razloga, da internata v Ormožu več ni bilo, sem tretjo in četrto leto nižje gimnazije nadaljeval v Ljutomeru.

Mi pa ostanimo v ormoškem internatu in vstopimo vanj! Zgradba še danes stoji na dominantnem trgu v Ormožu. Pred vojno je služila kot sodišče. Danes je ta

trg poimenovan po mojem sosеду iz Jastrebec – po socialdemokratu in heroju prof. Jožetu Kerenčiču, ki se je upal še kot študent za ceno lastnega življenja upreti "uvozu Stalina". Danes v tej zgradbi domuje Ljubljanska banka in še kdo, barva fasade pa se je iz takratne oranžne spremenila v bolj sivo barvo. Skozi velika vhodna vrata ("haustur") se je z z granitom tlakovanega trga vstopilo na gladka betonska tla vhodnega hodnika oziroma veže. Takoj na levo so iz veže vodila vrata k hišniku internata in še do njih vrata v pisarno upravnika, ki je bil prof. Fras Albert s Ptuja. Na nasprotni strani veže pa so bila še večja vrata na prostrano dvorišče in še dalje proti jugu na prostran sadovnjak, ki se ga še danes nekaj razteza proti dravski terasi. Iz veže so še na levo vodila ena "nenormalna" vrata, in sicer v jetnišnico, ki je seveda sodila v popolnost nekdanje sodnije. Da se razumemo – za časa našega bivanja pa je bil ta prostor provizorična umivalnica, kjer smo eno celico koristili fantje, drugo pa punce, preostale tri jetniške celice pa so služile za drvarnico in še za kaj. Iz vhodne veže so ostala le še vrata na desno, ki pa so preko prostranih kamnitih stopnic vodila v nadstropje. Da pa le dokončam s pritličjem, pa moram omeniti še kuhinjo in jedilnico, ki pa sta dejansko bili na vzporednem vhodu te zgradbe – Havlasov vhod. In sedaj pokukajmo še v nadstropje! Sobe z obrnjenimi okni proti gradu so bile tri manjše spalnice za fante, z okni proti trgu pa so z leve sledile tri učilnice in nato še dve spalnici za deklice. Za razmejitev oziroma ločnico med fantovskimi in dekliskimi spalnici pa je "skrbelo" stanovanje vzgojitelja. To je bila takrat prof. Milena Knez, ki nas je tudi v šoli "maltretirala" s slovenščino.

Hišni red je uokvirjen visel na več mestih doma in je seveda bil tudi takrat za "dijaka prestrog". Jutranja fizkultura, kot smo ji rekli, se je začela kmalu za tem, ko je vzgojitelj na vso moč s pestjo zaropotal po vratih naših spalnic in zakričal vstajenje. Po navadi se je odvila na hodniku pred učilnicami, v toplem vremenu pa tudi na dvorišču. Sledilo je "mrzlo" umivanje iz lavorjev v "arestu", postiljanje, zajtrkovanje in nato nekaj pred osmo uro skupen odhod v šolo. Po kosilu smo imeli tako imenovani prosti čas, ki smo ga v lepem vremenu preživljali na dvorišču in v sadovnjaku, kjer smo fantje največkrat igrali nogomet, deklice pa igro "fuč". Ko pa smo za novo leto 1950 dobili radio Kosmaj, ki je bil prvi takšen izdelek socialistične Jugoslavije, pa je seveda bila gneča okrog njega. Sledila je učna ura, ki je trajala skoraj do večerje. Pred nočnim počitkom pa je bilo še nekaj prostega časa do 22. ure, ko je v domu nastopil "horolegalis".

Kuharice so glede na dane razmere kuhale domiselno. Najbolj sem se veselil, če je ob vstopu v jedilnico zadišalo po makaronih, fižolu, krompirjevi in kakšni solati. Pozimi pa me je razveselil vonj kislega zelja ali repe. Večerje kakor zajtrki pa so po večini temeljili na vsebinah iz UNRA paketov (humanitarna pomoč OZN).

Izhodi v mesto me niso vlekli, saj sem po navadi imel prazen žep. Še zlasti smo bili na slabšem "kulaški" dijaki, katerih starši so imeli več kot 3 ha zemlje, saj nam je ta prizvok takrat jemal dostop do kakršne koli štipendije.

Zdaj pa k nepozabnim dogodivščinam :

Preskrba z vodo ...

Tisti čas menda Ormož še ni imel vodovoda, saj ga tudi v domu nismo imeli. Vsa voda za kuho, za umivanje se je nosila z vedri. Nekega dne pa se je v že opisani vhodni veži pojavila v zvezi z vodo domiselna naprava – lesen sod na lesenih kolesih. Naprava je imela spredaj oje, ki se je zaključilo v obliki črke T, zadaj pa je iz približno 200-litrskega soda štrlela lesena pipa. S to napravo, ki smo ji fantje dali ime "čeza", smo namreč dobili še eno dežurstvo več. Ničkolikokrat sem bil v ekipi štirih, ki smo s "čezo", ki je imela železne šine, drdrali po granitnih kockah čez trg in po glavni cesti proti studencu, ki je bil na dvorišču nasproti stoječe zgradbe – takrat nekega urada. Skoraj vso energijo smo porabili pri "gonjenju" črpalke, saj je bila v slabem stanju in je bilo precej metrov do vode. Največ vode se je v domu porabilo pri našem umivanju, ko smo se za "čezo" z lavorji postavili v vrsto. Če si bil bolj zadaj, ti je pretila nevarnost, da boš v jetniško celico odnesel le prazen "lavor". Zgoditi pa se je znalo tudi to, da so zadnji v vrsti že morali sod nagniti nazaj in tedaj se je "čeza" znala tudi prekucniti na leseno pipo. Ob takšni nezgodi pa je bilo za nesrečnika najbolje, če je šel novo pipo kupit kar sam, kod da bi jo "šel iskat" k strogemu upravniku.

Črvi v juhi ...

Pri večerji je gojenka našla v svinjski kisli juhi črva. Glas se je hitro širil od krožnika do krožnika, tako, da smo vsi samo še iskali črve in jih odrivali na robove krožnikov. To, da nam juha ni teknila, je ob prihodu v jedilnico opazila tudi vzgojiteljica, ki jo je na njeni mizici v kotu čakalo le mleko in namazan kos kruha. Ko so ji punce pokazale odrinjene črve na svojih krožnikih, je brž oblekla plašč, naročila čakati ter odšla v mesto. Vrnila se je z zdravnico iz zdravstvenega doma, ki je tudi drugače bdela nad našim zdravjem v domu. Z naočniki se je zdravnica

zagledala na en krožnik in čez čas dejala; "Vse je užitno prekuhano in za zdravje neškodljivo", in našega "jušnega štrajka" je bilo konec!

Kako sem si kupoval čevlje ...

Iz tega – ormoškega obdobja – se tudi spominjam, kako sem si kupoval zimske čevlje. Ti so se v takratnih svinčenih letih za kmeta dobili le kot kombinacija z boni, ki jih je kmet le zmogetl izpolnjeno obvezno oddajo (prisilni odkup kmetijskih pridelkov). Še danes se spomnim, da so stali 2000 bonov in prav toliko dinarjev. S temi boni je takratna oblast kmeta izsiljevala, da je bil pri "obvezi" discipliniran, saj je bone nujno potreboval, da si je takrat lahko sploh kaj kupil, česar ni pridelal doma. Tudi zaradi tega je v teh letih mnoge na vasi "obveza" že privedla do roba lakote, kot že pred tem pri naših vzorniki v SZ. Pri mojih čevljih pa je bil slučaj takšen, da mi je atek bone uspel zagotoviti, nikakor pa ne dinarjev. Tako sem moral to zimo 1949 / 50 preživeti v mrzlih "batačih".

Kako ti dela detektor ...

V domu smo bili tudi tehnično iznajdljivi dijaki. Čeravno nismo imeli organiziranih krožkov v tej smeri, smo si fantje, ki smo imeli tehnično žilico, marsikaj izdelovali. Kdo bo naredil boljši radijski detektor, imel daljšo anteno, boljše slušalke in seveda sprejemal več radijskih postaj, je bilo spontano in vsekakor koristno tekmovanje, zlasti pa še tedaj, ko niti internat ni premogel radijskega sprejemnika. Še najlepše je bilo poslušati radijski detektor ponoči pod odejo, ko sem kot najmočnejšo postajo ujel "Glas Amerike". V srbohrvaščini je bil najbolj prodoren in prepričljiv glas Grga Zlatoperja iz Washingtona.

Poslušanje kapitalističnih oziroma imperialističnih radiopostaj namreč v takratnem času oblasti ni bilo po volji in – da ne rečem, da je bilo celo kaznivo. Joj, kako me je mikalo, da se s svojim detektorjem pohvalim in nataknem slušalke še komu "uglednejšemu" od mene – pa si nisem upal...!

Z Ivekom sva ta pravi komunizem že koristila takrat...

Iz Ormoža do Jastrebcjev je bilo po bližnjici skozi Pušence, mimo Huma, Šalovcev in Vitana tja do tri ure počasnega hoda, ki sva ga s sosedom Ivekom že vsaj desetkrat prekoračila. Dokler je bilo še lepo in toplo vreme, je še šlo, ko pa je nastopilo blato in mraz, pa so se nama začele porajati drugačne misli, in sicer: z vlakom do Središča, saj se od tam do Jastrebcjev pot skrajša skoraj za polovico! Le denarja za vlak ponavadi v soboto ni bilo več, domotožje pa je

zahtevalo svoje. Pa tudi doma so vedno rekli priti, da sem ob nedeljah šel k rani maši, nato pa še na zbor za "hrošča", če je bila sezona krompirja. Neko soboto pa mi je Ivek že med šolskim odmorom predlagal, da to pot kreneva domov z vlakom.

"Kaj se bojiš, saj te sprevodnik vrže iz vlaka šele na prvi postaji, to pa je že Središče", je od nekoga izvedel Ivek in nato, dokler sem še okleval, venomer ponavljal. Po pouku vendarle skupaj kreneva na železniško postajo. Ko je vlak pripeljal, pa sva očitno tudi vidno postala "nervozna tudi za sprevodnika", saj naju je po nekaj minutah vožnje že dohitel na stranišču. Takoj sva mu priznala, da nimava kart in da sva brez ficka, kot se je izrazil Ivek.

Nato pa je sprevodnik Iveka zagrabil za uho in mu ga začel navijati. Vmes pa naju je še nadiral v smislu: ...kakšni smo to Titovi pionirji, zakaj hočeva državo goljufati, in na koncu je še vprašal: "Ali vas tako učijo v šoli"?

Po tem vprašanju pa se takoj spet oglasi Ivek; "Drug sprevodnik (bil je iz Medjimurja) nas u školi uče, da če u pravom komunizmu biti sve zabadavo". Seveda sem Iveku pritrdil tudi sam.

Z najinim pojasnilom oziroma odgovorom pa je bil sprevodnik zadovoljen, saj je takoj popustil in nama v smehu celo ponudil sedeža, čeravno se je vlak že bližal najini postaji v Središču.

V ponedeljek in še dolgo po tem sva se z Ivekom med sošolci še hvalila, kako sva prelest bodočega komunizma (brez tožnikov, sodnikov in denarnic) že enkrat uspela uživati!

Ti boš moj purš ...

Čeprav se je takrat razredna družba najostreje obsojala, pa je izgledalo, da je v našem internatu (vsaj pri fantih) šele nastajala. Namreč, ko si že prilezel v višji ali morda že v četrti razred, ti je po nekem nenapisanem pravilu dijakov pripadal "purš" (postrežček), ki si si ga imel pravico izbrati iz "zelenega" prvega razreda. Purš je moral čistiti "gospodarju" čevlje, postiljati posteljo, ga nadomeščati v dežurstvu i.t.d. Bil je to res pravi sadizem! Za nepokorščino so padale zausnice, pa tudi druge oblike kaznovanja so se našle. Prav zaradi tega sem komaj čakal, da se že enkrat rešim zelenega prvega letnika, ko "obvezno" ni bilo več treba biti nikomur "purš", ali kot smo tudi rekli – "pucflek".

Nočni pohod v dekliško spalnico ...

V večini smo res bili še golobradci, a so vendarle nekateri gojenci in gojenke po starosti zaradi pretekle vojne odstopali. Izgleda pa tudi, da so med nami bili tudi že zaljubljeni. Tako se je neko noč manjša skupina starejših fantov v globoki tišini ohrabrila iti na "izlet" do dekliške spalnice. Za ta podvig pa smo izvedeli tudi mlajši in čez čas smo potihoma krenili za njimi pogledat, če nas samo ne "farbajo". Med hojo po prstih pa je nekemu izmed nas radovednežev ušel kašelj, ki je kar zadonel po dolgem hodniku, in to prav tam, kjer je imela kot ločnico oziroma nočno stražo svojo spalnico vzgojiteljica. Kašelj jo je očitno prebudil in začela je odklepati svoja vrata. Mi, radovedneži, ki smo bili še na začetku hodnika, smo jo brž popihali nazaj v postelje, nesrečneže onkraj njenega stanovanja pa je vzgojiteljica zalotila v ženski spalnici pod posteljami, kamor so se skrili.

Naslednje dni pa so bila v zvezi s to afero zaslišanja in padali so ukori, nekaj zalotениh fantov, pa morda tudi kakšna deklica, pa so bili izključeni iz internata.

Komentar, gledan iz današnjega zornega kota oziroma pol stoletja pozneje na to "afero zaljubljenih", ki so jo takrat ormoški moralistični profesorji še bolj napihovali, kot je bilo treba, pa bi nekako izgledal tako: " Takrat še Slovenci nismo slutili, da bomo čez pol stoletja imeli največji problem prav v tem, da izumiramo. Danes bi si morali podobni ljubezenski podvigi pri mladih zaslužiti hvalo in ne kazni", kot so jo tedaj, ko se je še celo stalizem držal najstrožjega moralizma!

Viri:

➤ Lastni spomini
Drago Novak, PRLEKIJA (letnice ustanovitev meščanskih šol)

Stane Horvat

ZAČETKI ŠOLSKEGA POUKA PO OSVOBODITVI NA KOGU

Prispevek govori o razmerah na Kogu med drugo svetovno vojno, nato se posveti vzpostavljanju šole na Kogu in oviram, ki so tem prizadevanjem stale na poti. Prispevek je po očetovih zapisih napisala Božena Horvat Ribič, hči prvega šolskega upravitelja na Kogu po drugi svetovni vojni, Stanislava Horvata.

Prve mesece po osvoboditvi so bile razmere v našem šolstvu še zelo neurejene. Okupatorji so leta 1941 z enim zamahom ukinili vse slovenske šole in jih nadomestili z nemškimi. Hoteli so s silo iz slovenskih otrok – pa ne samo iz njih – napraviti resnične Nemce; seveda samo iz tistih, ki so imeli srečo, da so lahko ostali na domači zemlji. Poslednja vojna leta pa se je začel tudi ta stroj krhati. Mnoga šolska poslopja na Štajerskem so zasedli vojaštvo ali druge podobne formacije. Nemški učitelji so vedno bolj uvidevali, da njihov namen ne bo nikoli dosežen, pa so kar sami zapuščali svoja delovna mesta v "Einsatzu" na Spodnjem Štajerskem. Precej šolskih poslopij je bilo v času poslednjih bojev med Nemci, ki so se trdovratno branili, in nastopajočimi enotami NOV in njihovimi zavezniki (enote RA, bolgarske divizije), porušenih. In tako v zadnjem letu druge svetovne vojne otroci skoraj nikjer na Spodnjem Štajerskem niso hodili v šole. Izjeme so bila osvobojena področja (npr. Gornja Savinjska dolina), kjer je nova ljudska oblast takoj organizirala slovenski osnovnošolski pouk.

V začetku septembra 1945 leta sva oba z ženo¹ dobila

¹ Stanislav in Zinka Horvat sta službovala na osnovni šoli Kog med letoma 1945 in 1948. Stanislav Horvat je bil rojen 7. 5. 1912 na Grajeni pri Ptuj. Osnovno šolo je obiskoval na Vurbergu. Ker je že zelo zgodaj pokazal nadarjenost za matematik, ga je oče hotel vpisati na gimnazijo, a mu je krajevni župnik to preprečil, ker ni izrazil želje, da bi šel v semenišče. Za "želarskega" otroka študij česa drugega naj ne bi bil primeren. To župnikovo dejanje je močno vplivalo na njegov kasnejši odnos do Cerkve. Šolanje je nadaljeval na meščanski šoli in kasneje na učiteljski. Učiteljska pot, ki so jo v Kraljevini Jugoslaviji urejali z dekreti iz Beograda, ga je vodila od Maribora, Serdice v Prekmurju do Podgorja pri Slovenj Gradcu. Leta 1940 postane redni študent matematike v Zagrebu, vendar zaradi vojne študij prekine. Pade v vojni ujetništvo in ko se po letu dni vrne, ga pošljejo poučevati na Zgornjo Štajersko. Po osvoboditvi se sprime z

dekret za učiteljsko mesto na osnovni šoli pri Sv. Bolfenku nad Središčem ob Dravi od Okrožnega odbora OF Maribor. Vesela, da bova lahko ponovno prišla med naše otroke, sva se seveda še isti dan odpravila tja dol. Še iz predvojnih časov smo bili učitelji naučeni, da se je treba na novem delovnem mestu prijaviti upravitelju najkasneje v treh dneh po prejemu dekreta. Kako potovati? Vlakov je bilo v tistih dneh malo, prav tako malo ali skoraj nič pa tudi dinarjev v žepu. In sva se zavihtela vsak na svoje kolo pa pot pod noge. Od Maribora do Ormoža je po cesti okrog 52 kilometrov. Tu bi se morala oglasiti na Okrajnem odboru OF. Pa ni bilo nič s tem, kajti v Ormožu sva zvedela, da tu ni več Okrajnega odbora OF, Sv. Bolfenk pa sodi po novi teritorialni razdelitvi v območje OO OF Ljutomer. Pojdiva torej naprej na Bolfenk, bova že šla od tam v Ljutomer. In sva spet pritiskala pedale proti Središču in od tod navkreber. Toda glej, kaj je to! Čim bolj sva se oddaljevala od

ustanovitvijo popolnoma razdejane šole na Bolfenku. Leta 1948 ga premestijo k Miklavžu, kjer prične delovati nižja gimnazija. Vmes uspešno zaključi izredni študij matematike in fizike na Višji pedagoški šoli. Po petih letih protestno odide in se zaposli na gimnaziji v Ptuj. Svojo poklicno pot konča kot pedagoški svetovalec za matematiko in fiziko Republiškega zavoda za šolstvo. Leta 1987 umre za posledicami neozdravljive bolezni.

Zinka Horvat je bila rojena leta 1910 v Mariboru. Tu je tudi končala učiteljske. Njeno prvo službeno mesto je bilo v Banatu, nato so jo premestili "bližje" - v Bosno. Šele dve leti po poroki s Stanislavom Horvatom so ju premestili na isto šolo in sicer v Podgorje pri Slovenj Gradcu. Ker o možu po začetku vojne – bil je vojni ujetnik in poslan v taborišče – ni bilo glasu, so domnevali, da se je priključil NOB, so jo Nemci hoteli z majhnim otrokom deportirati v izgnanstvo. To pa je izvedel farni župnik in jo nemudoma obvestil, da se je lahko izognila temu zlu. Vojno je preživela s hčerko pri svojem očetu. Po vojni sta skupaj z možem odšla na Bolfenk oziroma Kog in nato k Miklavžu. Tu pa je po nekaj letih, ker bi se naj družila z razrednim sovražnikom, tamkajšnjim župnikom in enim redkih intelektualcev v tistih odmaknjenih krajih, kot "moralno politično" neprimerna za vzgojo otrok izgubila službo. Kasneje je sicer bila rehabilitirana, a grenak priokus je ostal. Po letu dni brezposelnosti se je zaposlila na Osnovni šoli Mladika v Ptuj. Tu se je tudi upokojila. Umrla je osem let po moževi smrti in sicer 1995 leta.

Središča, več je bilo ruševin na obeh straneh ceste! Ko se je končno odprl pogled na Kog, je bilo kaj videti: požgane hiše, osmojeni zidovi, nemo v nebo štrleči dimniki! Po vaških cestah in kolovozih, pa tudi na okrajni cesti zdobljena strešna in zidna opeka in drug material iz porušenih hiš. Takoj je bilo opaziti, da pri hišah od Vitana naprej ni nobene perutnine, pa tudi druge živine ne. Pozneje sva izvedela, da so to posledice nemške vojske, ki je prav na tem področju pet tednov držala fronto proti nastopajoči bolgarski diviziji, pa tudi Bolgarov, ki so v zadnjih dneh vojne in po kapitulaciji zasledovali umikajočo se nemško vojsko. Pri tem pa so, po izjavah Kogovčanov, "osvobodili" prebivalce vsega, kar so jim bili še Nemci pustili. Tako nimajo Kogovčani v dobrem spominu ne Nemcev pa tudi ne Bolgarov.

Pogled na porušene in kot izumrle vasi je bil žalosten. Tako sva tistega septembrskega dne pritiskala svoji kolesi do Koga. S pogledi sva seveda najprej iskala šolo, a je ni bilo videti. Ne vem, ali jo je bilo pred vojno moč videti s ceste, ki se je vzpenjala proti vrhu, kajti šolsko poslopje je stalo zadaj za cerkvijo in Košarjevo hišo. Zdaj ga ni bilo videti, ker ga enostavno ni bilo več. Stalo je le nekaj ožganih in deloma porušenih zidov.

O zadnji vojnih dogodkih sva se lahko prepričala, ko sva prispela na vrh. Takoj na vrhu klanca je bil v hiši na levi strani ceste (ta je bila še kar ohranjena) pisarna Krajevnege odbora OF (NO?). predsednik Franček Munda naju je zelo prijazno sprejel; bil je izredno vesel in z njim vred ostali vaščani, ko so zvedeli, da se bo zopet začel pouk za njihove šolarje. Od predvojnih učiteljev se namreč nobeden ni vrnil. (Zanimivo, da je bil na moje bivšo delovno mesto v Podgorju poslan Srečko Slanič, do izbruha vojne učitelj na Kogu. Torej neke vrste zamenjava učiteljev na relaciji Podgorje – Kog.) Predsednik me je ves navdušen pripeljal h gradbišču nove šole".

Tu so za časa okupacije Nemci imeli obmejno stražo, saj je po potoku med Kogom in Stanetinci potekala okupacijska meja med Nemčijo in Madžarsko. Njihova kasarna je bila zgrajena deloma iz lesa, deloma iz opeke in se je naslanjala na hišo bivše posojilnice. Obsegala je dva nekoliko večja prostora in eno manjšo sobico na jugovzhodni strani, ki je bila verjetno opazovalnica. Spričo njene kombinirane gradnje ni bila porušena in Kogovčani so jo v stiski določili za začasno šolo. Posojilniška hiša je bila kar temeljito zdelana; stali so le goli zidovi, brez vrat, oken in strehe. Barako so ravnokar prekrivali, zidove so nekoliko pokrpali, medtem ko je omenjena soba – opazovalnica – še kazala vse sledove večtedenskega obstreljevanja od vzhoda. Na delu so bili tudi še

zidarji in mizar. In to naj bi bila poslej šola! Predsednik, ki je bil navdušen nad najinim prihodom, je izrazil upanje, da bom od sedaj naprej jaz priganjal delavce, da bi hišo čim prej usposobili. Toda ko sem ga vprašal, kje naj se midva z ženo nastaniva, mi je odkrito priznal, da o stanovanju za bodoče učitelje še niso razmišljali.

Tak je bil torej moj prvi dan na Kogu. Z ženo sva še isti dan nadaljevala pot v Ljutomer, kajti oglasiti sva se morala pri načelniku za prosveto Okrajnega odbora. Tu me je sprejel takratni poverjenik za prosveto tovariš Vilko Kolar.

Naslednji dan sva pritiskala na pedale po cesti iz Ljutomera v Maribor. Razdalja je kar precejšnja in za današnji čas je skoraj neverjetno, da sva jo premagala s kolesi. V Mariboru sem obiskal načelnika za prosveto pri okrožnem odboru OF tovariša Terčaka, da bi mu poročal o razmerah na Kogu. Povedal sem mu, da na Kogu sploh ni šole. Tako nekako je potekal najin nadaljnji pogovor: "A da ni šole?" "Ne, ni je." "Otroci pa so, kaj? Veš kaj, tovariš – mlad si še, pojdi in napravi šolo."

In s tem je odšel. Tistih deset ali štirinajst dni, kolikor so še trajala dela na usposabljanju naše šole, sem stanoval v Ljutomeru pri bratu, vsak dan pa sem odhajal na Kog nadzirat dela in priganjat delavce, da bi mogli čim prej pričeti s poukom.

Med drugim je bilo treba poskrbeti še za najnujnejšo opremo. To so bile najprej klopi. Vaški mizar Klobasa nam je iz dvocolnih smrekovih desk zbil po štiri metre dolge klopi in jih prepleskal z orehovo lužino. Razen obeh prostorov v baraki smo opremili s takimi klopmi še manjšo sobico v bivši posojilniški hiši. Okenske okvirje je bilo treba opremiti s šipami. S steklom so bile tisti povojni čas sploh težave. Na okraju je bilo treba dobiti "nakaznico" za določeno količino okenskega stekla in ga spraviti na Kog. Toda kako? – Moj kovček, malo sena vanj in na prtljažnik kolesa – pa potiskaj v breg!

Preden opišem, kako smo začeli s poukom, še nekoliko besed o sosedstvu nove šole. Najbližji, le nekaj metrov oddaljeni so bili Kmetčevi, toda ne hiša, kakršna stoji danes, temveč samo njeni kletni prostori. Na drugi strani ceste je bila že nekoliko popravljena hiša, v kateri je bila Meškova trgovina in gostilna. Ob njej je stala na severni strani močno poškodovana hiša, v kateri takrat nihče ni mogel stanovati. Nedaleč v stran je bilo župnišče z odtrganim desnim vogalom. Levo polovico so do takrat že nekoliko popravili, da je lahko služila za stanovanje župniku in njegovi kuharici. Cerkev je bila brez strehe, ladijski obok je bil preluknjan, zvonik pa tako "spodjeden", da je

obstajala nevarnost, da se vsak hip poruši. Cerkveni zvon, ki je pri obstreljevanju padel iz zvonika, je bil neuporaben in močno poškodovan obešen na lesenem ogrodju ob župnišču. Za uporabo je bil poleg njega obešen manjši zvonček. Košarjeva hiša je bila močno poškodovana, brez strehe, seveda, ljudje so prebivali v kleti.

Za stanovanje učiteljem smo našli kot edino možno bivšo Marčecovo hišo. V pritličju je bila takrat nameščena pošta, v treh sobah v nadstropju pa smo dobili stanovanje midva z ženo in otrokom ter tovarišica Štamparjeva, absolventka pedagoškega tečaja iz Središča. V sobah so bili sledovi eksplozivnih granat, v zidu pa za okna velike luknje od njih. Šipe seveda ni bilo nobene, pa tudi okenskih okvirov in vrat ne. Luknje je zidar zazidal, okna pa smo zabili z deskami in vmes za izolacijo natlačili slamo.

Med pripravami za začetek pouka sta bila imenovana za učitelja še absolventa pedagoškega tečaja že omenjena tovarišica Štamparjeva in tovariš Megla. Zanj na Kogu nismo mogli najti bivalnega prostora in smo ga zato vselili v sobico pri Vezjakovih v Jastrebcih. Ker je bilo edino okno zabito z deskami in zatlačeno s slamo, je bila sobica ves čas "zatemnjena".

Ko smo bili s šolo že tako daleč, da bi se lahko vselili, smo dali neke nedelje "pri orehu" razglasiti, da bo določenega dne vpisovanje v šolo. In sem si za šolsko pisarno pri sosedu gostilničarju sposodil stol, poiskal ustrezen kos kartona, nanj položil polo papirja, miza pa je bila moje koleno. Prostor: dvorišče sredi polomljenih opek. S tem je bilo za vpisovanje šolarjev vse pripravljeno. Starši so prihajali, privedli s sabo svoje šolarje; bili so vidno razburjeni od veselja, da bodo njihovi otroci spet šli v šolo, v slovensko šolo. Zatikalo se je pri podatkih o rojstvu in o dosedanjem šolanju otrok, saj skoraj nihče ni imel nikakršnega dokumenta ne o rojstvu in ne o dotedanem šolanju otrok. Voja je vse to uničila, bodisi da je zgorelo, bilo založeno ali drugače izgubljeno. Mnogi tudi niso vedeli za otrokov rojstni datum, dajali so pomanjkljive podatke o znanju svojega otroka – saj zadnje leto pouka sploh ni bilo, v nemški šoli pa se tudi nasploh niso ničesar naučili. Matične knjige, ki so jih v bivši Jugoslaviji vodili župnijski uradi, so bili Nemci že pred razsulom odnesli nekam v Avstrijo. Pripominjam, da se od bivše šole ni ohranil niti list kakega papirja ali kakršne koli dokumentacije, ne od slovenske, ne od nemške.

Tako smo pač vpisovali otroke po podatkih, ki smo jih dobili, in po presoji, v katero šolsko stopnjo otrok

sodi. Šolska obveznost je bila takrat sedemletna, vendar so starši iz lastnega nagiba vpisovali v šolo tudi otroke, ki so že dopolnili 14 starostno leto.

Kakšen je bil prvi šolski dan 24. septembra? Kot sem že povedal, so bile na voljo tri učilnice in v njih štirimetrski klopi. Nobenega drugega inventarja; ne mize ne stola, nobenega učila. Bili so samo učenci in učitelj in veliko navdušenja na obeh straneh. Učne ure smo si odmerjali bolj po občutku. Polagoma smo se opremljali s pripomočki. Vse je šlo preko okraja – kreda, papir, zvezki, prvo začasno berilo. Druge knjige dolgo ni bilo nobene. Zelo težko je bilo za svinčnike. Dobili smo dodeljenih le skromno število le-teh, pa smo vsakega prerezali na tri enake dele. Učenci so se sami oskrbeli s kakim tulcem (trstiko ali podobno), da so lahko svinčnike udobneje prijeli v roko. Da smo morali varčevati, je ob tem razumljivo. Deloma smo uporabljali še tablice. Tudi krede ni bilo dovolj ob vsakem času.

Ne spominjam se več, kako smo se polagoma utirili na koliko toliko normalen tok pouka. Čisto normalen v razmerah, kakršne so bile, še dolgo ni bil. Navajam samo nekatere drobce, ki so mi ostali v spominu².

V učilnicah ni bilo peči. V ruševinah stare šole in drugod so ležale stare pečnice. Iz teh nam je pečar sestavil tri peči. Pouka nismo hoteli več prekiniti, pa je pečar sestavljal peči v učilnici kar med poukom. Nobene table ni bilo. Vaščani so vedeli, da so Nemci odnesli table tja, kjer so imeli jezikovne tečaje. Mimogrede omenjam, da so se okupatorske oblasti (vsaj spočetka) zelo trudile, da bi prebivalce čim prej naučili nemškega jezika, katerega naj bi le-ti pozneje

² Kog je bil po vojni eno najrevnejših naselij – če se ruševinam lahko tako reče. Vendar ljudje v tej grozni moriji niso ostali brez srca. Bili so izredno tenkočutni in med seboj povezani – bolj kot kadar koli prej, in na žalost tudi neprimerno bolj, kot so sedaj. Vsako priliko so porabili za medsebojno druženje. Pogosto so tudi peli podoknice.

Moj oče je imel 7. 5. 1946 rojstni dan in obenem tudi god. Na predvečer se je pod našim oknom nenadoma zaslišalo petje. Kogovski možje in fantje so prišli svojemu upravitelju zapet podoknico. Tudi darilo ni izostalo – prinesli so mu vrečo s kakšnimi dva do tri kilograme krompirja. Za današnji čas nekaj nedojemljivega, če ne celo žaljivega! Takrat pa je to bilo najlepše in najkoristnejše darilo, ki so ti ga lahko poklonili, saj je bil krompir le redko na naši mizi. Očeta so nato, kot je bila navada, povabili še v klet, kjer se je slavje nadaljevalo. Več kot pol stoletja je preteklo od tistega rojstnega dne, a je name to naredilo tako globok vtis, da ga ni moč pozabiti.

Zapisala hčerka: Božena Horvat Ribič

izključno uporabljali. Parola, ki je kričala z vseh brezštevilnih plakatov, se je glasila: Spodnještajerci! Vi niste Slovenci, vi ste domovini zvesti Štajerci, ki ste pozabili svoj materni – nemški jezik. Vaša dolžnost je, da se ga zopet čim prej naučite in se tako vključite v naše narodno občestvo". Tako smo našli dve tabli – eno pri Borkovih na Gomili, drugo nekje v Vodrancih. Ker stojala ni bilo, pa tudi prostora zanj ne, smo jih pritrdili kar na steno. Tretjo tablo nam je priskrbela tovarišica Kosova iz sosednje šole.

Zdaj smo lahko pričeli pisati tudi s kredo. Zvonca ni bilo. Svojo prejšnjo trditev o zapuščini bivše šole moram popraviti: ne nič, ostal je zvonec, lep bronast zvonec, kakih tri kilograme težak; osamljen je visel na enem izmed ožganih zidov ruševine v višini prvega nadstropja. Z nemajhnim tveganjem sem ga snel od tam in namestili smo ga na verandi – lesenem hodniku začasne šole. Odslej nam je tu oznanjal začetek pouka, odmora in konec pouka.

Še ena zanimivost: prostor za bogoslužje, ki so ga župljani uredili v župnišču, je bil premajhen. H kogovski cerkvi sta gravitirali razen naselij kogovske občine še hrvaški vasi Stanetinec in Urban. Zato je župnik naslovil na OLO v Ljutomer prošnjo, če bi smel ob nedeljah maševati v šoli. Prošnji so mu ugodili in tako je služila bivša graničarska baraka ne le za šolo, ampak še za cerkev. Nacek, naš snažilec in obenem tudi mežnar, je v nedeljo postavil na mizo k steni razpelo in dva svečnika pa je bilo vse pripravljeno za opravilo. Tako smo imeli za božič petinštiridesetega v naši šoli tudi polnočnico. To sožitje cerkve in šole je trajalo tako dolgo, dokler niso v letu 1946 ali 1947 usposobili tudi cerkev za opravljanje bogoslužja.

Ko smo začeli s poukom, je bil prednji prostor še neuporaben, razbit in brez oken. V kraju ni bilo nobenega prostora, kjer bi se lahko sestajala mladina. Tudi šolske pisarne ali zbornice, kot ji pravimo zdaj, ni bilo. Potrebovali pa smo vendarle kak prostor za uradne knjige, zvezke in druge pripomočke, ki smo jih sčasoma nabavili. Pa tudi mladina je potrebovala svoj prostor. In tako smo se odločili: nabavili smo apno, ga sami pogasili, opeke je bilo povsod dovolj, in smo se – tovariš Megla, Franček Plohl in jaz lotili zidarskega dela. Pozidali smo steno, pustili v njej eno samo okno in soba je bila pripravljena. Tu smo se lahko sestajali učitelji, tu je našla prostor mladina za svoje sestanke. Nasploh se je vse družabno življenje dogajalo v šoli: sestanki OF, seje NO odbora, RK, prve volitve novembra 1945, tudi maša, kot sem že omenil. Ključem sem sicer hranil jaz sam, toda v tistem času je bilo pač tako, da si je prostore odklepal vsakdo, ki jih je le hotel uporabljati. Brez vednosti upravitelja ali čistilca

so bili v šoli razni sestanki in le redkokdaj smo našli zjutraj sobe zaklenjene. Šola je bila v pravem pomenu besede "naša". (V oklepaju omenjam dogodek, ki ni za javnost. V šoli so imeli v soboto zvečer sestanek. Kdo – ne vem – verjetno mladina. Preden so odšli, so narisali na tablo sliko ženskega spolovila, kot to pač včasih počno nedorasli mladeniči. Pod njo pa so napisali z velikimi tiskanimi črkami: To je P....! V nedeljo zjutraj, še v mraku, je Nacek pod tablo postavil mizo z razpelom in svečama in župnik je pred tem "oltarčkom" opravil zgodnjo mašo. Ko sem to "umetnižo" še pred pozno mašo opazil, sem hotel Nacka pokarati pa se mi je opravičeval, da on pač dobro ne vidi, da je bilo temno in da on sploh ne upa ničesar zbrisati, kar je napisano na tabli. Uboga vdana duša je bil ta Nacek, vse je napravil, kar si mu naročil, toda prav ničesar, česar mu nisi naročil. In v svoji vdanosti in ponižnosti nas je vse učitelje "onikal".)

Kmalu se je šola obogatila z novim, dragocenim kosom inventarja. V Marčecovi hiši je stal v sobi v prvem nadstropju kratek klavir. Ker je hiša prišla v last "splošnega ljudskega premoženja", smo klavir z vednostjo krajevnega odbora prenesli v šolsko pisarno. A ne mislite, da je to bil kdove kak klavir! Med vojno so v sobi eksplodirale granate, zaradi česar so bila klavirca močno razmetana, tudi kakšna struna utrgana. Vendar smo ga za silo pokrpali in imeli smo instrument, kot ga je verjetno zmogla redko katera šola v tedanjem ljutomerskem okraju. Sedaj smo lahko začeli z mladinci vaditi marsikatero partizansko in narodno pesem. Kako so bili navdušeni! Ura je bila včasih že krepko čez deseto ponoči, a še niso hoteli oditi domov. "Zapojmo še", so govorili in nategnili smo vaje pozno v noč.

Ko že omenjam mladino, moram povedati še, kako smo pripravili prvo gledališko predstavo. Hoteli smo igrati, a nismo imeli primerne gledališke igre in ne usposobljenega režiserja, da o drugem potrebnem niti ne govorim. Bili so samo igralci z veliko voljo in s hotenjem, da se pokažejo. Pa smo začeli vaditi Kralja na Betajnovi. Režijo sem prevzel jaz sam, ki tudi nisem imel kakih posebnih izkušenj na tem področju. Učili smo se in vadili v naši šoli oziroma pisarni. Rekvizite so si pripravili igralci sami. Ker na Kogu ni bilo nobene možnosti za predstavo, smo se dogovorili s Središčani za dvorano v bivšem Sokolskem domu. Šestega januarja 1946 je bila premiera pred nabito polno dvorano (telovadnico). Če gledam danes z razdalje štiridesetih let na ta podvig, moram reči, da smo imeli slabo roko pri izbiri igre, da smo še slabše igrali, toda ljudje so bili navdušeni in so spremljali predstavo s solzami v očeh. To je vendar bila po mračni in črni dobi okupacije, ki je hotela zbrisati

Slovence s te zemlje, prva slovenska gledališka predstava, pripravili pa so jo mladi z viničarskega Bolfenka.

Druga taka kulturna akcija, ki smo jo izvedli učitelji že v letu 1945, je bila oživitev ljudske knjižnice. Vedeti je treba, da je bilo pred vojno na Kogu živahno kulturno življenje, saj sta obstajali dve društvi – imen žal ne vem, ki sta imeli tudi knjižnico. Ob koncu vojne je bilo stanje porazno. O bivši knjižnici ni bilo sledu, saj so jo okupatorji uničili takoj po zasedbi Spodnje Štajerske, pri prebivalcih pa se je le tu in tam obdržala slovenska knjiga. Ko smo se na pobudo OLO Ljutomer podali v akcijo za zbiranje sredstev za oživljeno knjižnico, smo bili več kot presenečeni. Razdelili smo si teren in šli od – ne morem reči hiše do hiše – prebivališča do prebivališča. Kjer koli smo že našli ljudi, mnoge v "pivnicah", na slami, povsod so nas sprejeli prijazno. In ko smo jim povedali, kaj bi radi, so se odzvali: Da, za knjižnico pa moramo dati, saj morajo naši mladi po več kot štirih letih dobiti spet slovensko knjigo v roke. In so prispevali, kolikor so mogli, pogosto več, kot sem pričakoval. Ker se je ta akcija izvajala po vseh krajevnih odborih Ljutomerskega okraja, smo na koncu primerjali uspehe. Če izvzamem mesto Ljutomer, so zbrali več denarja le v KO Križevci, bogati in nerazrušeni muropoljski občini. Kogovčanom vsa čast!

Po odhodu tujih lastnikov naših vinogradov in po razlastitvi domačih veleposestnikov so prišli vsi vinogradi v last tistih, ki so jih vsa leta obdelovali, to je bivših viničarjev. Kmalu so se začele pojavljati težnje po organiziranju v večje gospodarske enote, da bi bilo obdelovanje lažje in donosnejše. Tako je bil sklican ustanovni občni zbor nove zadruga. Množica bivših viničarjev je napolnila šolski razred in dvorišče pred šolo; za vse ni bilo prostora. Zadruga je dobila ime: "Vinogradniška obdelovalna zadruga Jože Kerenčič Kog". Izvoljen je bil prvi upravni odbor. Bilo je to pravo množično zborovanje, živahno, včasih burno in napeto. Kaj vse se je tu povedalo, obljubljal, očitalo, želelo, pričakovalo..., je pridno zapisoval navzoči novinar in pisatelj Ivan Potrč in nato to zapisal v povesti – Svet na Kajžarju. Leta 1945 ni bilo kaj prida trgatve, ker so bili vinogradi deloma zanemarjeni, deloma razriti s strelskimi jarki in razkopani zaradi topniškega obstreljevanja. Pač pa je bila bogata letina '46. Ob trgatvi je prišel nekega dne v šolo predsednik zadruga Vrbančič in me prosil, naj pojasnimo učencem, kako je sedaj z vinogradi. Nekoč so ti bili last gospode, viničarji so jih morali obdelovati in skrbeti zanje, njihovi otroci pa v jeseni niso smeli utrgati s trte niti ene jagode. Zdaj so vinogradi NAŠI, mi sami smo postali gospodarji... in

tako naprej. Ko jim bo to dovolj pojasnjeno, pa naj pridejo vsi učenci in njihovi učitelji na trgatve na Mali Kog v bivše križniške vinograde. Tako smo tudi naredili. Ob prihodu nas je predsednik zadruga sprejel s približno enakimi besedami in nato otroke povabil: "Zdaj pa lahko v tem našem vinogradu zobljete, kolikor se vam ljubi, lahko tudi pomagata našim trgačem ali počnete, kar vas je volja. Ostali smo do mraka. Bil je res prijeten popoldan. Ker so bračem stregli z že nekoliko zavretim moštom zgodnejših sort, so tu in tam zaužili kak kozarček tudi otroci in smo imeli z dvema, s tremi težave.

Povezava šole s krajem je bila pristna. Vaščani so živeli prvo leto svobode res skromno, saj jim je manjkalo tega in onega. Učitelji nismo bili izjema, tudi mi smo se s težavo prebijali. Pouk v zasilni šoli brez učil je bil utrujajoč, stanovanjske razmere so bile slabe, prehrana pomanjkljiva, prometnih povezav nobenih. Če je bilo včasih slišati, da je učiteljem na podeželju lepo, ker jim vaščani prinesejo vsega, kar si poželijo, to za primer Koga ne drži. Ni bilo ne živine ne perutnine, torej ne mleka, ne masla, ne jajc, ne klobas in podobnega. Tudi sadja ni bilo, saj so bili tudi sadovnjaki hudo okleščeni. Bili pa so dobri in prijazni ljudje, ki jih ne moreš pozabiti.

V tistih prvih časih je bilo mnogo akcij, ko smo morali iti k vaščanom: različni popisi, zbiranja podatkov o žrtvah in druge. Zaradi tega, moram povedati, sem spoznal ves šolski okoliš do podrobnosti, saj sem prišel do sleherne hiše, bivališča in bi še danes, po štiridesetih letih mogel za marsikaterega našega takratnega učenca pokazati, kje je stanoval.

Še preden so si obnovili svoje domove, so začeli Kogovčani razmišljati o novi šolski zgradbi. Pred vojno je imela šola manjšo parcelo – vrt ob cesti, ki pelje proti Gomili. Ta za gradnjo seveda ne bi mogla priti v poštev. Zato je OLO dodelil šoli parcelo bivše posojilnice, na kateri je stala baraka, začasna šola. K njej pa je spadal tudi vinograd na jugovzhodni strani, med sosedoma Košarjem in Kmetcem. Tu naj bi stala nova šola, toda prva leta po osvoboditvi ni bilo misliti na kakršno koli zidavo. Skozi vinograd so potekali strelski jarki, pred njimi pa je bilo vkopanih še precej neeksploziranih min, zato tudi nismo mogli dobiti nikogar, ki bi hotel spomladi trte obrezati in vinograd prekopati. Bil pa je skrajno zanemarjen, saj ga menda ves čas okupacije ni nihče obdeloval. OLO je naročil pri neki ustanovi v Mariboru idejni projekt za novo šolsko stavbo. Izdeloval ga je ing. Černigoj, ki je zaradi tega pogosto prihajal na Kog, da si je ogledal teren, kamor bi postavili novo šolo. Po takratnih načrtih naj bi imela šola šest učilnic, dvorano –

telovadnico in druge stranske prostore ter eno stanovanje. Projektant je bil navdušen nad položajem, ogledoval si je zemljišče od vseh strani, zlezal je celo na ostrešje poškodovane cerkve in na vse druge visoko ležeče točke. Izrazil je željo, da bi sam vodil tudi gradnjo in nam jo predal s ključi. Vendar do gradnje takrat še ni prišlo. Seveda takrat nihče ni vedel, da se bo število otrok tako naglo manjšalo, kajti za današnje razmere bi bila stavba za več kot polovico neizkoriščena. Šele po enajstih letih so Kogovčani res odpirali novo šolo, seveda precej manjšo od prvotno načrtovane. Šole so bile v tistih časih ustanove, ki jih je vodil okrajni ljudski odbor. V Ljutomeru je bil na čelu oddelka za prosveto poverjenik za prosveto, za neposredno delo na terenu pa šolski nadzornik, ki so mu pozneje rekli tudi inšpektor. Izmed poverjenikov se spominjam tovariša Ivana Čeha in za njim Aleksandra Pirherja, kot nadzorniki pa so delovali tovariši Kolar, Meško (le kratek čas) in Regoršek. Upravitelji šol smo bili pogosto klicani na okraj. Tudi zaradi nabave tega in onega je moral upravitelj skoraj vsak teden po enkrat v mesto. Včasih sem za to uporabil kolo, ko pa izrabljenih zračnic nisem mogel zamenjati z novimi, pač peš. Veliko manjših pripomočkov za šolo sem pripeljal iz Ljutomera na Kog kar na prtljažniku svojega kolesa (uradne knjige, zvezke, knjige, črnilo, kreda,...). Nekoč sem tovoril v kovčku na prtljažniku celo šipe in še deževalo je ravno ta dan. Drugega prevoznega sredstva na Kogu ni bilo. Pač, ko si je Matjaž Čurin iz delov starih vojaških kamionov sestavil svoj tovornjak, nam je kakšno vožnjo opravil tudi on. Spominjam se, da nas je nekoč popeljal na fizikalni nastop ali na nastop pevskih zborov v Ljutomer. Na tovornjaku nas je bilo učencev in učiteljev skupaj preko sto. Danes je seveda taka vožnja s tovornjakom nepredstavljiva, pa saj je tudi bila nevarna in tvegana. Vendar takrat nihče ni gledal na to, prometnih predpisov še ni bilo ali pa se jih nismo zavedali. Bila je sama velika zagnanost in želja po doživetjih. Tudi na pomladanski izlet nas je Čurin peljal s tovornjakom. Bili smo v Rogaški

Franc Krnjak

ORMOŠKI IKAR

Zapis je posvečen ormoškemu rojaku Otmarju Kanetu, ki je prvi na slovenski tleh poletel z lastnoročno izdelanim brezmotornim plovilom.

Svoj zapis bom pričel s sicer vsem splošno znano, skoraj oguljeno frazo, da je človek že v davnini želel poleteti v višave, biti ptica na nebu ter v prostranstvu

Slatini, Kumrovcu, Krapinskih toplicah in še kje.

Viri in literatura:

- Spomini Staneta Horvata – prvega šolskega upravitelja po drugi svetovni vojni na Kogu –
- po očetovih zapisih pripravila hči Božena Horvat Ribič.

Povzetek

Področje Koga in okolice je bilo ob koncu druge svetovne vojne območje srditih spopadov med umikajočimi se Nemci in prodirajočimi Bolgari, ki so za sabo puščali kupe ruševin. Z ženo sva dobila nalogo, na Kogu postaviti temelje "novi" šoli in šolskemu pouku. Ob prihodu na Kog sva naletela na porušeno vas in na prijazne domačine. Šola sva morala najprej s pomočjo domačinov obnoviti, seveda v okviru možnosti, ki so nama jih nudile obstoječe razmere. Stanovanje sva dobila v zasebni hiši v kateri je imela sedež tudi pošta. V več primerih sva morala improvizirati, tako tudi ob prvem vpisu v šolo, saj starši niso imeli nobenih dokumentov o svojih otrocih. Inventarja v šoli, razen klopi, v začetku nismo imeli. Šola je služila tudi za sestajanje mladine, v njej pa je zaradi majhnosti cerkve potekala tudi nedeljska maša. Hitro smo pridobili tudi klavir, tako da smo z mladinci začeli vaditi partizanske in narodne pesmi. Prav tako smo z mladinci uprizorili gledališko igro: "Kralj na Betajnovi", in na noge postavili, s pomočjo domačinov, ljudsko knjižnico. Lokalna oblast je zahtevala od mene, da otrokom pojasnimo novo nastale razmere v družbi, za razliko od onih izpred vojne. Živelimo v pristnem sožitju in razumevanju z domačini, vsi smo vedeli vse o vsakem. Nameravali smo postaviti novo šolsko poslopje, načrti so bili že narejeni, vendar do uresničitve projekta ni prišlo. Na izlete in prireditve smo potovali s tovornjakom. Razmere v katerih sva živela na Kogu takoj po drugi svetovni vojni je v današnjem potrošniško naravnem svetu težko razumeti.

nebeškega svoda ubirati pota večne svobode. Ptičji zgled je buril nadebudne opazovalce, ki so sanjali odlepiti se od zemljine težnosti in tako postati del sanjskega ptičjega sveta. Eden takšnih je bil Otmar Kanet, sanjač visokih nebeških prostranstev, modelar in inženir ter prvi poznani brezmotorni letalec.

Osupljivo pozabljen in iztrgan iz današnjega časa Kanet več mesecev pred Rusjanom poleti, sicer brezmotorno, pa vendar! Zanesenjak, poznejši inženir Kanet, zgradi kot sedemnajstletni kratkohlačnik velik model togega zmaja, ki ga je krmaril s težo telesa. Brezmotorno letalo (zmaj) je merilo od 5 do 6 metrov čez krila in nekaj manj v dolžino. Vsa letala so bila izdelana na sila preprost način, vendar učinkovita v letenju. Krila so bila prekrita s platnom ali prepariranim papirjem. S takšno napravo je letalec stekel po strmini navzdol, se oprijel za to prirejeno konstrukcijo in zajadral. Kaj takega lahko vidimo danes pri navadnih zmajih in pri jadralnih padalib. Znana so njegova tri plovila, s katerimi je davnega 1909. leta poletel v bližini Ormoža, več mesecev pred Rusjanovimi motornimi poletmi v Gorici. Z Otmarjem Kanetom se začenjajo prvi poletni na Slovenskem.

Prvo Kanetovo plovilo je imelo pravokotno, med seboj ločeno krilo, paličast trup, spredaj smerni in v repu trapezasti višinski stabilizator. Drugo letalo je imelo ptiču podobna krila, deltoiden višinski stabilizator v repu in pred sprednjim robom krila, kot nad njim, trikoten smerni stabilizator. Pri tretjem se krila od srede proti koncu ožijo in polkrožno končujejo. Trikotni višinski stabilizator v repu pa je pomagal vzdrževati ploščati paličasti trup. Kanet je plovila zasnoval in izdelal popolnoma sam, material in zahtevnejše sklope pa so mu nabavili in naredili (ormoški?) obrtniki. In kje v Ormožu je bil Kanetov poskusni poligon? O tem pozneje.

Otmar Kanet se je rodil 12. junija 1892 v Ormožu. Oče Emil, doma iz Lemberga pri Rogatcu, po poklicu elektroinženir, se z družino preseli v Zagreb, kjer mladi Kanet obiskuje gimnazijo. Študij nadaljuje v Grazu, kjer specializira statiko (gradbeništvo). Ves čas študija se intenzivno ukvarja z aeronavtikom, posebno med počitnicami, ko se je s starši vračal na počitnice v Ormož. V začetku svetovne vojne služi enoletni prostovoljni vojaški rok pri artileriji in opravi šolo za rezervne častnike. Da bi si pridobil tehnično znanje, ga 1917. leta dodelijo v častniško letalsko šolo, kjer ga kmalu nato vrnejo v artilerijo. Po katerih bojiščih se Kanet potika, nam viri ne poročajo, vojno pa konča s činom nadporočnika.

Leta 1933 se poroči z bogato Ano Mazerom in se nato priložnostno ukvarja s statičnimi projekti. Pri teh poslih si je nakopal težave in se že pred drugo vojno umaknil v Nemčijo. Tu se znajde v nemškem vojnem letalstvu, pa ne kot pilot-letalec. Predaval je letalsko tehniko na oficirski šoli pri Berlinu. Tukaj se leta 1943 ponovno poroči z Nemko Evo Marijo Freund in to je zadnji podatek o njem. Domneva se, da je preživel vojno in končal v sovjetskem ujetništvu.

V obeh zakonih je imel po eno hčer, še prej pa nezakonskega sina Pavla z neko Marijo Jambrovič, Slovenko v Zagrebu. Pavel Jambrovič je bil tehniški častnik v jugoslovanskem vojnem letalstvu v Zemunu in se 1970. leta upokojil s činom majorja.

Med obema vojnama, do odhoda v Nemški Reich, je živel v Zagrebu, kjer na I. mednarodni letalski razstavi leta 1931 razstavi fotografije svojih predvojnih letal. Te so izšle nato tudi v zagrebški reviji Svijet z oznako iz leta 1909. V takratnem letalskem svetu so fotografije vzbudile veliko pozornost. Tudi drugače so razstavnici eksponati navdušili obiskovalce in bralce revije Svijet.

Kanetova mati Ana izhaja iz znane pronemško usmerjene ormoške družine Martinc(z), tako da je mladi Otmar praktično preživel otroška in mladostna leta v Ormožu in ravno tukaj pričel projektirati in izdelovati brezmotorna letala. Na bližnjem Hajndlu so imeli Martinčevi lično vilo, v kateri so preživeli večino poletja. Ravno tukaj je bilo idealno vzletišče za mladega Otmarja. Takrat ta hribček, streljaj severozahodno od Ormoža, ni bil tako poraščen z gozdom in je zato nudil odlične pogoje za letenje. Otmar Kanet, Slovenec, je torej prvi izdelovalec brezmotornih letal (zmajev), s katerimi je tudi letel. Ormožani smo lahko nanj ponosni.

Viri:

- Svijet 1931, Zagreb 23. maja.
- Fotokopija neznanega originalnega zapisa o Kanetu. Fotokopijo hrani avtor.

Povzetek

Otmar Kanet, neznan ormoški letalec, pionir slovenskega letalstva je davnega 1909. leta v bližini Ormoža, nekaj mesecev pred Rusjanom, poletel s svojim lastno izdelanim plovilom, ki je bilo sicer brez motorja. Zato upravičeno zapišemo, da je Otmar Kanet prvi slovenski brezmotorni letalec. Po poklicu je bil gradbenik, strokovnjak za statiko, vendar so ga v prostem času zanimala letala. Ta letala so bila kot danes nekakšni zmaji, s katerimi se je po strmini med tekom vzpel na ogrodje plovila in poletel. V Zagrebu je 1931. leta na letalski razstavi predstavil fotografije svojih prvih plovil, s katerimi je postal znan in popularen. Bil je nemirnega duha. Poročil se je dvakrat, še prej pa je imel z zagrebško Slovenko nezakonskega sina, ki bil pozneje tudi letalec v jugoslovanskem letalstvu. Nekaj let pred drugo svetovno vojno je odšel v Nemčijo ter se zaposlil v vojski. Med vojno je bil na ruski fronti in bil tam, po vsej verjetnosti, zajet. Izginil je v ruskem vojnem ujetništvu.

Miran Fišer

PRIPRAVE NA VOJNO SO SE ZAČELE Z MSNZ

Uvod

Organiziranost in delovanje manevrske strukture narodne zaščite v R Sloveniji in na območju občine Ormož je še vedno premalo pojasnjeno obdobje in področje obrambnih priprav v R Sloveniji. V tem sestavku želim predstaviti razloge nastanka manevrske strukture narodne zaščite (MSNZ), njen pomen, organiziranost in oblike delovanja v času, ko je bilo Teritorialni obrambi občine Ormož odvzeto orožje in s tem preprečeno kakršno koli legitimno obrambno delovanje. Najbrž se boste vprašali, zakaj je nastala nova obrambna organiziranost – imenovana MSNZ, ko pa smo imeli Teritorialno obrambo, v kateri so bili razporejeni naši fantje in so jim poveljevali domači kadri. Odgovor je zelo preprost: najodgovornejši v OŠTO so zapravili orožje, s tem pa tudi ugled vodje, zato niti niso poskušali ali hoteli napraviti nujnih korakov za ohranitev bojne sposobnosti TO, za katero so bili odgovorni. Ves čas pa so se lahko skrivali za ukazi in drugimi formalnimi akti, ki jih je izdal protislovensko usmerjen RŠTO. Tako je tudi v Ormožu nastala MSNZ kot edini možen izhod iz blokade obrambnih dejavnosti, ki jo je izvedel RŠTO ob tistem odobranju najodgovornejših v PŠTO Maribor in OŠTO Ormož. Poleg tega so nastale tudi spremembe v pristopu k obrambnim dejavnostim, v katerih je bila takratna TO neke vrste pomožna vojska za boj na tako imenovanem začasno zasedenem ozemlju. V našem primeru pa je bilo treba organizirati oboroženo silo, ki bo nosila popolno odgovornost za obrambo Slovenije. Tako se je z MSNZ ponudila priložnost za povsem nov pogled na našo obrambno vlogo in oblikovanje obrambne strukture, ki bo omogočila izvajanje obrambnih nalog operativne vojske tudi na območju občine Ormož, ki ne bo več v globokem zaledju neke fronte, temveč na prvi bojni črti.

Orožje, ki ga je JLA odvzela Teritorialni obrambi občine Ormož je bilo zastraženo v skladišču Kidričevo. MSNZ ga je kljub prepovedi JLA izvzela in prepeljala v tajna skladišča v Ormožu. Na ta način je MSNZ z orožjem, ki je bilo vrnjeno v Ormož, odločilno vplivala na kasnejše izvajanje obrambe na območju občine Ormož v vojni za Slovenijo 1991. 73. Obm. ŠTO enotam TO občine Ormož za potrebe

bojevanja ni dodelil dodatnih količin orožja, ravno tako v prvih dneh vojne ni bila spremenjena organizacijska struktura enot na našem območju.

MSNZ je prenehala obstajati konec oktobra 1990, ko je oblikovala novo organizacijsko strukturo oborožene sile na območju občine Ormož, zagotovila orožje in strelivo ter izdelala načrte za bojno delovanje v primeru agresije JLA na R Slovenijo. Njeno vlogo je prevzela TO po tem, ko je bil na čelo RŠTO imenovan Janez Slapar.

Odvzem orožja TO

Preden pojasnimo razorožitev Teritorialne obrambe občine Ormož, njene vzroke in posledice, je treba zapisati nekaj o OŠTO Ormož v času predaje orožja. Organizacijska struktura Teritorialne obrambe občine Ormož je predvidevala razpored 503 rezervistov v enotah TO, ki so bile opremljene z lahko pehotno oborožitvijo. Pred 18. majem 1990 je bilo v skladiščih OŠTO Ormož :

- 115 kosov avtomatskih pušk M 70-7,62 mm,
- 80 kosov polavtomatskih pušk 7,62 mm,
- 27 kosov ročnih strojnic M 72-7,62 mm
- 9 kosov puškomitraljezov M 53-7,9 mm
- 14 kosov ostrostrelnih pušk 7,9 mm in 7,62 mm
- 403 kosov pušk M 48-7,9 mm
- 37 kosov ročnih metalcev min M 57,
- 4 kose ročnih raketometov OSA,
- 2 kosa minometa 60 mm
- 10 kosov avtomatskih pištol M 84-7,65 mm
- 1 kos api-M 75
- 2 kosa api- INGRAM

in pripadajoče strelivo: kalibra 7,9 mm, 8.538 kosov, to je bilo strelivo za puške M 48, ostrostrelne puške in za puškomitraljez M53 ter strelivo kalibra 7,62 mm-104.874 kosov, ki je bilo uporabno za avtomatske puške M 70, puškomitraljeze M 72 in polavtomatske puške M 69. V skladiščih TO je bilo tudi 7.450 kosov streliva za pištole, kaliber 7,62 mm, 20.903 metkov za brzostrelke.

Čas in način odvzema orožja je JLA skrbno načrtovala, pri tem je treba poudariti, da je bil v

Sloveniji vezan na volitve v občinske skupščine. V Ormožu so odvzem orožja občutili bolj doživeto, saj za preselitev orožja iz varnostno-tehničnih razlogov niso videli razlogov. V Ormožu je TO imela nove skladiščne prostore, ki so bili zelo primerni. Ormoška skladišča so bila zgrajena v skladu z vsemi zahtevami in normativi, ki jih je diktirala JLA, saj je sodelovala pri gradnji s krediti. Ob tem ne smemo pozabiti, da je bilo skladišče opremljeno s sodobnim sistemom za elektronsko varovanje skladiščnega prostora in je imelo resnično neposredno bližino postaje milice s stalno posadko. Tako je bilo izgovarjanje na potrebo po zavarovanju orožja, skladno s spremembami pravilnika o stražarski službi v Pravilu službe OS SFRJ, zelo prozorno. Povsem očitno je, da je JLA želela razorožiti vse OŠTO - tudi tako majhne, kot je bil ormoški in izključiti vse možnosti oboroženega odpora, čeprav so imeli zagotovljeno sodelovanje samega vrha Teritorialne obrambe Slovenije in večine komandantov pokrajinskih in občinskih štabov TO. Skupaj z odvzemom orožja so načrtovali izvedbo pritiska na komaj izvoljene občinske strukture, kot je bil primer v Ormožu, saj so se ravno v času predaje orožja sestali poslanci na prvi skupščini po izvolitvi.

Pripadniki JLA so prišli po orožje z vojaškimi kamioni zgodaj dopoldne in se razvrstili na ploščadi pred gradom (v katerem je potekala prva seja Občinske skupščine). Po en kamion so zapeljali na dvorišče pred skladišče OŠTO Ormož, kjer so ga vojaki JLA naložili z orožjem Teritorialne obrambe Ormož. Ko je bil kamion naložen, je odpeljal na ploščad pred gradom, v skladišče pa je zapeljal naslednji kamion. Med tem so pripadniki JLA pred gradom kar naprej zaganjali motorje kamionov in ustvarjali grozeč hrup. Na ploščadi pred gradom so ostali skoraj do dvanajste ure, nato pa so se umaknili in raztovorili orožje v skladišču Kidričevo. Komandant OŠTO Ormož je poslal pripadnike stalne sestave pred skladišče, kjer so lahko le nemo spremljali predajo orožja in bili v posmeh množici, ki se je zbrala na dvorišču. Med radovedneži na dvorišču so bili tudi rezervni pripadniki Teritorialne obrambe Ormož, ki so odkrito zahtevali prekinitev razoroževanja občinske TO in pri komandantu dosegli sestanek zaradi predaje orožja. Zahteve rezervnih častnikov, ki so bili razporejeni v TO občine Ormož, so bile nedvoumne - v celoti so odklanjali držo vodstva OŠTO in njihovo sodelovanje in predajo orožja jugoslovanki vojski. Enoglasno so zahtevali vrnitev ormoškega orožja v skladišča TO v Ormožu.

V času predaje orožja TO je bilo v skladišču tudi orožje, za katero je bil zadolžen sekretariat za ljudsko obrambo Ormož, vendar ga načelnik sekretariata ni

dovolil odpeljati. Zahtevo zadolženega delavca s sekretariata za ljudsko obrambo so pripadniki JLA upoštevali in se orožja sekretariata niso dotikali.

Nastanek in razvoj MSNZ v Ormožu

Od 18. maja 1990, ko je JLA odpeljala orožje v skladišče Kidričevo, so zaposleni na OŠTO Ormož za potrebe usposabljanja enot nekajkrat izvzeli orožje. Postopek izvzema je bil zelo zapleten in strogo nadzorovan od JLA. Podobno je bilo z vračanjem v skladišče Kidričevo. Zato se je med zaposlenimi na OŠTO začelo kazati nelagodje, kar je še okrepil ukaz komandanta RŠTO, ki je prepovedal izvajanje usposabljanja enot in drugih aktivnosti z orožjem. Tako je bilo strelsko tekmovanje ZRVS ob krajevnem prazniku pri Miklavžu izvedeno z orožjem sekretariata za ljudsko obrambo Ormož in ne s puškami teritorialne obrambe, kot vsa leta dotlej.

V začetku septembra 1990 je bil v Mariboru sklican iniciativni sestanek v zvezi z MSNZ. Iz Ormoža se je sestanka udeležil Miran Fišer, v spremstvu Frana Maučiča. Na sestanku, ki je bil v nedeljo popoldne v hotelu Habakuk, je načelnik PŠMNZ Marjan Fekonja seznanil udeležence z narodno zaščito, ki deluje za potrebe obrambnih priprav R Slovenije. Tako kot je bilo z zakonom o SLO in DS predvideno, sta za narodno zaščito skrbela Sekretariat za obrambo in Sekretariat za notranje zadeve, struktura pa se je imenovala manevrska, saj ni bila omejena na delovanje v KS ali TOZD, kot je bila do takrat uveljavljena raven organiziranja narodne zaščite.

MSNZ Ormož je nastala takoj po sestanku z načelnikom PŠ MSNZ. Za potrebe MSNZ so se najprej zavzeli zaposleni na OŠTO Ormož, razen komandanta, nato pa so bili za posamezne naloge zadolženi tudi zaposleni na Sekretariatu za ljudsko obrambo, posamezni rezervisti in drugi občani. Na začetku je steklo načrtovanje obsega in strukture MSNZ, nato presoja in ocenjevanju možnosti blokad komunikacij v Ormožu in zapiranju poti iz Slovenije na Hrvaško ter nabave orožja za potrebe izvedbe načrtov. Po nabavi orožja je MSNZ skrbela tudi za skrivna skladišča in redno preseljevanje orožja na skrivne lokacije. Občinski štab MSNZ je delal na skritem način, kar je bilo doseženo z delitvijo dela in angažiranjem med seboj nepovezanih skupin. S celoto delovanja sta bila seznanjena načelnik občinskega štaba MSNZ Ormož Miran Fišer in župan dr. Jože Bešvir. O obstoju in glavnih aktivnostih MSNZ je bil seznanjen tudi komandir postaje milice Ormož, inšpektor Jure Ferme. Zaradi tajnega načina dela, ki je bil nujen za tisti čas, je bilo puščenih ob strani zelo

veliko ljudi, ki bi lahko tvorno in učinkovito sodelovali pri načrtovanju nalog, saj so imeli bogate izkušnje iz TO.

Razvilo se je sodelovanje z milico za potrebe varnih premikov orožja s tajnih skladišč in s Sekretariatom za ljudsko obrambo Ormož za izbiro kadrov, ki so bili potrebni v MSNZ.

Načrtovana organizacijska struktura MSNZ v Ormožu je obsegala Občinski štab MSNZ in Odred MSNZ s 5 vodi, in sicer vod Ormož, vod Ivanjkovci, vod Tomaž, vod Središče in vod Velika Nedelja.

V MSNZ Ormož je bilo razporejenih 135 pripadnikov, takšen obseg je bil prilagojen razpoložljivemu orožju, ki je bilo izvzeto iz skladišča Kidričevo.

V aktivnosti MSNZ Ormož so se od njenega nastanka vključili pri različnih nalogah Miran Fišer, Mirko Novak, Marjan Špacapan, Srečko Voršič, Zoran Poš, Bojan Burgar, Jože Korban, Bojan Rajh, Metod Belšak, Franc Gorjak, Boštjan Špacapan, Darja Majcen, Jožef Bokša, Franček Maučič in Tomaž Bolcar. Po nalogu načelnika sekretariata za ljudsko obrambo Ormož so opravili pomembne naloge za MSNZ tudi zaposleni na sekretariatu Danilo Hergula, Jože Praprotnik, Hilda Zdravec in Boris Verbančič.

Oborožitev MSNZ Ormož

MSNZ Ormož je bila oborožena z orožjem, ki ga je skupina MSNZ-v sestavi Miran Fišer, Mirko Novak in Marjan Špacapan ob sodelovanju Franca Šijanca iz Lenarta in Milana Slane s Ptuja, uspela odpeljati iz skladišča Kidričevo. V septembru so delovali pod krinko sodelovanja s pripadniki OŠTO Lenart v pripravi na konzervacijo orožja, ki jo je izvajala tehnična enota JLA v vojašnici Ptuj. Tako je bilo izvzeto in prepeljano iz skladišča v Kidričevem večino orožja, na katero je v pripravah računala MSNZ Ormož. Iz skladišča Kidričevo je bilo izvzeto:

- 40 kosov AP,
- 6 kosov PAP,
- 6 kosov rst M 72,
- 1 kos op M 72-7,9 mm
- 10 kosov api M 84-7,65 mm
- 1 kos api M 75
- 2 kosa api-INGRAM
- 12 kosov pušk M 48
- naboj 7,62 mm-7.560 kosov.

V tem času so v skladišče MSNZ v Ormožu pripeljali iz drugih skladišč še :

- 200 kg eksploziva TNT,
- 48 min kumulativnih TKM,
- 80 trenutnih min TTM,
- 140 ročnih bomb ROB
- 332 PT min TAM.

V skladišču Kidričevo je bilo po 05. 10. 1990 še:

- 75 kosov AP,
- 74 kosov PAP,
- 21 kosov rst 7,62
- 9 kosov rst 7,9
- 13 kosov op (7,9 in 7,62)
- 391 kosov pu 7,9
- 37 kosov PB M 57,
- 4 kosi RRM OSA,
- 2 kosa MM 60 mm

Strelivo: 7,9 mm-2.276 kosov, z okviri 4.500 kosov, za op 1762 kosov.

7,62 mm za pi 7.450 kosov, za br 20.903 kosov, za PAP 53.437 kosov, za AP in Rst 43.709 kosov.

Naloge MSNZ ob morebitni agresiji na Slovenijo

Naloge, ki smo jih takrat načrtovali, so bile:

- varovanje sedeža SO Ormož in
- naborne dokumentacije na OLO Ormož.

Razpustitev MSNZ Ormož

To je bil 20.10. V tem času pa smo predali posle MSNZ-občinskim štabom TO. Prvi ukrep je bil seznanitev z vsemi načrti MSNZ, prilagoditev te dokumentacije za delo v OŠTO; moram povedati, da je to bila mnogo širša struktura, ki je že delala po svojih principih. Potem smo podelili pripadnikom PDD orožje na dom. Moram reči, da je bila zadolžitev orožja v roke in seznanitev pripadnikov PDD z razlogi za ta ukrep zelo obsežna naloga in tudi precej občutljiva. Ne glede na to, so pripadniki voda PDD sprejeli orožje. Pri tem naj poudarim, da ne lahkomišelnost. Vsi so spoznali resnost trenutka in orožje sprejeli na dom.

V tem času smo imeli orožje še vedno v tajnih skladiščih. Da bi preprečili razkritje, smo ga še vedno preseljevali. Za izvedbo teh nalog smo se v začetku naslanjali na pripadnike stalne sestave TO in OLO, saj med nami ni bilo nobenih skrivnosti v zvezi z nalogami. V uvodu nisem poudaril, da 18. 5. OLO ni predal svojega orožja JLA (tukaj so se opirali na

odločitev ministra J. Janše, za predajo pa tudi ni bilo nobene osnove). Potem smo na različnih mestih to orožje skladiščili. Kasneje smo za selitev uporabljali prav pripadnike naše častniške organizacije, s katero smo v tistem času dobro sodelovali. Naloge, ki smo jih takrat načrtovali, so bile:

- varovanje sedeža SO Ormož in
- naborne dokumentacije na OLO Ormož.

Osnovna zahteva A v tistem času je bila predaja naborne dokumentacije DPS, ki bi jo A sama potem uporabljala.

V začetku decembra 1990 smo prešli na redno usposabljanje pripadnikov TO, v 10 dneh smo morali opraviti program intervencije, blokade komunikacije Ptuj - Ormož v Osluševcih, blokado ormoškega mostišča, blokado središkega prehoda in redno izvajanje varovanja gradu v Ormožu ter sedeža OŠTO Ormož. Pri tem smo dosegli zelo dobre rezultate, zlasti z vodom PDD. Vaje so trajale 10 dni in ves čas smo tudi posvečali zelo veliko pozornost sodelovanju z OŠTO Ljutomer in Gornja Radgona. Pričakovali smo že v tem času, da bo prišlo do zlitja teh treh štabov v eno področje, tako da smo v vsaki skupini izvedli eno nočno vajo na področju OŠTO Ljutomer in G. Radgona. Medtem ko so bili častniki iz OŠTO Ljutomer enkrat na pripravah v Ormožu, iz OŠTO G. Radgona pa ni bilo pri nas na vajah nobenega pripadnika.

Preden zaključim, še to: kljub zelo občutljivemu načinu dela, lahko rečem skrivnemu načinu dela, smo dosegli visoko raven sodelovanja s takrat komaj vzpostavljenimi strukturami občinskih oblasti. Z obrambnimi nalogami in načrti sem osebno seznanjal župana dr. Jožeta Bešvirja. Sodelavce sem si takrat pridobil po odobritvi na predlog pokrajinskega načelnika MSNZ.

Sklepne misli

Delovanje manevrske strukture narodne zaščite je bilo v obdobju maj - oktober 1990 izjemnega pomena, saj Slovenija ni imela ob milici organiziranih obrambnih sil, obstoječa teritorialna obramba pa je bila onemogočena v izpolnjevanju osnovne naloge. MSNZ je nastala iz nuje po obrambi in odpora zoper vodilne strukture Teritorialne obrambe R Slovenije, ki so sodelovale v razorožitvi in predale orožje pod nadzor JLA.

Oblike delovanja so bile tajne, česar so bili pripadniki TO vajeni, zato so tudi v novi organiziranosti

dosledno in brez napak spoštovali ta načela. Legitimnost delovanja MSNZ je bila zagotovljena z zakonom o SLO in DS, ki je v Sloveniji omogočal narodno zaščito za potrebe samozaščitnega delovanja v bivalnem (krajevne skupnosti) in delovnem okolju (TOZD), pri čemer se je OŠTO vključeval v usposabljanje skupine NZ za oborožen boj. Zato smo manevrsko strukturo sprejeli kot obliko organiziranost narodne zaščite, ki deluje na celotnem območju občine Ormož, kar se je potrdilo tudi z dobrim sodelovanjem župana dr. Jožeta Bešvirja. Orožje, ki je bilo proti volji Ormožanov (lastnikov) pod stražo JLA v skladišču Kidričevo, so pripadniki MSNZ preselili v skladišča na območju Ormoža in sami prevzeli odgovornost za njegovo varovanje, kar je bila njihova legitimna pravica. Kljub tej pravici pa je bil izvzem orožja iz skladišča JLA nevarna naloga, ki so jo pripadniki MSNZ opravili z vso predanostjo, ne glede na držo posameznikov v PŠTO Maribor in OŠTO Ormož, ki so raje videli orožje v skladišču Kidričevo, in s tem svoj mir in varen "stolček" v teritorialni obrambi. Enako nevarno je bilo skladiščiti večjo količino orožja na tajnih lokacijah ali ga preseljevati in s tem izpostavljati posameznike pa tudi celoten projekt MSNZ.

Orožje iz tajnih skladišč je odločilno vplivalo na izvajanje obrambe na območju občine Ormož v vojni za Slovenijo 1991, saj: "Brez orožja, ki ga je imela takrat na voljo TO občine Ormož, pridobljenega na različne načine, bi ostali praznih rok in kratkih rok, kljub temu da to ni bilo orožje, s katerim bi lahko parirali vsemu, s čimer je JLA takrat prišla v Slovenijo ali v Sloveniji imela". Tako je ocenil dogodke Mirko Novak na okrogli mizi, ki jo je organizirala ZRVS Ormož o vojni v Ormožu leta 1992.

Izkazalo se je, da "stara" TO ni bila sposobna opraviti vsebinske premene iz rezervne vojske, namenjene za boj na okupiranem ozemlju, v sodobno oboroženo silo, ki lahko prevzame vse obrambne naloge znotraj svoje države. Zato je obdobje MSNZ pospešilo vsebinske spremembe in nastanek "nove" TO, v kateri je prevzel dolžnost poveljnika RŠTO Janez Slapar. V Ormožu ni bilo konec leta 1990 v teritorialni obrambi niti simbolične spremembe, saj je bila reorganizacija TO že skoraj izvršeno dejstvo. Tako je OŠTO Ormož obstajal še kratek čas na papirju, nato pa je občina Ormož ostala brez štaba TO.

Vir: Poročilo načelnika MSNZ Ormož, št. VT/SZ 3/1-90, z dne 05.10.1990.

mag. Jurij Ferme

POVZETEK GRADIV POSTAJE MILICE ORMOŽ O OSAMOSVOJITVENEM PROCESU IN VOJNIH DOGODKIH V OBČINI ORMOŽ V LETU 1991

Prispevek govori o osamosvojitveni vojni in o pripravah nanjo v luči takratnih organov za notranje zadeve. Zapis je nekaj posebnega, saj nam z uradniško točnostjo zapisov ponuja realno stanje v občini Ormož, podprto z avtentičnimi podatki iz raznih depeš.

Delo policije v občini Ormož pri aktivnostih na pripravo nudenja odpora in tudi samo nudenje odpora JA ob njeni agresiji na R Slovenijo, lahko v grobem razdelimo na tri dele:

- 1) na aktivnosti policije v zvezi s prepovedjo mitinga resnice 01.12.1989, v zvezi z varovanjem podatkov za nabor slovenskih fantov za služenje vojaškega roka in z organiziranjem manevrske strukture NZ, kot prve možne legalne vojske R Slovenije,
- 2) na posredne in neposredne priprave na delo v primeru agresije JA na Slovenijo (ažuriranje in dodelava vseh vrst dokumentov, mobilizacija 100 % VEM in sklic posebne enote milice) in
- 3) na delu v času same agresije JA:
  - opravljanje klasične funkcije milice,
  - opravljanje vojaške funkcije,
  - sprejem prebeglih vojakov JA in delo z vojnimi ujetniki in
  - dokumentiranje početja JA, zbiranje dokazov in uvajanje kazenskih postopkov zoper odgovorne vojaške osebe.

Aktivnosti za miličnike PM Ormož v slovenskem osamosvojitvenem procesu so se aktivneje začele s pripravami na preprečitev mitinga resnice (prihoda mitingarjev iz Srbije), ki je bil napovedan za dne 1.12.1989 v Ljubljani. Takrat je bil izveden sklic VEM (vojaška enota milice) PM Ormož. To je pomenilo vpoklic vseh rezervnih miličnikov. Miličniki, ki so bili razporejeni v sestavi PEM (posebna enota milice), so odšli na posebna sklicna mesta in so opravljali pomembne naloge po vsej Sloveniji. Nekaj miličnikov PM Ormož pa je bilo poslanih za pomoč miličnikom v Ljubljano. V Ormožu je dne 30.11.1989 ostalo za delo samo 6 aktivnih miličnikov, skupaj z vodstvom PM. Tem so pri delu pomagali rezervni miličniki. Glavna naloga PM Ormož v zvezi s prepovedjo mitinga je bila

kontrola cestnega prometa in ugotavljanje potovanja morebitnih mitingarjev v Ljubljano. Točka dela je bila na cesti Ormož – Ptuj, odcep za naselje Hajndl. Posebnih aktivnosti pri tem ni bilo treba izvajati, ker mitingarjev na tej relaciji ni bilo.

Omeniti je treba aktivnost PM Ormož v zvezi z varovanjem evidenc o vojaških nabornikih. Občinski upravni organ za obrambo, ki je vodil tovrstne evidence, je imel takrat sedež v ormoškem gradu. Ko je Slovenija prenehala izvajati naloge nabora za JLA, je ta pričela groziti, da bo zasegla tovrstne evidence in začela nabor izvajati samostojno. V tej zvezi so bili na PM Ormož izdelani načrti, kako ukrepati in zavarovati evidence, če bodo vojaki prišli po njih v prostore občinskega organa v gradu. Predvideni postopki varovanja so bili zapleteni. Ukrepati bi bilo treba proti takrat še legalnim oboroženim silam SFRJ, katere članica je SR Slovenija še vedno bila. Najpomembnejši napotek miličnikom v vseh pripravljenih načrtih je bil, da oni ne smejo za nobeno ceno prvi uporabiti sile, posebno ne strelnega orožja.

Kasneje so se vse naborne evidence za izvajanje vojaškega nabora v občini Ormož prenesle v prostore PM Ormož v Vrazovo ulico. Referent občinskega organa je ob potrebi njihove uporabe prihajal na PM in tam opravljal svoje delo. Izdelani so bili tudi načrti, kako zavarovati PM, če bi JLA prišla po tovrstne evidence na PM. Razlog za tak prenos evidenc je bil v tem, da je bila slovenska milica takrat edina legalna oborožena sila v Sloveniji, ki je bila pod avtonomnim vodstvom slovenske oblasti (slovenske skupščine in slovenskega izvršnega sveta). Evidence o vojaškem naboru slovenskih fantov v Ormožu tako nikoli niso prešle v roke JLA.

Če bežno preletimo dogodke pri formiranju manevrske strukture NZ v občini Ormož, lahko povemo, da je milica sodelovala pri organizaciji oskrbe te formacije z orožjem. Miličniki so operativno varovali prevoze orožja in skladiščenje tega po različnih mestih.

Za razumevanje nastajanja manevrske strukture narodne zaščite je dobro povedati, da je ta proces potekal konspirativno. Mreža vodij te strukture iz vrha države navzdol je potekala po dveh linijah. Ena

po posameznikih znotraj pokrajinskih in občinskih štabov TO, druga pa po posameznikih (predvsem poveljnikih PEM) na ravneh UNZ in komandirjih PM. V UNZ Maribor je bil za to določen poveljnik PEM Bojan Lunežnik, na PM Ormož pa komandir Jurij Ferme. Za sogovornika v občinskem štabu v Ormožu je bil komandirju predstavljen tam zaposleni Miran Fišer. Navedeni je vrsto načrtov za delovanje sestava manevrske strukture NZ v Ormožu hranil v blagajni v prostorih PM Ormož. Dostop do teh dokumentov je imel vedno v dogovoru z vodstvom PM Ormož.

Milica je bila že od priprav na preprečitev srbskega mitinga resnice 1.12.1989 tesno vpeta v proces osamosvajanja R Slovenije, tako da so že od takrat dalje tekle razne aktivnosti, ki so od nas terjale, da smo stalno razmišljali, kako bomo delovali, da bomo zagotovili kar največ varnosti našim državljanom. Te aktivnosti so se stopnjevale in so dosegle svoj višek spomladi in poleti 1991. To delo milice lahko ocenimo kot zelo naporno, vendar smo ga miličniki opravili z vso resnostjo in z veseljem, saj smo bili ob vsaki zunanji manifestaciji naše aktivnosti deležni velike pomoči naših občanov. To nam je vlivalo samozaupanje in pogum.

Za našo čim večjo mobilnost je bilo miličnikom na dom razdeljeno dolgoceveno orožje. To je povzročalo, da so bili miličniki stalno miselno povezani s skrbjo za to orožje, občutili so da se jim zaupa in da bodo morali opravljati pomembne naloge.

Tako je napočil dan osamosvojitve, na katerega smo bili že dokaj pripravljeni. Za maksimalno opravljanje svojega dela smo po ustreznem ukazu dne 23.06.1991 vpoklicali 50 % rezervnih miličnikov, pripadnikov VEM PM Ormož. Dne 24.06.1991 pa smo vpoklicali 100 % pripadnikov VEM. Odzivnost rezervnih miličnikov je bila izredno dobra.

V Ormožu smo miličniki dne 25.06.1991 pričeli z delom na mejni kontrolni točki Središče ob Dravi, ki je bila ena od 8 takratnih kontrolnih točk na južni meji R Slovenije. Namen te točke, kot vseh ostalih točk, je bil svetu pokazati, da ima slovenska oblast dejansko kontrolo nad svojim celotnim ozemljem. Zasedba teh kontrolnih točk, kot vseh ostalih mejnih prehodov s sosednjimi državami, pa so bili glavni cilji JA. Če bi JA v tem uspela, bi Slovenijo lahko izolirala pred ostalim svetom in bi bili procesi osamosvajanja bistveno oteženi.

Občutke agresije JA na R Slovenijo smo miličniki v občini Ormož pričeli doživljati dne 26.06.1991, ko smo okoli 23.30 sprejeli osebno sporočilo vodstva OSUP Varaždin (komandirja stanice milicije g. Baksa), da se v njihovi kasarni v Varaždinu pripravlja

premik vojaške kolone (ene čete vojne milice z okoli 100 vojaki in 10 oklepnimi vozili), cilj je uničenje mejne kontrolne točke Središče ob Dravi.

Ob 4.00 uri, 27.06.1991, smo nato sprejeli obvestilo, da je vojaška kolona vojne milice s 14 oklepnimi vozili zapustila kasarno v Varaždinu. Informacija je bila takoj prenesena ustreznim strukturam. Na podlagi tega je steklo organiziranje blokade regionalne ceste na meji z R Hrvaško v Središču ob Dravi. V blokado so bila postavljena tri tovorna vozila. To barikado je nato zavarovala enota TO. V pomoč miličnikom na MKT v Središču ob Dravi sta ob 5.00 uri prispela dva oddelka miličnikov posebne enote milice UNZ Maribor. Skupno je tako mejno kontrolno točko varovalo 25 miličnikov, ki pa so imeli samo 2 raketi za protioklepni boj. Okoli 9.00 ure je bil dežurni miličnik PM Ormož obveščen, da je iz varaždinske kasarne krenila druga vojaška kolona oklepnih vozil, ki je vozila proti mostu čez reko Dravo v Ormožu.

Kolona tankov in drugih vozil je do ormoškega mostu prispela okoli 10.00 ure. Na mostu je takrat že bila postavljena močna barikada, ki so jo postavili pripadniki TO ob pomoči Tovarne sladkorja Ormož in drugih. Barikado so fizično ščitili pripadniki TO. Po ustavitvi kolone so na most prišli trije pripadniki JA, med katerimi je bil en poročnik in en kapetan. Zahtevali so, da se z nekom pogovorijo o prehodu čez most. Do njih sem odšel sam na pozive pripadnikov TO, ki so bili neposredno ob mostu.

To je bil naš prvi stik z JA kot agresorjem. Pripadniki JA, polkovnik Popov, ki se je predstavil kot kapetan Mutavdić, je od mene zahteval, naj uredim, da bodo prečkali most. Po njihovi izjavi bi morali priti do Gornje Radgone v dveh urah. Zagrozili so, da bodo most prečkali za vsako ceno. Njihovo zahtevo sem po telefonu z železniške postaje v Ormožu posredoval na štab UNZ Maribor. Poveljnik PEM Bojan Lunežnik mi je naročil, naj jim povem, da je JA vstop v Slovenijo prepovedan. To sem tudi storil in takšno odločitev prenesel polkovniku Popovu.

Ker se njihovim zahtevam normalno ni ugodilo, podan je bil odgovor, da je vstop v R Slovenijo JA prepovedan, so se pričele grožnje in psihološki pritiski na pripadnike TO, ki so neposredno varovali barikado, in na miličnike, ki so pri zapornicah na železniški progi v Ormožu preprečevali dostop nepoklicanim osebam do mostu, stopnjevati. Sledili so preleti vojaškega reaktivnega letala tik nad mostom, kroženje vojaškega helikopterja nad položaji TO itd. Ko so spoznali, da s takim početjem ne bodo dosegli umika barikade, so jo pričeli s tanki fizično odstranjevati.

Nam znani ukaz za uporabo orožja na slovenski strani je bil, da se strelno orožje uporabi, ko tank prebije tretje vozilo v barikadi. Ukaz sem sam prenesel odgovornemu v enoti TO, ki je varovala barikado pred mostom, Sašku Štamparju - okoli 12.00 ure. Letega sem prejel po naših zvezah od dežurnega miličnika s postaje, njemu pa je bil posredovan s štaba TO iz Maribora s prošnjo, da ga prenesemo odgovornim pripadnikom TO, ker so oni imeli težave z zvezami. Ko je nato tank na mostu dejansko pričel prebijati barikado, tovorno vozilo – velik hladilnik, so pripadniki TO streljali proti tanku z maloštevilnim protioklepnim orožjem, vendar tanka niso zadeli. Prišlo je tudi do medsebojnega obstreljevanja s pehotnim orožjem.

Po moji oceni je bil to zelo pomemben trenutek oziroma prelomnica, saj je bila s tem v Ormožu kronana naša odločnost, da svojo samostojnost branimo tudi z orožjem.

Za tem so sledile grožnje JA z jurišem pehote preko mostu, grožnje preko megafona o obstreljevanju z granatami in podobno. To lahko ocenimo kot čas igre z živci in s psihološko pripravljenostjo na posamezni strani. JA je ocenjevala, da se bodo branilci na ormoški strani, ki so bili dosti slabše opremljeni in oboroženi kot enote JA, tega ustrašili in pobegnili s položajev. Ker se to ni zgodilo, so pripadniki JA nekaj minut pred 14.00 uro pričeli s tanki obstreljevati barikado, položaje ob barikadi in bližnjo okolico. Zadeli so tudi ormoški grad, ormoško klet in gostilno "Grivec". Pripadniki TO so ob poveljevanju svojih častnikov pred barikado ostali na slabo zaščiteneh položajih vse do pričetka obstreljevanja s tankovskimi granatami. Enako so bili v neposredni bližini železniške proge na magistralni cesti policisti, ki so radovednežem preprečevali dostop do mostu.

Po pričetku streljanja je sledil umik pripadnikov TO in milice, saj bi bilo neodgovorno na tako lahek način izpostavljati življenja pripadnikov TO in miličnikov. Komandir PM se je umaknil do hiše pri železniški postaji ob ormoškem jezeru, od koder je imel dober pregled nad aktivnostmi JA na mostu čez reko Dravo. O aktivnostih JA pri poskusu prečkanja mostu je komuniciral z dežurnim miličnikom Emilom Osebkom in koordiniral aktivnosti miličnikov.

Ustavitev vojaške kolone JA na mostu v Ormožu je bila prva ustavitve prodirajočih kolon JA v Republiki Sloveniji, katerih naloge so bile znane. Toliko pomembnejše je bilo dejstvo, da je bila kolona ustavljena prav na novo nastajajoči državni meji Republike Slovenije.

Ker je bila kolona JA ustavljena, si je ta na vse kriplje

prizadevala, da bi svojo nalogo opravila. V ta namen je JA v pomoč ustavljeni koloni v Ormožu poslala na relaciji Varaždin - Čakovec - Središče ob Dravi - Ormož kolono 8 oklepnih vozil, ki so imela nalogo, da z notranjosti slovenskega ozemlja deblokirajo ormoški most in omogočijo prehod ustavljeni koloni. Sama ustavljena vojaška kolona na mostu pa je tudi nadaljevala s prebijanjem blokade na različne načine (obstreljevanje, vlečenje zgorelih vozil proti R Hrvaški itd.), vendar mostu ni uspela prečkati.

Ob 12.20 je vojaška kolona 8 oklepnih vozil, katerih namen je bila deblokada zapore ormoškega mostu, prispela do meje med R Hrvaško in R Slovenijo, kjer je bila postavljena barikada. To barikado je ščitila enota TO, ki pa ni ukrepala in je blokadno mesto brez nudenja odpora zapustila zaradi prevelike premoči enote JA. Starešina te motorizirane enote JA je zahteval, da se z nekom pogovori o odstranitvi barikade. Na pogovor sta odšla namestnik komandirja PM Ormož Darko Najvirt in miličnik Jože Cvetko, bila sta v varovanju 8. MKT, ki je bila od barikade oddaljena 1300 m. S starešino JA se ni dalo pogovarjati. Ves čas je ponavljal, da Slovenci kršimo ustavo SFRJ, da je naša vlada nezakonita in podobno. Že ob prvem stiku je odločno zahteval da umaknemo blokado, ker bo v nasprotnem primeru prišlo do prelivanja krvi. Kot zadnji rok za umik barikade je postavil 12.55 uro. Ker blokada do takrat ni bila odstranjena, so tovorna vozila s tanki razrinili in nadaljevali z vožnjo proti mejni kontrolni točki v Središču ob Dravi, kjer je bila druga barikada na prehodu ceste čez železniško progo. Na poti je bila ustavljena vlakovna kompozicija, ki so jo delavci železnice tja postavili na pritiske policije, saj vodstvo železnice v Mariboru do zadnjega trenutka vlakovnih kompozicij v te namene vodi železniške postaje v Ormožu ni dovolilo uporabljati. JA je ponovno zahtevala umik barikade in pri tem grozila, da bo vlak razstrelila, prav tako objekte na mejni kontrolni točki. Ker barikada ni bila odstranjena, jo je vojska obvozila, tako da se je pomaknila do konca vlakovne kompozicije in s tanki zapeljala čez železniške tire.

Kolona je nato nadaljevala z vožnjo proti mestu Ormožu. Na ponovno barikado je kolona naletela na regionalni cesti Središče ob Dravi – Ormož pri odcepu za Hum. Tam je oviro zlahka premagala, saj je bilo na cesto postavljeno samo tovorno vozilo. Po naši oceni je bilo to najprimernejše mesto za ustavitve kolone, vendar je takrat ob hitrem odvijanju dogodkov zmanjkalo časa za dobro postavitve barikade (barikada iz podrtih dreves, ki bi bila minirana in ščitena s pripadniki TO). Kolona tankov je tako po prebitju naslednje barikade na železniški

progi v Pušencih, kjer je tank prevrnil vagon, in pri mostu v neposredni bližini, kjer je tank v jarek potisnil težke traktorje (2 traktorja s prikolicami, last KK Jeruzalem), prispela okoli 15.50 v samo mesto Ormož. Miličniki, ki jih je bilo v samem mestu Ormožu takrat skupno okoli 20, so ob prihodu tankovske kolone zavarovali lastno stavbo. Kolona tankov se je poskusila prebiti do ormoškega mostu, vendar ji to zaradi dobro postavljene barikade v klancu magistralne ceste v bližini blagovnice Tima ni uspelo. V času prihoda kolone v Ormož je bilo na ulicah mesta veliko število ljudi. Dogajanja so jemali kot nekakšno igro in se niso zavedali nevarnosti, ki je dejansko pretela. Ko je prišlo do uporabe orožja (ko je pripadnik TO streljal na tank z raketometom, ga zadel, vendar tank ni bil poškodovan, in ko je po do sedaj zbranih podatkih prišlo do obračuna med dvema pripadnikoma JA, posledica česar je bila en hudo ranjen pripadnik JA, Jovica Pešč, in dva po naključju lažje ranjena civilista, Smiljan Trop – poškodba dlani in Franc Ketiš, poškodba levega komolca), so ljudje spoznali nevarnost in delno izpraznili ulice. Po tem, ko je bil ranjen pripadnik JA, je vojska z mitraljezi streljala v bližnje stavbe, preden pa je zapustila samo mesto, je iz objestnosti s tankom streljala na tovorno vozilo v barikadi in ga poškodovala. Ta vojaška kolona je po neuspelem poskusu deblokade ormoškega mostu odpeljala proti Ljutomeru. Ustavljena je bila za naseljem Žerovinci, na območju občine Ljutomer. Od tam se je kolona zjutraj naslednjega dne vračala proti mestu Ormožu. JA je pri vožnji proti Ormožu streljala z mitraljezi levo in desno in ob tem tudi nekaj hiš nekoliko poškodovala. Zaradi nevarnosti, da bo cilj kolone ponoven vstop v Ormož in da ob prihodu kolone v Ormož prišlo do spopada, je bil na PM Ormož dan alarm za nevarnost, tako da so stanovalci mesto zapustili. To napredovanje kolone tankov proti Ormožu je trajalo dalj časa, vse dopoldne. Milica (tako pripadniki PM Ormož in PEM, okoli 60 oseb) je ob tem na vstopu v center mesta ob Ljutomerski cesti in pri cerkvi v Ormožu postavila zasedo. Načrt napada na vojaško kolono je bil, da se na prvi tank v koloni strelja z obema raketama, ki so ju imeli pripadniki PEM, nato se kolona napade s pehotnim orožjem, temu pa bi sledil hiter umik miličnikov. Kolona tankov je pred Ormožem zavila proti Središču ob Dravi, tam se je utaborila na ploščadi, kjer je bila 8. mejna kontrolna točka. Tako tankovska kolona ni ponovno vstopila v center mesta Ormoža.

Okoli 18.00 ure prvega dne vojne, to je 27. 6. 1991, je do barikade na železniški progi v Središču ob Dravi tik pred 8. mejno kontrolno točko prispela nova vojaška kolona s 14 oklepnimi transporterji in nekaj

tanki (to je bila kolona, ki je že zjutraj ob 4.00 uri zapustila vojašnico v Varaždinu z nalogo, da uniči mejno kontrolno točko v Središču ob Dravi). Skupno naj bi bilo v koloni okoli 150 vojakov vojaške milice. Ti so z oklepnimi vozili obkolili miličnike na mejni kontrolni točki. Od njih so zahtevali, da takoj zapustijo to točko, ker jo bodo drugače razstrelili. Po pogajanjih je JA postavila zadnji rok za zapustitev točke do 20.30 ure. Po posvetu z odgovornimi v operativnem štabu UNZ Maribor so nato miličniki ob 20.30 točko z vso tehnično opremo zapustili. Tem miličnikom so bili takrat v pomoč že na poti komandir PM Ormož, s sodelavcem Emilom Osebkom in Stanetom Kalužo, ter oddelek posebne enote milice s PM Ptuj, ki ga je vodil Zvone Vidovič. Do srečanja in združitve miličnikov je nato prišlo v Vodrancih 14, pri prevozniku Čurinu. Nudenje odpora na ravni brez kritja in brez ustreznega protioklepnega orožja je bilo po naši oceni nesmiselno. JA je nato zasedla objekt 8. MKT in ga nato v jutranjih urah naslednjega dne uničila.

To so bile pomembnejše aktivnosti prvega in drugega dne vojne na območju občine Ormož. Do 2.7.1991 so nato sledili manjši premiki JA predvsem na relaciji Čakovec do ploščadi mejne kontrolne točke v Središču ob Dravi, kjer je bila utaborjena številna tankovska enota JA.

V tem času je milica na območju občine Ormož opravljala intenzivno varovanje ljudi in premoženja s temeljitimi pregledi vozil, potnikov in prtljage s ciljem odkrivanja ljudi, ki so aktivno pomagali JA, in s ciljem odkrivanja orožja, razstreliva in drugega, kar je lahko s takimi aktivnostmi povezano. Delo se je opravljalo na vseh pomembnejših komunikacijah v mestu Ormožu. Vzpostavljene so bile kontrolne točke ob vstopu v center mesta. Prav tako smo miličniki izvajali glavne naloge pri obveščanju občanov o grozečih nevarnostih. Dežurni miličnik je ob nastopu nevarnosti aktiviral sistem alarmiranja (sireno) in podobno. Bile so razne napovedi letalskih napadov in napadov s helikopterji. Prav tako je bilo mesto našega dežurnega policista ves čas vojne v občini Ormož eno najpomembnejših mest, kamor so ljudje sporočali raznovrstne podatke in kamor so sporočali svoje prošnje. To mesto je bilo ves čas vojne na osnovni mirnodobni lokaciji v Vrazovi ulici in je uporabljalo ustaljene telefonske številke. S takim delom smo policisti imeli zelo dober pregled nad dogajanjem na terenu. Zaradi naše stalne prisotnosti na najbolj vitalnih delih mesta Ormoža, pa so ljudje imeli občutek, da slovenska oblast dejansko obvladuje razmere in ima stvari v svojih rokah.

V tem času smo policisti v Ormožu nudili pomoč tudi

prebeglim vojakom iz enot JA in jim pomagali, da so prišli do mest, kjer je bila zagotovljena njihova varnost. Prav tako smo nudili pomoč pripadnikom narodne zaščite, koordinirali njihove aktivnosti in jim razdelili za njih pripravljeno orožje in strelivo, ki je bilo na PM Ormož. Policisti smo v tem času dokumentirali tudi vso škodo in zbirali ostale podatke o dejanjih, ki jih je povzročala JA pri svojem početju na območju občine Ormož.

PM Ormož je takrat štela skupaj z rezervnimi miličniki in tistimi miličniki, ki so bili doma iz Ormoža in se niso mogli vrniti v svoje enote, okoli 80 miličnikov. V pomoči pri delu smo imeli dva oddelka posebne enote milice UNZ Maribor. En oddelek je vodil Zdravko Vaukner, drugega pa Drago Peklar, z okoli 20 miličniki. Ti so sprva varovali 8. MKT v Središču ob Dravi, nato pa pomagali opravljati druge naloge. V začasno pomoč za zavarovanje stavbe PM Ormož je dne 27.6.1991 prišel še en oddelek posebne enote milice-10 miličnikov s PM Ptuj, ki ga je vodil Zvonko Vidovič. 28.6.1991 smo miličnike PM Ormož in moštvo obeh oddelkov posebne enote milice namestili v prostorih OŠ Stanka Vraza v Ormožu. Tam smo bili nastanjeni do konca glavnih napetosti.

Opazovali smo tudi sile JA, ki so bile stacionirane na ploščadi 8. MKT v Središču ob Dravi. Ta naloga se je večinoma opravljala z območja Huma, občasno pa tudi iz zvonika cerkve v Središču ob Dravi. Pripadniki JA so se tam oskrbovali z gorivom in s hrano. Podnevi je JA na tej točki kontrolirala promet, ponoči pa so regionalno cesto Središče ob Dravi – Čakovec zaprli za ves promet.

Njihov poveljnik Prodanović je nekajkrat preko osebja železniške postaje Središče ob Dravi, s katerim je komuniciral po internem telefonu iz čuvajnice ob prehodu ceste čez železnico, neposredno ob platoju, zahteval, da se jim na njihovi točki zagotovi tekoča voda in telefon. Te zahteve so bile prenesene komandirju PM Ormož. Dne 2.7.1991, v dopoldanskem času, je prišlo do komunikacije po telefonu med poveljnikom Prodanovićem in komandirjem PM Ormož. Komunikacija je potekala tako, da je uslužbenec železniške postaje v Središču ob Dravi združil slušalke internega telefona, ki ga je uporabljal poveljnik v čuvajnici ob kontrolni točki, in poštnega telefona, na katerega je uslužbenec pred tem poklical komandirja PM Ormož. V tej komunikaciji ali pogajanju je Prodanović zahteval, da se TO umakne s položajev, da se odstranijo vse ovire na cesti od Središča ob Dravi do Ormoža, da se napiše pisna izjava, da v Ormožu ne podpiramo politike slovenske vlade, in podobno. Če temu ne bo tako, je zagrozil, da bo z obstreljevanjem z zemljo zravnal

naselje Središče ob Dravi. Odgovor komandirja je bil tak, da se mora zavedati, da zahteve ne bodo uresničene in da je v Sloveniji predstavnik agresorske vojske. V precej ostrem besednem dialogu je bil tudi vprašan, kako bi se počutil on, če bi komandir v podobni situaciji grozil njemu nekje tam, kjer je doma. Pogovor je bil zaključen tako, da bo obveščen, če bi se pristojni odločili za pogajanja.

Komandir je o izraženih zahtevah seznanil vodstvo občine Ormož. Nato je bilo dogovorjeno, da bo prišlo do pogajanj. Do dejanskega poskusa tega je nato prišlo. Dne 2.7.1991 smo na dogovorjeno pogajanje na železniško postajo Središče ob Dravi odšli:

- predsednik skupščine občine Ormož dr. Jože Bešvir,
- komandir PM Ormož in policisti, med katerimi je bil tudi Jože Cvetko, takratni vodja varnostnega okoliša v Središču ob Dravi.

Predstavnikov JA na dogovorjeno mesto pogajanja ni bilo. Po internem telefonu smo jih klicali v čuvajnico na mesto njihove utaboritve, vendar se na klice niso odzvali. Tako do dejanskih pogajanj ni prišlo.

Popoldan, dne 02.07.1991, je JA pričela s premikom tankovske kolone na relaciji Središče ob Dravi - Vitan - Lačaves - Kog - Gomila pri Kogu - Presika. JA je s tem premikom pričela po neuspešnih pogajanjih z vodstvom skupščine občine Ormož in milico, oziroma izraženih zahtevah, da se jim omogoči neoviran prehod na relaciji Središče ob Dravi – Ormož. Pri tem premiku je v naselju Gomila pri Kogu s ceste zavozil en tank, ki ga je JA nato tam pustila. Ta kolona je bila nato ustavljena v Presiki na območju SO Ljutomer.

Okoli 24.00 ure, dne 2.7.1991, je skupina miličnikov, v kateri je bil vodja varnostnega okoliša za Kog Franjo Bečan, pod vodstvom komandirja PM, opravila pregled zapuščenega tanka ob cesti na gomili pri Kogu. Ob tem sta bila iz tanka odnesena dva kompleta pribora s strelivom za strojnico. Strojnico so s tanka že pred tem odstranili domačini in smo jo miličniki prevzeli na sedežu Krajevne skupnosti Kog.

Ker se tankovska kolona v Presiki ni mogla prebiti, se je dne 3.7.1991 popoldan po isti relaciji vračala proti Središču ob Dravi. Pri tem je v naselju Gomila pri Kogu ponovno zdrsnil s ceste en tank in tam ostal. Okoliščine naknadnega uničenja tanka niso povsem pojasnjene, saj je imel poškodbo od protitankovskega orožja, vendar žrtev v tem tanku ni bilo. Tako je bil verjetno zadet po tem, ko je zavozil s ceste in je posadka tank že zapustila. Ta vojaška kolona je pri tem premiku, po tem ko so nanjo streljali pripadniki TO, streljala po civilnih objektih in jih več

poškodovala. Močneje je poškodovala tri objekte, ki so se tudi vneli in zgoreli. V tem času je bil na republiški ravni že sprejet dogovor, da se JA z vso tehniko umakne v vojašnice. To je bil razlog, da smo nato istega dne miličniki omogočili in varovali ponoven prihod JA z vlačilci za prevoz tankov po že omenjeni relaciji iz Središča ob Dravi do Gomile pri Kogu, kjer naj bi odpeljali tanka, ki sta tam ostala. Ob 18.00 uri je to zahteval oziroma nas je o tem obvestil poveljnik JA Prodanović ki je bil na ploščadi 8. MKT v Središču ob Dravi. Tja se je pred tem vrnila tankovska kolona, ki je naredila razdejanje na relaciji od Gomile pri Kogu – Kog – Vitan – Vodranci do Središča ob Dravi. Na relaciji, po kateri je vozila kolona po vračanju s Presike, so ostali trije tanki in en oklepni transporter. V tankovsko bazo JA v Središče ob Dravi je po odločitvi operativne skupine UNZ Maribor odšel komandir PM Ormož. Pri tem ga je spremljal civilist Ivan Kukovec iz Loperšic, bivši aktivni podčastnik v oklepnih enot. Imenovani je bil s komandirjem v tistem času pri tanku na Gomili pri Kogu. Kukovec ga je poskušal spraviti v pogon. Ker so domačini iz tanka izčrpali gorivo-nafto, tega ni bilo mogoče storiti. Kukovec je dal enemu od prisotnih domačinov, ki je bil pred leti tankist, navodila kako naj poskusi tank spraviti v pogon, saj je bilo treba nemudoma oditi v Središče ob Dravi. Ta poskus občana ni bil uspešen, kar se je ugotovilo kasneje. Na poti v tankovsko bazo sta imela prej navedena še spremstvo miličnika Jožeta Cvetka, ki je nato s službenim vozilom milice na čelu konvoja spremljal tankovsko kolono nazaj na Kog. V tankovski bazi je komandir starešinam JA pojasnil nevarnost pri vrnitvi konvoja na Kog. Pogovor je potekal s kapetanom JA Draganecem, ki je pri tem vztrajal in ponavljal, da ima ukaz, da vso vojaško tehniko JA vrne v vojašnico. V konvoju, ki se je nato vračal na Kog, je bil en tank "ralica". Spredaj je imel močan plug in dva vlačilca za prevoz tankov. Vozniki navedenih vozil so bili v civilnih oblačilih. Eni naj bi bili civilni mehaniki, zaposleni v JA, drugi pa v civil preoblečeni vojaki. Kapetan Draganac je ob odhodu konvoja zagrozil, da če se komu od njegovih vojakov kaj zgodi in če se konvoj ne vrne v bazo do 21.00 ure, bo naselje Središče ob Dravi zravnal z zemljo. Zaradi nevarnosti, da bi domačini zaradi tega, ker je JA prej uničevala objekte na tej relaciji, napadli konvoj, smo zaprosili predsednika Izvršnega sveta občine Ormož Vilija Trofenika, da je po radiu Ormož o tem, da mora JA po dogovoru, ki je bil sklenjen med R Slovenijo in JA, vso vojaško tehniko vrniti v vojašnice, seznanil domačine. Pri tem jih je pozval, naj ravnajo razumno in naj konvoju omogočijo vrnitev na Kog. Konvoj oziroma tank se je ob našem spremstvu in spremstvu

vojaškega predstavnika, ki je vedel, kje so njihova zapuščena vozila, in se je vozil skupaj s komandirjem PM, vrnil na Kog. Vlačilca za prevoz tankov sta bila prevelika in sta se ustavila na Vitanu, ker nista mogla nadaljevati z vožnjo zaradi preozke in preveč ovinkaste ceste.

Ob prihodu na Kog oziroma Gomilo pri Kogu so domačini vojake presenetljivo mirno sprejeli. Eni so jim ponudili celo pivo pri gostilni Na Bajzku. Oba tanka, ki sta ostala na Gomili pri Kogu, sta takrat že gorela in sta bila tako uničena. Komandir PM je vojaškega predstavnika peljal tudi do Presike, ker bi bilo od tam treba vrniti še en tank in en oklepni transporter, vendar mesta, kjer sta vozili ostali, zaradi noči in goste megle nista poiskala.

Umik drugih dveh tankov pa zaradi njunega uničenja ni bil mogoč. V času, ko je Kukovec dal domačinu navodila, kako naj spravi tank v pogon, in do našega ponovnega prihoda na kraj so občani pri poskusu, da bi drugi tank, ki je zavozil s ceste in ni bil poškodovan, spravili v pogon, le-tega vžgali.

Vojaki JA so iz tanka, ki je ob cesti obstal tisti dan, odstranili uničeno strojnico kot dokaz za polkovnika Draganca, da so tanki bili uničeni. Nato smo konvoj spremljali nazaj v tankovsko bazo v Središče ob Dravi. Predaja je bila tam opravljena brez zapletov.

Glede uničenja tankov na Gomili pri Kogu je treba omeniti dobro delo gasilcev. Tam sta bili pri tanku, ki so ga zanetili domačini, vsaj dve gasilski vozili, ki sta gasili goreči tank iz precejšnje bližine, kljub temu da je v njem vsake toliko časa eksplodirala granata. S tem so varovali objekt, ki stoji v bližini kraja, kjer je bil goreči tank, da se ogenj nanj ni razširil.

Tanka z Gomile pri Kogu sta bila nato po končani vojni razrezana in odpeljana kot staro železo. Tank in transporter s Presike pa je v uporabo prevzela TO. Naslednjega dne zjutraj, to je 4.07.1991, je JA z vso tehniko zapustila ploščad mejne kontrolne točke Središče ob Dravi in se vrnila v vojašnico v Varaždin. Dne 5.07.1991 smo se policisti v občini Ormož srečali tudi s pojavom vojnih ujetnikov, saj smo prijeli na območju Koga štiričlansko tankovsko posadko, ki so tam odkrili domačini in novinarji. Ujete vojake smo razorožili in jih predali v zapore. Tam so jih prevzeli strokovni delavci organov za notranje zadeve. Ti so vodili to delo, ki je bilo takrat v pristojnosti UNZ Maribor. S tem se je končala prisotnost pripadnikov JA na območju občine Ormož.

Če naredimo kratek povzetek vloge milice v občini Ormož v času vojne, je videti po naši oceni takole:

➤ glavno opravilo-varovanje ljudi in premoženja,

- tesno sodelovanje z občani, center za zbiranje vseh vrst informacij s terena;
- policija je bila glavni izvajalec preventivnih ukrepov (obveščanje ljudi, aktiviranje alarmov, organiziranje cestnih obvozov, koordinacija ukrepanja);
- pobude in sodelovanje pri postavljanju cestnih in železniških ovir oziroma barikad;
- varovanje lastnih objektov (MKT, stavba PM Ormož);
- pogajanja s pripadniki JA: Središče ob Dravi (4-krat) Ormož - most;
- sodelovanje s pripadniki TO;
- tesno sodelovanje z občinskimi strukturami: vodstvo občine, vodstvo NZ, CZ itd;
- sodelovanje s centrom za obveščanje;
- sodelovanje z oddelkom za obrambo, predvsem pri postavljanju ovir;
- permanentno operativno pokrivanje vseh pomembnih komunikacij (Ormož, Središče ob Dravi);
- tesno sodelovanje z radioamaterji, ki so imeli zelo dobro pokrit teren občine Ormož, pa tudi širše;
- nudenje pomoči NZ (usmerjanje, delitev orožja);
- nudenje pomoči pobeglim vojakom iz vojašnic JA in delo z vojnimi ujetniki;
- dokumentiranje delovanja JA (zbiranje dokazov o njenem početju, sodelovanje pri opravljanju ogledov in pri podajah kazenskih ovadb zoper storilce teh dejanj. Zoper polkovnika Berislava Popova so bile zaradi kaznivih dejanj vojnega hudodelstva zoper civilno prebivalstvo po 142. členu KZ SFRJ, ki so jih izvršile vojaške enote, katerim je on poveljeval na območju občine Ormož, podane kazenske ovadbe na TJT Maribor, enoti na Ptuju. (Postopek trenutno miruje, ker je Popov nedosegljiv).

Naše ključne ugotovitve:

- da smo v Ormožu s skupnimi močmi ljudi, oboroženih struktur (milice in TO), občinske politike in ostalih struktur uspeli JA ustaviti pri njenem pohodu na R Slovenijo (kljub temu da nismo imeli potrebnega, predvsem protiklepnega, orožja), ji zadati poraz (da nikoli ni prečkala ormoškega mostu) in ji dokazati, da ni nezaustavljiva. S tem smo na območja, kamor so bile ustavljene enote JA namenjene, pridobili

prepotreben čas za dobro organiziranje obrambe; enako pomembna pa je moralna vrednota, da se je TO v Ormožu JA postavila po robu z orožjem, saj je začeto delo nato bilo lažje nadaljevati;

- da smo zgoraj opisan uspeh dosegli brez človeških žrtev, brez večjih telesnih poškodb pripadnikov oboroženih struktur in občanov, kljub temu da so nevarnosti in grožnje, ki bi te lahko povzročile, bile zelo velike in
- da je med aktivnimi in rezervnimi miličniki vladala izredna stopnja pripravljenosti za delo, predanost delu, kar je z besedami težko opisati. To lahko kot poveljujoči v takih razmerah samo občutiš. Ves ta notranji motiv in zagon nam je omogočal, da smo lahko vzdržali napore dolgega dneva, tudi po 20 in več ur na dan;
- da smo bili pri delu deležni ogromne pomoči občanov, delovnih organizacij, institucij, Rdečega križa in podjetij. Iz popisa smo prevzeli veliko vozil, predvsem tovornih in terenskih, brez katerih ne bi mogli opravljati svojih nalog. Posebej moram tu omeniti delavce blagovnice Tima v Ormožu, ki so s svojo odlično oskrbo miličnikov s hrano, kjer koli smo delovali, ogromno pripomogli k našemu, za tiste razmere dobremu, počutju. Vsem navedenim in morebiti še komu gre tako za vse opravljeno v občini Ormož v času vojne ogromna zasluga, brez katere konec te ne bi bil takšen kot je bil.

Zgornji opis je narejen na podlagi naslednjih dokumentov:

- depeše PM Ormož, št. 01-38/676, z dne 13.7.1991, o kronološkem pregledu dogajanj v občini Ormož;
- depeša PM Ormož, št. 01-38/680, z dne 14.7.1991, o informaciji o minulih dogodkih;
- pripravljeno gradivo Jurija Fermeta z dne 20.10.1992 za "Posvet in razgovor o lanskoletni vojni – gradivo";
- gradivo "Policija", ki ga je v letu 1992 pripravil komandir PP Ormož Jurij Ferme.

Ernest Pleh

DIVERZANTSKI VOD TO ORMOŽ V VOJNI ZA SLOVENIJO

Diverzantski vod je v časih vojne za Slovenijo odigral pomembno vlogo kot izredno aktivna enota v mestu Ormožu in njegovi okolici. Vsi pripadniki tega voda so bili polni samozavesti, domoljubja ter pripravljeni vztrajati v obrambi mesta. Prepričani so bili v pravilnost, pravičnost in tudi uspeh svoje odločitve in odločitve celotnega slovenskega naroda. Kot je napisal Janez J. Švajncer: "Hvala usodi, ki me je postavila v naš čas, v našo vojno in stoletni uresničeni sen slovenskega naroda – v Slovensko vojsko." Ponosni so, da so sodelovali pri ustvarjanju naše slovenske države, da so bili tu ter s svojo prisotnostjo in trdno odločnostjo dali vedeti okupatorju, da nam naše samostojnosti ne more vzeti več nihče!

Diverzantski vod TO Ormož se je kot samostojna enota OŠTO že v osemdesetih utrdil kot vojaški kolektiv in dosegal zelo dobre rezultate na področju usposabljanja in pripravljenosti. Za pripravljenost je prejemal ocene "zelo dober", prav tako je bila splošna ocena strelske izurjenosti zelo dobra, o čemer pričajo letna poročila o pripravljenosti OŠTO Ormož. Vsebine usposabljanja voda so bile, skladno s takratno zamisljivo obrambe, usmerjene v osvajanje znanj in veščin za oviranje hitrega napredovanja nasprotnika z inženirskimi sredstvi ob uporabi diverzantske taktike. Vod je bil kadrovske popolnjen z ljudmi z območja celotne občine Ormož, saj je bilo treba kljub zahtevi po hitrem odzivu pripadnikov na mobilizacijo, treba upoštevati poklicna znanja s področja gradbeništva in usposobljenost za vojaško specialnost inženirstvo.

Sočasno s prihajajočimi družbenimi spremembami v Sloveniji konec osemdesetih in s preoblikovanjem Teritorialne obrambe Slovenije je doživel spremembe tudi diverzantski vod. Na kadrovske področju je prišlo do postavitve mlajših pripadnikov. Spremembe so nastale tudi v organizacijski strukturi, saj je prejšnjo organiziranost voda v štirih diverzantskih skupinah nadomestila struktura treh oddelkov, zmanjšalo pa se je tudi število pripadnikov voda, kar je kazalo na spremembe pri uporabi enote.

Diverzantski vod je bil vpoklican na vojaške vaje že veliko časa pred vojno. Priprave in usposabljanje enote so bile dobro načrtovane in tudi dobro izvedene. Urili so se v streljanju z različnim pehotnim orožjem, v borilnih veščinah pod skrbnim nadzorom

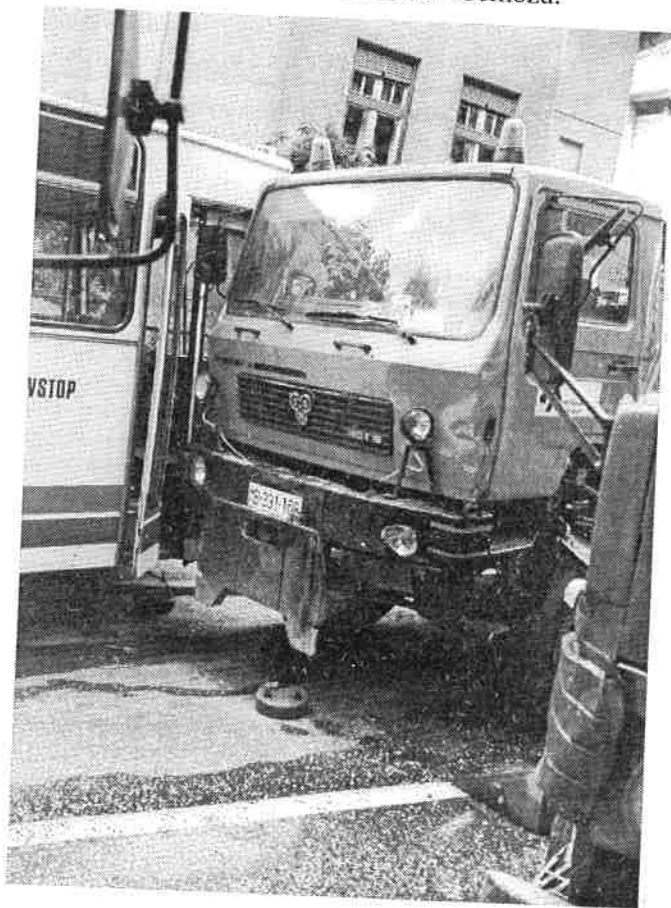
inštruktorjev iz kluba borilnih veščin iz Ormoža. V tem času so tudi utrjevali veščine za izvajanje različnih inženirskih in minerskih nalog in še bi lahko našteval. Od drugih enot TO na območju občine Ormož se je diverzantski vod razlikoval tudi po oborožitvi. Pripadniki te enote so bili oboroženi z za tiste čase strah vzbujajočimi puškami SAR 80 (tuje proizvodnje), s čimer so med ljudmi krepili zaupanje v novo slovensko vojsko. Pripadnikom voda je takšen odnos ljudi do njihove enote odtehtal napore in čas, ki so ga vložili v urjenje.

V obdobju priprav na vojno je poveljevanje vodu prevzel poročnik Darko Kosi, pod njegovim vodstvom so v vojni sodelovali pripadniki: Ivan Belec, Avgust Borko, Jožef Brumen, Marjan Cizerl, Milan Hedžet, Mirko Kosi, Stanislav Kosi, Danilo Kovačec, Boris Kovačič, Branko Kuharič, Ernest Pleh, Milan Pšak, Branko Rajh, Robert Rubin, Franc Sovič, Alojz Škorjanec in Hinko Šoštarič.

Neposredno pred vojno je diverzantski vod dobival vse več splošnih nalog, ki jih je bilo treba opraviti zunaj območja občine Ormož. To je kazalo na uresničevanje nove organiziranosti teritorialne obrambe v Sloveniji, ki je formalno prenehala biti "občinska vojska". Za potrebe pokrajinskega štaba v Mariboru je bil diverzantski vod iz Ormoža poslan v Pekre in na Malečnik. V času pekrskih dogodkov so si ogledali in tudi zavzeli predvidene ognjene položaje ob objektih tega centra proti stari žagi ter si delno uredili položaje. Bili so pripravljeni na morebitno intervencijo in hkrati zavarovanje tega učnega centra. Pozneje so bili premeščeni v določene objekte na Malečniku z namenom varovanja pokrajinskega štaba v Mariboru in tovarne TAM, v katerih so bila vojaška vozila, ki jih JLA še ni prevzela. Na Malečniku so se pripadniki diverzantskega voda ob naklonjenosti domačinov prepričali o široki podpori prebivalstva teritorialni obrambi. Ko so se razmere nekoliko umirile, je bil vod premeščen v Ormož, kjer si je uredil možnosti za bivanje in delo na lokaciji ribiškega doma. Tudi na tej lokaciji so nadaljevali z usposabljanjem in urjenjem ter s tem zagotavljali hitro dosegljivost in zavidljivo raven bojne pripravljenosti.

Na dan bojov v Ormožu, 27.06.1991, je diverzantski vod dobil nalogo okrepiti in z minami opremiti

barikado v središču Ormoža pri blagovnici TIMA. Barikado, ki je bila sestavljena iz tovornjakov, gradbenih strojev in avtobusa, so pripadniki diverzantskega voda okrepili s protitankovskimi minami, nato pa so se vrnili v bazno območje pri ribiškem domu, kjer so bili v pripravljenosti za morebitno intervencijo in obrambo mesta. Medtem se je Ormožu bližala močnejša oklepno mehanizirana kolona po cesti iz Varaždina, Ormož pa so ves čas preletavala nasprotnikova letala in helikopterji. Nenehno je grozil napad iz zraka ter možnost desantiranja in zavzetje mostišča v Ormožu.

Protioklepne mine v barikadi so učinkovito ustavile nasprotnika

Naenkrat je prišel ukaz za hiter premik na vrh hriba v mestnem parku nad gostilno Grivec. V trenutku so pobrali vso bojno opremo in strelivo ter v teku zavzeli predvidene položaje. Premik diverzantskega voda je bil izredno hiter, odločen ter usklajen, kar je bil rezultat zelo dobre izurjenosti pripadnikov voda ter visoke stopnje motiviranosti. Tako se je diverzantski vod pridružil enotam, ki so branile most čez Dravo in mesto Ormož pred napadi z južne strani. Na mostu je bila pripravljena barikada iz raznih delovnih strojev ter tovornjakov, vse skupaj pa se je še okrepilo s tovornjaki, ki so se ustavili pred barikado. Branilci Ormoža so bili izpostavljeni močnemu ognju iz

tankovskih cevi. Po njih so padali kosi pločevine, opeke in razni drobcji zadetih objektov. Celotno območje obrambnih položajev ob mostu je bilo zavito v gost dim, ki se je vil iz barikade.

Nasprotnikove enote so večkrat poskusile priti čez most in premagati barikado. Med temi poskusi so sile JLA s hrvaške strani nenehno obstreljevale položaje enot TO v obrambi ter objekte v območju mostu in v mestu. Tako so uničili vsa vozila in stroje v barikadi na mostu, kljub temu pa barikade niso razbili in premagali. V prizadevanjih za sprostitev prehoda čez most je nasprotnik zadel objekt Grivec in grad.

V Ormož je vdrla močna oklepna enota JLA, ki jo je učinkovito ustavila barikada, to pa so z minami okrepili pripadniki diverzantskega voda v Ormožu (Vse foto Hozyan)

Zaradi prodora nasprotnikovih sil po cesti iz Središča ob Dravi se je diverzantski vod premaknil na nove položaje, tokrat v območje barikade v središču mesta pri TIMI, z nalogo preprečiti preboj nasprotnika v smeri središče mesta - železniška postaja ter s tem okrepiti sile branitelja v območju mostu s severne strani in s tem celotno barikado na mostu. Iz Središča ob Dravi se je približevala kolona tankov, ki je hitela na pomoč silam JLA na mostu, s ciljem prebiti se v center mesta ter omogočiti varen prehod kolone na drugi strani mostu. Po zavzetju položajev v centru mesta so se branilci Ormoža soočili z močnim nasprotnikom. V Ormož je po cesti Središče ob Dravi vdrla oklepna kolona (več tankov T-55 in oklepnih transporterjev), vendar so se morali ustaviti pred barikado v križišču Kolodvorske ulice in Ptujске ceste (pri TIMI). Dogodki, ki so sledili, so se odvijali po že znanem scenariju: pozivi (iz varnih oklepnikov) za odstranitev barikade, poziv k pogajanjem, grožnja, demonstracija sile... Zvoki močnih motorjev oklepnikov in dim, ki so ga očitno namenoma spuščali iz tankov, je še dodatno obremenjeval razmere, vendar so branitelji (pripadniki TO in milice) ostali

na svojih mestih. Prav tako se niso z ulic umaknili številni civilisti, ki so, ne glede na nevarnost, protestirali zoper prisotnost pripadnikov JLA v mestu. Kmalu je prišlo do konflikta med vojaki agresorja in Ormožani, kar je pripeljalo do streljanja iz pehotnega ter tudi protioklepnega orožja. Po mestu je začelo doneti in zvok strelnega orožja se je odbijal po ulicah. V tem streljanju je bilo ranjenih nekaj civilistov ter oficir JLA. Vsi so bili strokovno oskrbljeni ter prepeljani na zdravljenje v ptujsko bolnišnico. Kljub temu pripadniki JLA niso opustili poskusov, da bi prebili ali zaobšli barikado. Tako je tank zapustil kolono na Kolodvorski ulici in se napotil na Ptujsko cesto, kjer ga je s protioklepno orožjem Armbrust zadel ter poškodoval pripadnik TO Ljutomer. Med tem je poveljniku tanka, ki je za trenutek pogledal iz njega, izpadla oficirska torbica in se zataknila na njegovem oklepu. Dva civilista sta požrtvovalno izmaknila to torbico s pomembnimi podatki o načrtih enote JLA in jo predala pripadnikom milice v Ormožu.

Tudi barikada pri TIMI je vzdržala vse poskuse preboja. Ker pripadniki JLA niso izpolnili naloge, v mestu pa je postalo prenevarno, se je kolona pripravila na umik. Pri odhodu so pripadniki JLA pokazali ves svoj balkanski temperament, saj so ulice napolnili z gostim dimom ter pri izmiku streljali iz tanka v barikado, kar je ogrozilo civiliste in branitelje na položajih, v centru mesta pa povzročilo veliko škodo.

Po izmiku kolone JLA iz Ormoža so se pripadniki diverzantskega voda premaknili na naslednje položaje v rajon Mestna graba, saj je bila velika verjetnost desantiranja nasprotnika na tem področju. Pri premiku je bil na njih v rajonu Skolibrove ulice odprt ogenj iz strelnega orožja, kar še danes ni pojasnjeno. Položajem v Mestni grabi je sledil premik na Hajndl, kjer so se pripadniki diverzantskega voda popolnili s strelivom in z ročnimi bombami ter se skladno z ukazom vrnili v Ormož. Dodeljeni so jim bili novi položaji v rajonu Lešnica in naloga za bojno delovanje v primeru napada nasprotnika na Ormož iz katere koli smeri. S položajem na območju Lešnice se je diverzantski vod zaradi slabega vremena in na podlagi ukaza nadrejenih umaknil k Tomažu pri Ormožu, kjer so jih predstavniki NZ KS Tomaž prenočili in zjutraj nahranili. Naslednje jutro je bila enota premeščena nazaj v Ormož, kjer je dobila nalogo varovanja mesta, barikad, in objektov poškodovanih ob spopadu z oklepno enoto JLA. Za izvajanje teh nalog se je vod namestil v Pušencih, na območju kmetije Pšak. S tega območja so odhajali v nadzor komunikacije Ljutomer – Ormož ter

komunikacije Središče ob Dravi – Ormož. Pripadniki voda so izvajali redne obhode območja, varovali določena križišča ter center mesta Ormoža. Istočasno so pričeli z najnujnejšimi ukrepi za obrambo mesta pred morebitnim prodorom nasprotnika. Ormož je bil ponovno ogrožen, ko je kolona tankov prodirala po cesti iz Središča ob Dravi, vendar so dosegli le rajon Kravjak, kjer so bili z ognjem branilce v Ormoža zaustavljeni in odbiti.

Po teh dogodkih so se razmere v Ormožu umirile. Diverzantski vod je ob izvajanju rednih aktivnosti posvečal pozornost možnosti desanta, zato so urili aktivnosti za protidesantni boj in večkrat zavzeli različne predele možnih desantov v neposredni bližini mesta.

Ko Ormoža ni več neposredno ogrožala JLA, je prišlo do nepredvidenega zapleta. Na avtobusu v barikadi pri blagovnici TIMA so popustile zavore, zaradi česar je vozilo zapeljalo na protioklepne mine, ki so bile nameščene pod kolesi. Grozila je eksplozija in prava katastrofa za mesto. V diverzantskemvodu je bila oblikovana skupina, ki je v sodelovanju s pripadniki drugih enot TO odstranila vse protioklepne mine iz barikade v centru mesta.

Ob demobilizaciji diverzantskega voda v enoti ni bilo posebej prijetno. Častniki iz Obm. ŠTO Ljutomer so pripadnike razorožili in enoto razpustili. Pripadniki so vsak s svojimi mislimi odšli domov. Pričakovali so, da se bo vsaj kak predstavnik občine poslovil od uspešnega voda, ki v času vojne ni utrpel izgub in je bil od prvega vpoklica pa vse do končne zmage dejaven, poleg tega pa so vsi verjeli, da vojne še ni konec. Mnogi so se z mešanimi občutki vračali v staro okolje, polno negotove prihodnosti, vendar v upanju, da vse odrekanje in žrtvovanje ni bilo zaman.

Viri:

- Poročilo o bojni pripravljenosti enot TO občine Ormož za leto 1988, številka VT SZ 23/11-88,
- november 1988,
- Obrazložitev predloga za bojni znak Ormož, številka 34/10-2001, z dne 11. 10. 2001.

Povzetek

Iz opisa delovanja diverzantskega voda je razvidno, da je bila ta enota zelo aktivna v obdobju priprav na vojno, v obdobju vojne za Slovenijo ter tudi v času po vojni vse do razpustitve. Skupaj z drugimi enotami TO in milice so dali pomemben prispevek za končno zmago. Boji v Ormožu so s preprečitvijo prodora enot JLA preko mostu upočasnili agresorja, ga delno

izčrpali in omogočili enotam TO in milice več časa za pripravo bojnih aktivnosti. Zaustavitev nasprotnika v Ormožu je imela tudi psihološki in motivacijski učinek, saj je bilo iz teh uspehov TO in milice razvidno, da vsemogočna JLA ni nepremagljiva, kar se je pozneje pokazalo tudi na drugih območjih, kjer je JLA doživela še več neuspehov, in pri tem utrpela tudi izgube v živi sili in materialnih sredstvih.

Vinko Štefančič ml.

VOD TO ORMOŽ PRI VAROVANJU BARIKADE POD HUMOM

Nekaj spominov in razmišljanj poveljnika voda TO Ormož na dan pred spopadom, udejstvovanje pri varovanju in dogodki po razbitju barikade jugovojske. Poveljnik Štefančič je s prispevkom nastopal na okrogli mizi ZRVS 1992. leta.

26. junija zjutraj, vojna bo. Zadnjič sem bil na vajah pred sedmimi leti v Mariboru, takrat sem končal kariero v JLA, kjer sem bil komandir voda protioklepnih topov 100mm T-12. Po usposobljenosti sem bil komandir voda protioklepnih topov. Ljudi v Teritorialni obrambi nisem poznal in nisem veliko vedel o pehotnih nalogah. Moja enota je bila skupaj z vodom PDD v gasilskem domu na Hardeku. Zares gre, sem sklepal po velikem kupu municije in orožja, ki smo ga imeli. Na položaje smo šli v Kravjak pod Humom, to je na območju druge barikade med Središčem in Ormožem. V barikadi sta bila dva tovornjaka: Ogradov prikoličar TAM, naložen z gramozom, in tatra. Počutili smo se sami, zapuščeni, saj smo bili praktično brez zvez z ostalimi enotami Teritorialne obrambe. Od nadrejenega poveljstva je prišel ukaz, da moramo zapreti cesto, kar smo tudi storili, vendar je bilo nerodno, da so istočasno zaprli cesto tudi v Ormožu in s tem prekinili promet. Tako nismo postavili kakšne večje barikade. Kar čakal sem še na kakšen kamion, ki bi ga lahko postavili v barikado. Barikade, v kateri sta bila le dva tovornjaka, nismo minirali. Na položaju je bilo 24 pripadnikov voda TO Ormož, oboroženi smo bili s pehotnim orožjem, edina protioklepna sredstva, ki smo jih imeli na voljo, sta bili dve polavtomatski puški s tromblonom. Jaz sem kolikor toliko poznal tanke, saj sem se v JLA uposobil za boj proti njim s topom T-12, to je velik top, ki je bil kos tankom, polavtomatska puška pa..., zato si brez protioklepnih sredstev na tanke nisem upal iti. Na naše položaje so drveli 4 tanki. Pomislil sem, drugo je, če imaš protitankovske mine, ki jih postaviš, in se umakneš. Jaz pa sem imel

Danes se Ormožu ne pripisujejo ta vloga in vsi ti uspehi, kot bi mu pripadala. Krivica je v še vedno ne dovolj podrobno raziskanih dejstvih, pa tudi v tem, da zgodovino Ormoža pišejo in ustvarjajo vsi drugi samo ne tisti, ki so takrat bili tu in vse to doživeli.

Naj ne bo nikoli pozabljeno!

24 mož in dva tromblona, s tem si enostavno nisem upal na tanke. Saj smo vedeli, če so zrušili barikado v Središču, potem nasprotnik misli čisto resno, mi pa... nismo bili opremljeni niti za demonstriracijo sile, kaj šele... Tudi na pogajanja z nasprotnikom nisem hotel iti. Bil sem v dvomih, ali tiste tri oficirje, ki so bili na tankih, postreliti... Imel sem dva puškomitraljeza, kaj pa potem, kako bo delovala posadka v oklepu... Zaseda je bila po pehotnih pravilih korektno postavljena, toda na naše položaje so drveli tanki. Tu ukaza za streljanje nismo imeli, nasprotno, še od zjutraj smo imeli ukaz štaba iz Ljutomera: "Če ne streljajo, ne streljati." Razmišljal sem, če so ti trije oficirji pustili, da se umaknejo pripadniki voda TO Središče, kako bodo ravnali ob naši barikadi.

No, po prvih šokih, to so bili šoki, sem razmišljal, kaj je zmaga. Zame je bila zmaga, da nismo imeli izgub, da ni bilo panike, da smo ostali v skupini.

Čeprav je bila volja za boj, bili smo izenačeni po številu mož, njih je bilo toliko kot nas. Le da so bili oni v oklepu, mi pa v gozdu. Potem sem ukazal umik, saj v tem spopadu nismo imeli možnosti. Ne bi rekel, če bi nasprotnik nastopal s pehoto, ne, boj proti oklepni enoti v teh ozkih dolinah, to bi bilo zelo neumno.

Po umiku s Kravjeka smo šli na rob terase (na njive ob skladišču Zarje do potoka) v Pušencih, kjer smo bili zadolženi za intervencijo proti napovedanemu helikopterskemu desantu na Ormož.

Kasneje, ko sem poslal izvidnico, kjer smo se pri TSO srečali z vodom PDD komandirja Ivana Kuhariča, smo ponovno vzpostavili stik s poveljstvom v Ljutomeru.

Napaka je bila, da smo bili poslani proti oklepni enoti brez protioklepnih sredstev, glede na nasprotnikova sredstva smo zelo slabo postavili barikado, bila je premalo čvrsta. Kasneje smo postavili še eno, tokrat

iz hlodov. To je bila dobra barikada, vendar je nismo mogli braniti, dokler nismo dobili dovolj učinkovitega protioklepnega orožja. Če bi se odločil za obrambo barikade brez učinkovitih protioklepnih sredstev, bi po nepotrebnem izpostavil svoje ljudi. Kasneje, ko smo dobili protioklepno orožje ročne raketomete ZOLJA, se je začela bojna sreča obračati nam v korist.

Povzetek

Kot strokovnjak za protioklepno topniško bojevanje, ki sem ga opravil na služenju vojnega roka, sem dobil v civilstvu - v TO v Ormožu - nalogo poveljnika

pehotnega voda, s katerim sem pozneje varoval barikado pod Humom - v Kravjeku. Enoto sem zelo slabo poznal in tudi oborožitev ni ustrezala zadanim nalogam, saj smo bili oboroženi samo z lahkim pehotnim orožjem. Po preboju agresorja smo se umaknili na novo lokacijo bliže mestu, da smo bili dosegljivi v primeru napovedanega desanta na Ormož. Kmalu zatem sem vzpostavil zvezo s PDD in poveljstvom v Ljutomeru. pozneje smo dobili protioklepno oborožitev, morala pripadnikom TO se je s tem občutno dvignila in tudi vojna sreča se je obrnila.

Vod TO Ormož ob koncu osamosvojitvene vojne /foto Hozyan/

Miran Fišer

USTANOVITEV OBMOČNEGA ZDRUŽENJA VETERANOV VOJNE ZA SLOVENIJO ORMOŽ

Uvod

Na območju občine Ormož je vse od ustanovitve Teritorialne obrambe, leta 1968, deloval Občinski štab Teritorialne obrambe. Organizacijska struktura Teritorialne obrambe občine Ormož je bila precej stabilna, v dobrih dvajsetih letih obstoja je doživela le nekaj opaznejših preoblikovanj, intervali med njimi pa so sovpadali s povprečno dobo razporeditve

posameznega vojaškega obveznika. Preoblikovanje, ki je bilo izvedeno sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja, je dalo enotam TO občine Ormož nekaj značilnosti, med temi so bile najvidnejše:

- enote TO so bile majhne, praviloma moči voda,
- prevladujoč je bil krajevni način popolnjevanja enot,
- starost vojaških obveznikov enot TO je bila praviloma izenačena,

- mobilizacijska zbirališča enot TO so bila v neposredni bližini kraja bivanja obveznikov,
- usposabljanja, ali tako imenovane orožne vaje, so bila praviloma v območju prebivanja obveznikov.

Te značilnosti so usodno vplivale na čvrstost vojaških kolektivov enot TO in relativno dobro izurjenost posameznikov in enot v celoti.

Nekaj podobnega je veljalo tudi za druge strukture sistema obrambe in zaščite na območju občine Ormož, ki so delovale za potrebe Teritorialne obrambe Ormož, kakor tudi za dolžnostne enote zaščite in reševanja v občini Ormož.

Družbene spremembe, ki smo jim bili priča v Sloveniji konec osemdesetih let prejšnjega stoletja, so prinesle radikalne spremembe na obrambnem področju, tudi na območju občine Ormož. Pripadniki Teritorialne obrambe in drugih delov obrambnega sistema v občini Ormož so najbolj občutili organizacijske spremembe, ki so se zgodile tik pred vojno. Še zadnje priprave na vojno so opravili v okviru OŠTO Ormož, leta 1990 pa se je zgodila nova "regionalizacija", v kateri je območje Ormoža prešlo iz Podravja v Pomurje, zato so Ormožanom v vojni poveljevali iz 73. Obm. ŠTO, ki je imel sedež v Ljutomeru. Nova poveljniška struktura ni uspela vzpostaviti pristnih odnosov in potrebnega zaupanja, vsaj v najburnejših dneh vojne, ko bi to bilo najnujnejše. Prav tako so imeli pripadniki enot TO z območja občine Ormož občutek zapostavljenosti tudi v času po vojni, saj je štab iz Ljutomera zelo skoparil s pohvalami in z odlikovanji. Samo en pripadnik enot TO z območja občine Ormož je bil odlikovan na predlog 73. Obm. ŠTO, kar je v grobem nasprotju s prispevkom pripadnikov enot TO v spopadih na območju občine Ormož. Ker se tudi v letih po vojni odnos do veteranov z območja občine Ormož ni bistveno spremenil, je dozorevala želja in potreba po območni organiziranosti združenja veteranov, ki je že delovalo na pokrajinski ravni.

Pobuda za oblikovanje OZVVS v Ormožu

Pobuda za ustanovitev Območnega odbora združenja veteranov vojne za Slovenijo Ormož je izvirala iz hotenja in potreb udeležencev vojne za Slovenijo 1991 v Ormožu, saj je bil spomin na to, da smo v Ormožu ostali brez vodstva TO tik pred vojno, še zelo živ in boleč. Odločilno vzpodbudo pa je dalo predsedstvo Pokrajinskega odbora ZVVS za Vzhodno Štajersko v Mariboru leta 1994. V pokrajinskem odboru ZVVS so iz Ormoža delovali Miran Fišer, Bojan Rajh in Mirko Novak. Za pripravo ustanovnega zbora veteranov je bil oblikovan iniciativni odbor, ki

ga je vodil Miran Fišer, ob njem pa so delali še Marta Peršak, Bojan Rajh, Mirko Novak, Marijan Premuš, Ivan Kuharič in Danilo Siviloti.

Iniciativni odbor je pripravil vse normativne, programske in kadrovske podlage za ustanovitev Območnega odbora ZVVS Ormož na eni strani, na drugi strani pa je preko medijev javnega obveščanja Radio Ormož, Ptujski tednik, CTV Ormož - sprožil širšo aktivnost seznanjanja javnosti o ustanovitvi Območnega odbora ZVVS Ormož. Ob sodelovanju Sekretariata za obrambo Ormož je bil vsak udeleženec vojne seznanjen s statutom ZVVS, cilji nove veteranske organizacije, njenim pomenom in nalogami. Tako je vsak udeleženec vojne prejel prijavnico in preprosto pojasnilo o načinu včlanitve v ZVVS. Iniciativni odbor je delal od oblikovanja v septembru 1994 do ustanovnega zbora veteranov, 23. junija 1996 v Ormožu.

Ustanovitev OZVVS Ormož

Ustanovni zbor OZVVS Ormož je bil izveden 23. junija 1996 med 18. in 19. uro v dvorani PGD Ormož. Udeležilo se ga je 17 ustanovnih članov, med njimi Miran Fišer, Mirko Novak, Ivan Kuharič, Bojan Rajh, Ernest Pleh, Ivan Švajgl, Jožek Kosi, Aleksander Štampar, Branko Jovanovič, Jože Trstenjak, Boris Cizerl, Maks Horvat, Franc Hergula, Franc Puklavec, Marjan Premuš, Franc Ploier in Vito Pajek. Med gosti ustanovnega zbora je bil predsednik Pokrajinskega odbora ZVVS za Vzhodno Štajersko Vladimir Maher ter urednica Radia Ormož Aljoša Vodnik.

Delovno predsedstvo ustanovnega zbora veteranov

Ustanovni Zbor veteranov je vodilo delovno predsedstvo v sestavi Bojan Rajh, Ivan Kuharič in Ernest Pleh.

Zbor veteranov je obravnaval poročilo o delu Pokrajinskega odbora ZVVS, ki ga je podal Vladimir Maher, in iniciativnega odbora ZVVS Ormož, ki ga je podal Miran Fišer.

Na zboru so soglasno izvolili vodstvo OO ZVVS Ormož:

- predsednik Miran Fišer,
- podpredsednik Aleksander Štampar
- tajnik Bojan Rajh in
- člane odbora:
- Marko Kočevar,
- Roman Kralj ter
- Marijan Premuš

V komisijo za nadzor so bili izvoljeni:

- predsednik Ivan Kuharič,
- članica Zdenka Golob in
- član Boris Cizerl.

V častno razsodišče

- predsednik Mirko Novak,
- članica Marta Peršak in
- član Vito Pajek

Ustanovni člani na zboru veteranov

Sprejet je bil sklep o ustanovitvi OOZVVS Ormož, sprejeta so bila pravila OZVVS in program dela za naslednje obdobje. Težišče programa je bilo posvečeno izvajanju aktivnosti za vključevanje udeležencev vojne za Slovenijo v ZVVS ter zagotavljanju pogojev za hranjenje gradiva o pripravah in poteku vojne na območju občine Ormož. Posebno skrb so namenili seznanjanju širše javnosti z manj znanimi dogodki in vlogo posameznikov v poteku priprav na vojno in v vojni. Prav tako so načrtovali udeležbo in sodelovanje na spominskih

svečanostih ob obletnicah dogodkov vojne za Slovenijo 1991 ter aktivnosti za ovrednotenje zaslug članov OO ZVVS Ormož in pripravo predlogov za odlikovanja in priznanja za primere, ko so bili Ormožani prezrti. Na področju krepitve veteranske organizacije so posvetili vso skrb negovanju dobrih odnosov med veterani in krepitev njihove pripadnosti vojni enoti, v kateri so služili leta 1991. Enako skrb so namenjali vzpostavitvi dobrih odnosov s slovensko vojsko in policijo ter drugimi veteranskimi organizacijami, ki so delovale na območju občine Ormož.

Po zaključku ustanovnega zbora veteranov je delegacija OO ZVVS Ormož položila cvetje k spominski plošči na mostu čez reko Dravo v Ormožu.

OO ZVVS Ormož ob svoji ustanovitvi ni imela lastnih prostorov, zato je bil naš prvi naslov na Sekretariatu za obrambo v Ormožu, kjer smo hranili vso dokumentacijo odbora.

Delegacija OO ZVVS Ormož: Ivan Kuharič, Boris Cizerl in Jožek Kosi pri polaganju cvetja k spominski plošči na ormoškem mostu (vse foto Hozyan)

Sklepne misli

Od ustanovitve leta 1996 na območju občine Ormož deluje Območno združenje veteranov vojne za Slovenijo Ormož, ki je domoljubno, nestransko, nepridobitno in nevladno društvo. V njem se združujejo udeleženci in udeležence priprav in vojne za Slovenijo, ne glede na to, ali so v dogodkih za ohranitev samostojne in neodvisne Republike

Slovenije v obdobju od 17. maja 1990 do 26. oktobra 1991 sodelovali prostovoljno ali kot obvezniki. V vrste OZVVS se skladno s pravili te veteranske organizacije vključujejo posamezniki, ki so bili angažirani: v manevrski strukturi narodne zaščite, v enotah Teritorialne obrambe, v upravnem organu za obrambo, v organih za notranje zadeve, v narodni zaščiti, v gasilskih enotah in štabu civilne zaščite ali pa so bili zaposleni v podjetjih in institucijah, ki so izvajale naloge civilne obrambe.

Značilnosti, ki so nedvomno povezovale pripadnike enot TO v času vojaške razporeditve, se v veteranski organizaciji niso potrdile kot vrednota, zaradi katere bi se večina udeležencev vojne želela včlaniti in negovati tovarštvo, nastalo v vojni. Če so bili pripadniki enot TO zadovoljni z razporedom v male vojaške enote v neposredni bližini kraja bivanja obveznikov in so se med seboj dobro poznali in si zaupali, tega ne najdemo med motivi za vključevanje v ZVVS. Nekdaj čvrsta pripadnost enoti in zaupanje poveljniku se je v letih po vojni izgubila enako, kot je uplahnilo voditeljstvo rezervnih častnikov, ki so bili na čelu enot TO do vojne in so svojo vlogo opravljali tudi v času vojne. Zagotovo bi lahko našli del odgovora s proučevanjem vpliva družbenih sprememb, ki so obrambno področje, ki je v času pred vojno veljalo za splošno in ljudsko, lojalnost na področju izpolnjevanja obrambnih dolžnosti pa za vrednoto državljana. Odgovore bi morali iskati tudi v stopnji razočaranja udeležencev vojne nad enostransko prisvojitvijo "vojnih zaslug". 73. Obm. ŠTO Ljutomer je večino odlikovanj podelil poklicnim pripadnikom TO, na rezerviste pa so pozabili. Nekaj takšnega je že pred vojno napovedovalo dejstvo, da nova poveljniška struktura 73. Obm. ŠTO ni uspela vzpostaviti pristnih odnosov in potrebnega zaupanja, kar je že takrat pri Ormožanih vzbujalo občutek

zapostavljenosti. Vendar so to pojavi, ki jih ne more reševati posameznik, zato se raje umakne že ob prvem neuspehu, oziroma neprijetni izkušnji.

Predsednik PO ZVVS Vzhodno Štajerske Vladimir Maher na ustanovnem zboru veteranov

Več možnosti za izhod iz labirinta neporavnanih računov v preteklosti ima ZVVS, ki pa se bo morala odzvati s sodobnimi in članom prilagojenimi programi ter metodami dela. Pri iskanju svoje vloge bo morala ZVVS najti organizacijsko obliko delovanja, ki bo blizu interesom veteranov in ne bo nujno preslikava vojaške organiziranosti iz časa osamosvojitvene vojne. Svojo nalogo bosta morali na tem področju izpolniti tudi država in lokalna skupnost (ali njeni dediči), ki sta leta 1991 v okviru zakonskih možnosti, s pozivi na vojaške vaje, pošiljali fante in može v vojno. Ne smemo pozabiti, da je večina udeležencev vojne za Slovenijo 1991 spoštovala obrambne ukrepe novonastale R Slovenije. To so nedvoumno potrdili z odzivom na vpoklic in aktivnim sodelovanjem v vojnih dogodkih leta 1991.

Franc Krnjak

RUDOLF MAISTER - VOJANOV

Vojskovodja, general, rodoljub-Slovenec, estet, pesnik, slikar-krajinar in bibliofil

Ob 130. obletnici rojstva in 70. obletnici smrti je prav, da se tudi v našem glasilu spomnimo velikega slovenskega rodoljuba Rudolfa Maistra. Pravzaprav je general Maister kar tesno povezan z našo Prlekijo, še posebno z ormoškim koncem. Namreč, lepo število naših fantov je ugodno sprejelo Maistrov klic za

domovino v najtežjih trenutkih obstoja slovenstva, še posebej slovenskega štajerstva. Z ormoškega konca je sodelovalo pri bojih za severno mejo 1918-19, po nam znanih podatkih iz zbornika "Boji za severno mejo...", 145 fantov. Na te se je general Maister lahko nadvse zanesel, saj so bili prekaljeni v raznih bojih od Galicije, Soče, Tirolske-do Piave. Spisek vseh Maistrovih borcev z ormoškega področja, kot sem ugotovil, pa ni popoln. Med drugim manjka tudi odličen rodoljub, duhovnik v Šentilju, Anton Ravšl iz

Središča ob Dravi. Ko je njegov prednik, šentiljski župnik, Evald Vračko govoril leta 1918 v Mariboru na Glavnem trgu, je bil Ravšl zastavonoša v Maistrovi bojni formaciji.

Poveljnik Maribora, polkovnik Anton Holik, je 1. novembra 1918 sklical vse poveljnike v mestu nastanjenih enot, da jih seznanj z ukrepi glede zavarovanja mesta ob povratku številnih vojaških formacij, ki so se raztresena vračale z bojišč. Obenem je na posvetu podal zamisel o načinu, kako naj bi vojaštvo zavarovalo Maribor z zaledjem za bodočo nemško tvorbo. Takratni major in poveljnik črnovojniškega okrožja Rudolf Maister se je odločno uprl tej nameri z besedami, *da ne priznava teh predlaganih točk in da Maribor razglša za jugoslovansko posest, v kateri on, v imenu svoje vlade, prevzema vojaško poveljstvo nad Mariborom in vso Spodnjo Štajersko, z grožnjo, da bo vsakega, ki se bo upiral njegovim ukazom, postavil pred vojaško*

Pripravil in zbral Franc Krnjak

IZ PORUMENELEGA TISKA

Čas, ki je za nami, se je iztekel z bliskovito hitrostjo in zapustil sledi tako v ustnem kot pisnem sporočilu. Nekaj takšnih je pred vami, izpričujejo nam dogajanja v preteklosti. Pisni dokument, ki je takrat imel navadno sporočilno vrednost, je danes pomemben zgodovinski dokument tistega časa, pričara nam

sodišče. Kako velike besede in levji pogum, ki lahko pride samo iz močnega, rodoljubnega srca in samodiscipline. Takšen zgled bi moral delovati na nekatere bivše slovenske oficirje-renegate, sedemdeset let pozneje, ob slovenski osamosvojitveni vojni, ki so slepo sledili, brez glasu vesti in srca, pokvarjeni nacionalistični čaršijski politiki.

Žal general Maister kljub obljubi, da bo zasedel Prekmurje, tega ni mogel storiti zaradi premajhnega števila prostovoljcev. Rotenje prekmurskih in prleških rodoljubov pri predsedniku Narodne vlade v Ljubljani dr. Pogačniku je ostalo pri obljubah in začudenju, ali res tam preko Mure živijo Slovenci.

Po vojni je bil general Maister upokojen, star šele petdeset let. Res, da je dolgo časa bolehal, pa vendar! V času upokojitve je deloval na kulturnem in literarnem področju. Spoštovali in občudovali so ga vsi slovenski kulturniki tistega časa. Zaljubil se je v Slovenske gorice, ki jih je poznal in prehodil od Zavrha do Koga v Ljutomersko-Ormoških goricah - zibelki svojih bojnih tovarišev. Karizmatična osebnost, ki jo je posebej ljubil, je bila trn v peti avstrijski kot tudi srbski častniški smetani. General Maister ni bil priljubljen pri nobeni oblasti. Nekako odpravili so ga, kot da bi vladajočim oligarhom s svojo karizmo stregel po priljubljenosti, bojovniški in kulturni veličini.

Zato si bo naše Zgodovinsko društvo, skupaj z "Društvom general Maister, podružnica za Prlekijo in Prekmurje," prizadevalo na primeren način počastiti lik prvega slovenskega generala prve slovenske vojske, kateremu je prav slovenska oblast - Narodni odbor Spodnje Štajerske, podelil čin generala. Obenem bo to zahvala vsem njegovim borcem.

Letošnje "Maistrovo leto", ko vstopamo v zvezo razvitih demokratičnih evropskih narodov, naj bo stalnica slovenske pokončnosti in identitete.

zanimive zgodovinske trenutke in dogodke.

Murska straža (MS): 10. maj 1919

Večdnevni hudi mraz je koncem aprila in začetku majnika napravil v okrajih Ormož, Ljutomer in G. Radgona zelo mnogo škode.

MS: 17. maj 1919 - sv. Bolfenk pri Središču

Pri nas se je pričel šolski pouk šele začetku marca in je trajal do velikih počitnic. Te počitnice imamo še danes. Ljudje so razburjeni in zahtevajo, da se napravi konec tem čudnim razmeram... Bolfenčani nikakor nočemo, da bi rastli pri nas sami divjaki.

31. maja 1919 pa MS piše:

K dopisu 5. števil. 17. maja 1919 poročamo, da se je pouk na tukajšnji šoli vendar le pričel.

Vodstvo je prevzel g. Drago Pintarič, dosedanji učitelj pri sv. Miklavžu. Kot druga moč je dodeljena ga. Irma Svetlin učiteljica v Konjicah.

MS: 18. oktober 1919 - Zopet smrtna obsodba v Mariboru

Dne 8. t.m. sta bile pred mariborsko sodnijo obsojene v smrt na večalih posestnica Luci iz Godeninec pri Središču in njena hči Jožefa. Obdolženi sta bila, da sta 28. decembra 1918 umorili moža oz. očeta tesarja Lucija in ga, da bi zbrisale sled obesile na vrh v skednju.

Obe hčeri so dejanje priznale (13 letna Terezija je pomagala pri umoru) žena je sprejela sodbo cinično, Jožefa pa je padla v omedlevico.

MS: 9. september 1920 - Vlomi in ropi v ormoškem okraju

Na Humu in okolici so neznani zlikovci izvršili več vlovov ter pri tem odnesli mnogo obleke, usnja, podplato in posteljnine v približni vrednosti 20.000 K.

V Šalovcih so domnevno isti krivci po noči napadli zakonca Polak in nevarno ranili ženo, dočim se je mož pravočasno rešil. Orožništvo iz Središča je tokrat zaprlo viničarske sinove Matija Šuleka in Ivana ter Lovrenca Risa iz Huma. Ker pa ni bilo pravih dokazov so jih izpustili. Šele zadnje dni se je središkemu orožništvu posrečilo najti prave krivce: viničarska sinova Šulek in Martin Žibrat iz Huma.

Slovenski učitelj, 1874. Iz ormuškega okraja.

2.m.m. je imelo ormuško učiteljsko društvo mesečni zbor. G. predsednik pozdravi g. nadzornika P. Končnik-a, kateri je kot ud tega društva k zborovanju

prišel, kakor tudi vse pričujoče. Zapisnik zadnje seje prebere, potem pa dopis sl. začasnega odbora "Učiteljskega društva za Slovenski Štajar", v katerem omenjeni odbor naše društvo pozivlje, naj bi predlagalo, kam da se skliče najpervi občni zbor. G. Jurša predlaga, naj se to začasnemu odboru "Učit. društva za Slov. Štajar" v odločenje prepusti, ker naše društvo tega ne more odločiti---. Predlog je bil z 8 proti 2 glasova sprejet. G. nadzornik povzame besedo ter razlaga, kako naj se letna poročila (Jahrbücher) uredujo in potem v kratkem pa jedernatem govoru razloži nastanek avstrijskega cesarstva. Ker se nej nič predlagalo, sklene se seja.

Domovina, 4. januar 1934 - Lep uspeh vinskega sejma v Ivanjovcih.

Vinarska zadruga "Jeruzalemčan" je te dni v Ivanjovcih priredila sejem ormoško-ljutomerskih vin. Glede na okolnost, da lani nismo imeli preveč dobre vinske letine, kakor tudi glede na to, da je bilo že precej vina jeseni prodanega, se je letos za sejem prijavilo manj vinogradnikov. Navzlic temu je 38 vinogradnikov razstavilo 38 vrst vina v skupni množini 1600 hl letnika 1933 in 800 hl vina starejših letnikov.

Predsednik zadruga narodni poslanec g. Lovro Petovar je s posebnim zadovoljstvom pozdravil lepo število zanimancev iz dravske in savske banovine in celo iz Avstrije, nato pa je razstavo otvoril podnačelnik g. dr. Levičnik, ki je zastopal tudi bana dravske banovine. Prireditelj je lepo uspela in je pokazala, da so tudi nova vina prav dobra, vsekakor mnogo boljša, kakor je marsikdo pričakoval.

Prodanih je bilo nekaj sto hektolitrov. Cene so znašale za novo vino 4,50 do 6,50 Din, stara vina pa so bila prodana po 6 do 8 dinarjev liter. Neka partija je bila prodana v Avstrijo. Pričakovati je, da bodo na podlagi sejma in ogleda sklenjene še mnoge druge kupčije. Prireditelj je pokazala, da so vinski sejmi v Ivanjovcih priljubljeni tako pri kupcih kakor pri vinogradnikih.

Še humor pred smrtjo - MS, 26. oktobra 1922.

Te dni se je v Šalovcih pri Središču obesil kmet Malec. Pred smrtjo je spisal pismo v katerem pravi, da ga jezi vreme in da se raje obesi, kakor da bi čakal lepših dni.